

UiO : **Det juridiske fakultet**

Mellom rett og vilkårlighet i det okkuperte Norge

En retthistorisk undersøkelse av kst. riksadvokat Jørgen Nordviks påvirkning på utviklingen av en nazistisk dobbeltstat i Norge under okkupasjonen, årene 1941–1945.

Kandidatnummer: 216

Leveringsfrist: 16.01.2023

Antall ord: 37912

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING.....	1
1.1	Problemstilling	3
1.2	Forsknings situasjon og aktualitet.....	4
2	UTGANGSPUNKTER	6
2.1	Teorien om dobbeltstater	6
2.2	Kilder og metode.....	10
2.2.1	Kilder	10
2.2.2	Metode	12
2.2.3	Begrepsavklaring	15
2.2.4	Oppgavens struktur.....	16
3	DET NAZISTISKE NORGE	17
3.1	Den nye rettsstat på nasjonalsosialistisk grunn.....	17
3.2	Politisering av strafferettspleien.....	21
3.3	NS-myndighetene.....	24
3.3.1	Statsadministrasjonen	24
3.3.2	Folkedomstolen	25
3.3.3	Statspolitiet	27
4	NORDVIKS BAKGRUNN OG LANDSSVIKDOMMEN	28
4.1	Sekondløytnant, sakfører, riksadvokat.....	28
4.2	Landssviker	34
5	FORHOLDET TIL ALLMENNHETEN.....	37
5.1	Provokasjon og retorsjon	37
5.2	Propaganda i Grimstad.....	41
5.3	En advarsel fra riksadvokaten	43
5.4	Delkonklusjon	44
6	FORHOLDET TIL NS-AKTØRENE.....	45
6.1	Innskrenkningen av Riksadvokatens uavhengighet	45
6.1.1	Riksadvokatens sedvanlige uavhengighet	45
6.1.2	Riksadvokaten underlagt justisminister og ministerpresident	46
6.1.3	Press fra andre parter	49
6.2	Innskrenkningen av den ordinære påtalemyndighetens fengslingsmonopol	52

6.2.1	Sikringsinstituttet i praksis	55
6.3	Delkonklusjon	63
7	FORHOLDET TIL STRAFFESAKER	64
7.1	Enkeltsaker mot NS-medlemmer	66
7.1.1	Henleggelse og passivitet	67
7.1.2	Ordinær behandling og andre reaksjoner	72
7.1.3	Delkonklusjon	82
7.2	Enkeltsaker mot ikke-NS-medlemmer	82
7.2.1	Fornærmelser	84
7.2.2	Kongepropaganda	87
7.2.3	Illegale skrifter	89
7.2.4	Brudd på flaggforordningen	90
7.2.5	Løvestadsaken	92
7.2.6	Delkonklusjon	94
7.3	Delkonklusjon	95
8	HOVEDKONKLUSJON OG AVSLUTTENDE BEMERKNINGER	96
8.1	En svak, men ikke ondsinnet jurist	96
8.2	En norsk dobbeltstat	98
9	VEDLEGG	100
9.1	Vedlegg 1: Straffesaker mot NS-medlemmer	100
9.2	Vedlegg 2: Straffesaker mot ikke-NS-medlemmer	102
	LITTERATURLISTE	107

1 Innledning

Nordvik var i villrede, visste ikke riktig hva han skulle gjøre. Han hevdet som sagt at 'lov og rett' skulle holdes, men han visste ikke i det enkelte tilfelle hvordan han skulle gjøre det.

Orvar Kristoffer Sæther, 1946¹

Jørgen Kornelius Nordvik var konstituert riksadvokat fra 3. februar 1941 til frigjøringen 8. mai 1945. Han var medlem av Nasjonal Samling og ble dømt i landssvikoppgjøret til 14 års tvangsarbeid, blant annet for å ha ytt bistand til fienden og søkt å medvirke til at rikets statsforfatning endres med ulovlige midler.² Nordvik var en erfaren jurist, som før okkupasjonen hadde praktisert som sakfører og dommerfullmektig, men påsto da han ble tilbudt riksadvokatembetet at «med den forholdsvis ringe erfaring han hadde i påtalemyndighetens gjøremål, følte han seg på ingen måte kompetent for vervet».³ Likevel takket han ja til å være landets øverste påtalemyndighet.⁴

Like før Nordvik tiltrådte som riksadvokat ble det etablert et eget straffeprosessuelt spor for behandlingen av politiske saker. Politiske saker gjaldt handlinger som ble ansett for å «fremme oppløste organisasjoners formål»⁵, senere kalt «folke- eller statsfiendtlige»⁶ overtredelser. Disse ble skilt ut av den tradisjonelle straffeprosessen og behandlet etter egne regler. Reglene var i konstant endring, både hva gjaldt utformingen og tolkningen av dem, ut fra hva de nazistiske myndighetene til enhver tid anså som nødvendig for å effektivisere nedkjempelsen av norsk motstand mot okkupasjonsregimet.

Den nasjonalsosialistiske idealoppfatningen av rett er et avgjørende bakteppe for forståelsen av strafferettspleien under okkupasjonstiden. Det fantes for det første en tanke om at den øverste lederen av staten kun kunne være den som «fører en bevegelse som har lagt for dagen at den er skapt for å vareta hele folkets – folkefellesskapets – livsinteresser».⁷ For det andre var disse «livsinteressene» det fremste, og aller viktigste, hensyn å ta i alle avgjørelser. Det vil si at førerens vilje, som jo innkapslet hele folkets interesser, var hevet over alt – også loven. Lover og regler var annenrangs, og skulle hensyntas bare så lenge de bidro til å oppfylle hensynet til folkefellesskapets livsinteresser.

---

¹ Avhør av hirdsstabsjef Orvar Kristoffer Sæther 12. februar 1946, L-sak Jørgen Nordvik s. 393.

² Landssvikdommen mot Nordvik s. 115, L-sak Jørgen Nordvik s. 2127.

³ Avhør av Nordvik 31. august 1945 s. 3, L-sak Jørgen Nordvik s. 36.

⁴ Med unntak av Kongens instruksjonsmakt, jf. straffeprosessloven (Opph) av 1887 § 73 annet ledd.

⁵ Forordning 25. september 1940 om forbud av de politiske partier i Norge § 4 (1).

⁶ Lov 5. mars 1942 om Folkedomstolen § 3 første ledd.

⁷ Riisnæs (1941) s. 9.

Når et slikt ideal, hvor førerens vilje i praksis står over loven, eksisterer samtidig som en ordnær rett og praktiseringen av denne, kan vi tale om en dobbeltstat. En dobbeltstat kjennetegnes av at det finnes en «normstat» som til en viss grad styrer i tråd med det vi oppfatter som tradisjonelle rettslige normer og institusjoner, samtidig som det finnes en «virkemiddelstat» som styrer vilkårlig.⁸ Den nevnte praksis, at det regjerende hensynet skulle være «folkefelleskapets livsinteresser», bød åpenbart på vilkårligheter. For det første fantes det ingen klare retningslinjer for hva dette hensynet faktisk inneholdt, eller hvordan det skulle ivaretas. For det andre er det nærmest en umulig juridisk oppgave å skulle tolke frem en ensbetydende forståelse av ordlyden.

Hvordan var det å være jurist i slike tilstander? Hvordan var det å være riksadvokat? Er den nasjonalsosialistiske staten, førerprinsippet og vilkårlighet forenlig med det vi anser som rett? Det siste spørsmålet må ha vært vanskelig å ta stilling til for en godt utdannet riksadvokat som var medlem av NS og hadde forpliktet seg «å arbeide for å fremme bevegelsen og dens formål».⁹

Nordviks hovedarbeidsområde var behandling av politiske saker, og han forholdt seg dermed på daglig basis til spenningen mellom rett og vilkårlighet. På den ene siden hadde han sin juridiske bakgrunn, den vestlige rettstradisjonen og lovens ord – på den andre hadde han nyordningen og vilkårligheten den medførte. Denne dobbeltheten preget hele hans virke. I det ene øyeblikket strakk han seg langt for å opprettholde rett og rettferdighet, i det neste gikk han inn for grov forskjellsbehandling og vilkårlig maktbruk.

Nordvik arbeidet i tillegg hele tiden under et pågående press fra radikale NS-aktører. Spesielt justisminister Sverre Riisnæs og statspolitiskjef Karl A. Marthinsen leverte strenge klager, ordre og instruksjoner om hvordan riksadvokaten skulle utføre sine oppgaver. I saker mot NS-medlemmer ble det konsekvent gitt henstillinger om henleggelse, og i saker mot ikke-NS-medlemmer ble det forventet strenge straffer.¹⁰ Presset strakte seg også forbi behandlingen av den enkelte sak, og preget Nordviks rolle som øverste påtalemyndighet overfor andre NS-aktører. Han ble etter hvert sjaltet ut og forbigått, fordi han ikke var hard og hensynsløs nok,¹¹ og kanskje også fordi de tradisjonelle maktstrukturene ikke lot seg forene med den nye nasjonalsosialistiske ordningen. Han beholdt embetet, men ble i stor grad fratatt de større sakene som Riksadvokaten normalt skal behandle.¹²

---

⁸ Fraenkel (2017) s. xxiii.

⁹ Landssvikdommen mot Nordvik s. 49, L-sak Jørgen Nordvik s. 1995.

¹⁰ Gunnar Waalers vitneforklaring, L-sak Jørgen Nordvik s. 178 og 188.

¹¹ Landssvikdommen mot Nordvik s. 113, L-sak Jørgen Nordvik s. 2123.

¹² Straffeprosessloven 1887 § 89 og den någjeldende strpl. § 65.

Det faktum at Nordvik tidvis måtte presses for å følge partiets linje, tilsier at han ikke fullt ut hadde internalisert nasjonalsosialismen. Han kunne, med den maktposisjonen han hadde, vært like ekstrem som Marthinsen, Riisnæs eller Quisling, men det var han ikke. Han var en representant for NS-styret, i både stilling og handling, men han ble ikke et rent viljeløst redskap for nazismen.

Hvilke krefter var det som holdt Nordvik tilbake fra fullstendig radikalisering? Hvilke krefter var det som trakk ham mot tradisjonell rett? Hvilke krefter trakk ham mot nyordningens oppfatning av rett? Hvilken makt, om noen, hadde han til å påvirke den til enhver tid skiftende «gjeldende rett»? Dette er noen av spørsmålene denne oppgaven søker å svare på.

1.1 Problemstilling

Oppgaven har som mål å avdekke hva slags rolle riksadvokat Jørgen Nordvik spilte i spenningen mellom rett og vilkårlighet i Norge under okkupasjonen 1940–1945. Dette skal undersøkes gjennom en anvendelse av teorien om dobbeltstater. Hovedproblemstillingen er følgelig om Nordvik som riksadvokat var en pådriver eller en bremsekloss i utviklingen av en nazistisk dobbeltstat i Norge.

Å drive utviklingen av en nazistisk dobbeltstat defineres her som å anvende vilkårlig makt, eller arbeide for å utvide adgangen til vilkårlig maktbruk. Pådriverne var altså de aktørene som skrev og sanksjonerte lovgivning som ga adgang til vilkårlig maktbruk,¹³ eller andre aktører i maktposisjoner som åpnet for og selv anvendte vilkårlig makt. For eksempel kan justisminister Sverre Riisnæs og statspolitiskjef Karl A. Marthinsen kategoriseres som pådrivere for utviklingen av en nazistisk dobbeltstat i Norge. Begge åpnet for, og anvendte seg av, vilkårlig makt.

Å bremse utviklingen av en nazistisk dobbeltstat defineres her som å arbeide for å stanse vilkårlig maktbruk, eller adgangen til den. Ved siden av opplagt motstand mot okkupasjonsregimet gjennom sabotasje og andre motstandshandlinger, fantes det flere aktører som fungerte som bremseklosser også innad i myndighetsapparatet. Bremsende handlinger vurderes her som å opprettholde de tradisjonelle rettsstatsprinsippene, innbefattet legalitetsprinsippet, likhet for loven, forutberegnelighet med videre. Et eksempel på en bremsende aktør er Gunnar Waaler, fullmektig hos Riksadvokaten.

---

¹³ For eksempel midlertidig forordning 6. oktober 1941 om anvendelse av sikringsforføyninger overfor personer som mistenkes for overtredelse av Reichskommissars forordninger av 25. september 1940 § 4 og av 7. oktober 1940 § 2.

Gjennom den følgende anvendelsen av teorien om dobbeltstater skal det undersøkes om den er tjenlig for forståelsen av norske forhold under andre verdenskrig, spesifikt forholdene i påtalemyndigheten. En underproblemstilling blir derfor om teorien om dobbeltstater er nyttig for å analysere norsk myndighetsutøvelse under okkupasjonen.

1.2 Forskningssituasjon og aktualitet

Norsk historie under andre verdenskrig er et bredt utforsket og engasjerende tema. Det er skrevet mye om viktige norske aktører, men svært lite om den høyere påtalemyndighet og Jørgen Nordvik. Denne oppgaven er blitt til i forbindelse med politirettshistorieprosjektet ledet fra Universitetet i Bergen, der forskere og forfattere blant annet skriver historien til det norske politiet under andre verdenskrig. For denne forskningen spesielt, og annen forskning på okkupasjonstiden generelt, kan det være nyttig med en dypere forståelse av hva slags aktør påtalemyndighetens øverste leder var.

Professor Hans Petter Graver har i forbindelse med sitt rettsstatsprosjekt utgitt to viktige bøker om domstolene og dommerne under okkupasjonen. «Dommernes krig»¹⁴ og «Okkupasjonstidens Høyesterett»¹⁵ viser både hvordan domstolen som institusjon og dens dommere ble påvirket av nyordningen, og motsatt. Han trekker frem hvordan de sittende dommerne måtte tilpasse seg nye nazistiske regler, og hvordan de i det stille (og ikke så stille)¹⁶ motarbeidet den nyordningen, samt hvordan nyordningen presset frem store personalendringer i domstolsapparatet. Graver trekker i disse bøkene også frem dobbelstatens funksjon i Norge.¹⁷

I denne forbindelse skal også nevnes historiker Ole Kolsruds «En splintret stat»,¹⁸ som tar for seg administrasjonen av Norge årene 1940–1945, både den norske eksilregjeringen, NS-regimet og det tyske Reichskommissariatet, samt historiker Nils Johan Ringdals forskning på politiet i «Mellom barken og veden: Politiet under okkupasjonen»¹⁹ og på Sverre Riisnæs i «Gal mann til rett tid: NS-minister Sverre Riisnæs».²⁰

Forsker Øystein Hetland skrev sin doktoravhandling om nazifiseringen av det norske politiet. Avhandlingen, «In the Shadow of the SS: Three Norwegian Police Districts 1940–45»,²¹

---

¹⁴ Graver (2015).

¹⁵ Graver (2019).

¹⁶ Se Graver (2015) s. 62–63 for eksempler på dommere som åpent tok stilling mot okkupasjonsregimet.

¹⁷ Se bl.a. Graver (2015) s. 21 og 94 og Graver (2019) s. 193 flg.

¹⁸ Kolsrud (2004).

¹⁹ Ringdal (1987).

²⁰ Ringdal (2004).

²¹ Hetland (2020).

omhandler den delvis vellykkede, delvis feilslåtte gjennomføringen av nazifiseringstiltak i det norske politi og påtalemyndighet. Hetland trekker, som Graver, frem at dobbeltstaten var virksom i Norge.²²

Det er også skrevet avhandlinger om nazifiseringen av den norske statsforvaltningen. Kjetil Braut Simonsen skrev sin doktoravhandling om nazifiseringen av (de nyopprettede) Politidepartementet og Forsyningsdepartementet.²³ Ane Ingvild Støen skrev sin masteroppgave i historie om nazifiseringen av Justisdepartementet.²⁴ Disse avhandlingene er grundige historiske undersøkelser av nazismens påvirkning på norsk forvaltning.

Denne oppgaven skal, til forskjell fra de nevnte avhandlingene som studerer hele institusjoner, undersøke en enkeltaktørs rolle i nazifiseringen av det norske rettsvesenet. Riksadvokaten var, og er, en innflytelsesrik aktør, spesielt med tanke på ivaretagelsen av rettsstatlige verdier. Hva som skjedde med dette embetet under krigen kan være nyttig kunnskap for fremtidig rettsstatsforskning.

---

²² Ibid. s. 208.

²³ Simonsen (2016).

²⁴ Støen (2013).

2 Utgangspunkter

2.1 Teorien om dobbeltstater

Hovedmålet med denne oppgaven er å anvende teorien om dobbeltstater for å undersøke i hvilken grad Nordvik bidro til eller hindret nazifiseringen av norsk påtalemyndighet. Gjennom en analyse av riksadvokatens praksis holdt opp mot teorien vil det ikke bare klarlegges i hvilken retning han trakk, men også om dobbeltstatsteorien er et nyttig verktøy for å studere det norske statsapparatet under okkupasjonen. Det må følgelig gis en presentasjon av teoriens opphav og innhold.

Teorien ble først formulert av den tyske juristen Ernst Fraenkel i boka «The Dual State» fra 1941. Fraenkel var jødisk og arbeidet som advokat i Tyskland helt frem til han måtte flykte i 1938. Etter å ha sett den tyske staten utvikle seg fra Weimarrepublikkens demokratiske og parlamentariske system til det tredje rikets autoritære diktatur i løpet av 1930-årene, begynte Fraenkel å arbeide med en teori om det nazistiske rettssystemet.

Fraenkel fant at myndighetenes maktbruk i noen tilfeller fremdeles artet seg til en viss grad i tråd med de gamle rettsstatsprinsipper om forutberegnelighet og likhet for loven, med basis i førkrigstidens demokratisk vedtatte regler. I andre tilfeller viste myndighetenes maktbruk seg i form av vilkårlig saksbehandling, vold, trusler, arrestasjoner og tortur uten grunnlag i retten.²⁵ Man kunne fremdeles gå til domstolen for å få håndhevet sin eiendomsrett, men man kunne også bli arrestert på vei ut av domstolslokalet for noe man ikke var klar over at var ulovlig, uten klageadgang eller ankemulighet.

Den delen av rettssystemet som fremdeles opprettholdt noenlunde normaltilstand kalte Fraenkel *Normenstaat* eller normstat. Den andre delen kalte han *Maßnahmenstaat* eller virkemiddelstat. Normstaten kan ikke forstås som en rettsstatstilstand (*Rechtsstaat*), skriver Fraenkel, men må heller forstås som en nødvendig ledsager til virkemiddelstaten.²⁶ Han fant at det vilkårlige nazistiske styret fremdeles trengte formell normativitet på enkelte av samfunnets områder, slik at den jevne etniske tysker kunne ha en stabil og forutberegnelig hverdag.²⁷ Fraenkel bandt også normstatens eksistens opp mot blant annet det økonomiske behovet for å beholde de kapitalistiske funksjonene i lov- og regelverk.²⁸

---

²⁵ Fraenkel (2017) s. xxiii.

²⁶ Ibid. s. 71.

²⁷ Se Hetland (2020) s. 22.

²⁸ Graver (2019) s. 194.

Kan denne teorien anvendes på norsk rett under okkupasjonen? Statsviter Jens Meierhenrich har skrevet flere artikler og bøker hvor han dels analyserer og dels anvender teorien om dobbeltstaten, for å diskutere det videre forholdet mellom rett og autoritærisme, utenfor de geografiske og tidsmessige rammene teorien ble skapt innenfor. Meierhenrich har skrevet om, modernisert og generalisert innholdet i termen «dobbeltstat», og definert den på denne måten:

Dual states are hybrid authoritarian regimes marked by the concurrent existence of a normative state that governs in accordance with legal norms and institutions, and a prerogative state that governs wantonly. Their constitutive halves are independent yet interrelated; as defining attributes they are necessary and sufficient. They stand for, and combine, two conflicting strategies of authoritarian rule: decisionism and legalism. Dual states are authoritarian in that they reign over a playing field violently skewed in favor of incumbents; they are legalist in that their authoritarianism is open to legal reasoning and legal disputing; and they are decisionist in that the sovereign will of their authoritarian ruler(s) is limitless and supreme.²⁹

Etter denne definisjonen kan vi stille opp tre kriterier for å bestemme om en stats rett er dobbeltstatlig. For det første: Herskes det over et spillefelt som er skjevt i favør for den sittende makten? For det andre: Er autoritærismen åpen for rettslig argumentasjon og tvisteløsning? Og for det tredje: Er herskerens vilje grenseløs og endelig?

Nasjonal Samling var det eneste lovlige politiske partiet i Norge mellom 25. september 1940 og 8. mai 1945. Det politiske spillefeltet i Norge var dermed klart skjevt til fordel for NS. Okkupasjonsmakten og NS' styrte ved hjelp av lover og forordninger og beholdt et rettslig system for tvisteløsning gjennom ordinære domstoler og særdomstoler. Var herskerens vilje grenseløs og endelig?

Det fantes ingen mekanismer som kunne stanse den nazistiske viljen i Norge. Den herskende makten kunne uhemmet deportere hundrevis av jødiske barn, kvinner og menn, og sende dem i konsentrasjonsleir. Uten skranker ble samtlige innbyggere i Telavåg arrestert og satt i fangenskap etter en tysk hevnaksjon, og bygda ble jevnet med jorden. Politifullmektig Gunnar Eilifsen ble henrettet etter han nektet å beordre arrestasjonen av tre jenter som ikke hadde møtt til tvungen arbeidsinnsats. Dødsdommen ble avsagt av en ad hoc-domstol, på grunnlag av en lov som ble gitt tilbakevirkende kraft. Både domstolen og loven ble opprettet i ens ærend for å «legitimere» henrettelsen av Eilifsen – etter at handlingen var begått.

---

²⁹ Meierhenrich (2018) s. 245.

Disse eksemplene, sammen med utallige andre handlinger, viser at den samlede viljen til okkupasjons- og NS-styret teoretisk sett var grenseløs, kun begrenset av hva som var politisk hensiktsmessig. Hva som var politisk hensiktsmessig var det herskerne selv som bestemte. Etter kriteriene utledet av Meierhenrich sin definisjon er teorien om dobbeltstater mulig å anvende på norske strafferettsforhold, og den norske retten under okkupasjonen fremstår som dobbeltstatlig.

Et annet spørsmål er om teorien er nyttig. Hva er nytten i å analysere normstatens eksistens eller funksjon, når virkemiddelstaten finnes – vil ikke et rettssystem med noen normative og noen vilkårlige deler måtte kategoriseres som vilkårlig?

Jeg mener det er viktig å analysere nyansene innad i rettssystemer som fremstår som vilkårlige. Som Fraenkel hevder: Normstaten var et *nødvendig* vedheng til virkemiddelstaten. For å styre på en effektiv måte var det nødvendig for de nazistiske lederne å beholde enkelte normstatlige regler, prinsipper og funksjoner. Når det allerede eksisterer et normativt styringsverktøy er det mer effektivt å benytte seg av de delene som tjener deg, og forkaste eller endre de delene som ikke tjener deg, enn det er å bygge opp et helt styringsapparat fra grunnen.

Et eksempel på at det norske nazistiske styret benyttet seg av et allerede eksisterende normativt verktøy er videreføringen av de ordinære norske domstolene. Sverre Riisnæs uttalte i teksten «Den nye rettsstat på nasjonalsosialistisk grunn» at domstolene skulle forbli uavhengige.³⁰ Domstolene forble formelt og i sin form uendret, men mange dommere ble byttet ut med NS-medlemmer. Hans Petter Graver drøfter dette i «Okkupasjonstidens Høyesterett» og «Dommernes krig» og undres om Riisnæs ikke behøvde en mer politisert domstolsinstitusjon av to grunner. Domstolene skal anvende gjeldende rett, som NS nå hadde makten til å forme, og retten var i stor grad besatt med mennesker som aksepterte NS-regimet.³¹ Det var altså ikke et behov for å endre domstolsinstitusjonen.

Videre spør Graver hvorfor Riisnæs likevel ikke tok muligheten han hadde til å skape et enda lydigere instrument, og i tillegg nazifisere en viktig del av rettsvesenet. En av flere teorier han fremsetter som svar på dette spørsmålet er vekten de vestlige rettstradisjoner har både i institusjonene og i menneskene som utgjør institusjonene. Forestillingen om at staten styrer ved hjelp av retten og at den er bundet av sine rettsregler går langt tilbake i historien.³² Domstolene skal håndheve loven på en uavhengig måte, også overfor staten, og skal forsvare den uavhengigheten

---

³⁰ Riisnæs (1941) s. 13.

³¹ Graver (2019) s. 187.

³² Ibid. s. 191–192.

mot ulovlige inngrep, også fra staten. Riisnæs var altså villig til å holde seg til denne tradisjonen. Det gjorde også de han utnevnte til dommere.³³ Hvorfor?

Graver trekker frem hvordan ordningen av domstolene er uløselig knyttet til det vi oppfatter som rett. «Den direkte måten institusjoner kontrollerer adferd på, er gjennom normer og håndhevelse av normer. Indirekte kontrollerer de også gjennom at de bestemmer ‘måten ting gjøres på’»,³⁴ altså hva som er innenfor og utenfor det akseptable. «Selv om man endrer de formelle normene og bryter ned de uformelle, ligger det sterke føringer i kunnskaper, forestillinger, atferdsmønstre og holdninger.»³⁵ Det lå kanskje såpass mye tyngde i tradisjonene, både for Riisnæs og dommerne, at de ikke klarte å bryte ut av det. Tradisjonsmomentet er også funnet å ha spilt en rolle i nazifiseringen av departementene i de nevnte avhandlingene til Kjetil Braut Simonsen og Ane Ingvild Støen.³⁶

Det er noe med jussen, slik vi oppfatter og anvender den, som er uforenlig med ren vilkårlighet. Selve essensen av lover og regler innebærer forutberegnelighet. NS erklærte seg i sitt program som forsvarere av lov og rett. Partiprogrammets post 5 lød:

Lov og rett håndheves uavkortet. Staten overtar alt politi. Korrupsjon og uhederlighet bekjempes sterkt. Det skapes vyrndad for domstolene. Legfolks deltagelse i rettsavgjørelser innskrenkes. Kriminal-reform og mer nasjonal civilrett.³⁷

Det var viktig for partiet å understreke sine ambisjoner om beskyttelse av lov og orden, spesielt som kontrast til kommunismen i Sovjetunionen, som de så sterkt kjempet mot. Som vi skal se pekte Nordviks fullmektig, Waaler, ved flere anledninger på at rettsanvenderne i NS konsekvent brøt med sin egen programpost nettopp ved ikke å håndheve lov og rett.

Selv om mange NS-aktører blåste lov og rett en lang marsj, var det imidlertid, slik Graver finner, noen rettslige tradisjoner som ble stående. Dette er et spennende perspektiv, som belyser akkurat hvorfor det er interessant å tale om en dobbeltstat og ikke en rent vilkårlig, autoritær stat. Videreføringen av de tradisjonelle institusjonene, som for eksempel domstolene, gjør også at tradisjonene blir videreført. Disse tradisjonene får potensielt en bremsefunksjon overfor virkemiddelstaten. De kan være med på å opprettholde viktige rettsstatsprinsipper, selv i en ellers vilkårlig rettstilstand.

---

³³ Ibid. s. 194.

³⁴ Ibid. s. 196.

³⁵ Ibid.

³⁶ Se bl.a. Simonsen (2016) s. 297 og Støen (2013) s. 109–110.

³⁷ Program for Nasjonal Samling (1940).

Jeg skal i denne oppgaven argumentere for at teorien er anvendelig for å studere påtalemyndigheten, spesifikt riksadvokatembetet. Påtalemyndigheten som institusjon ble beholdt i samme form og med samme mandat som før krigen, og jeg skal undersøke i hvilken grad Nordvik var med på å videreføre eller rive ned rettstradisjonen på straffeprosessens rettsområde. Hvordan forholdt han seg til «måten ting gjøres på»? Teorien om dobbeltstater kan være et nyttig rammeverk i en slik analyse, for å svare på spørsmålet om hvordan riksadvokaten som aktør bidro til nazifiseringen av Norge.

2.2 Kilder og metode

2.2.1 Kilder

Ettersom det er skrevet lite om påtalemyndigheten som institusjon under okkupasjonstiden, og lite om Nordvik både som menneske og riksadvokat, er det for denne oppgaven nødvendig å ta utgangspunkt i primærkilder fra den aktuelle tidsperioden.

Den viktigste primærkilden som anvendes er landssviksaken mot Jørgen Nordvik.³⁸ Dette er en omfattende og kompleks kilde, både rettslig og historisk. Den inneholder både selve dommen mot Nordvik i landssvikoppgjøret, i tillegg til en stor del av saks- og bevismaterialet som ble anvendt i saken. Landssviksaken er derfor en hybrid mellom en rettskilde og en historisk kilde. Dommen fra Eidsivating lagmannsrett er i sin art en rettskilde, mens de vedlagte avhør, rapporter, korrespondanser og sakspapirer kan kategoriseres som historiske primærkilder. På denne måten er landssviksaken det man kan kalle for en rettshistorisk kilde.

En annen viktig primærkilde er Gunnar Waalers fortegnelse over enkeltsaker som ble behandlet av Riksadvokaten.³⁹ Waaler var fullmektig ved riksadvokatembetet, og forberedte et stort antall enkeltsaker for Nordvik i årene 1941–1944. Han skrev også en rekke PM, som vil si notat, om forskjellige saker, som han fremla for Nordvik. Arbeidet er bevart i Waalers privatarkiv som oppbevares av HL-senteret. Fortegnelsen inneholder 17 PM-er og sammendrag av 150 saker Nordvik behandlet. Utvalget er gjort av Waaler selv.

---

³⁸ Dokumentene i landssviksaken blir i fotnoten henvisning til slik: Dokumentnavn sidetall, L-sak Jørgen Nordvik sidetall. Eksempelvis: «Landssvikdommen mot Nordvik s. 47, L-sak Jørgen Nordvik s. 1991». Det siste sidetallet viser til sidetallet angitt i den digitaliserte kopien på digitalarkivet.no.

³⁹ «Politifullmektig Waalers innstillinger og forslag til Riksadvokaten i politiske straffesaker i årene 1941–1944». Fortegnelsen blir i fotnoten henvisning til slik: Waaler, A/B årstall sak. Eksempelvis: «Waaler, B 1943 sak IX-33». A står for saker mot NS-medlemmer, B står for saker mot ikke-NS-medlemmer.

Waalers referater fra disse sakene ble anvendt av domstolen i landssviksaken mot Nordvik, til vurderingen av hans virke som riksadvokat. Forsvaret advarte i 1947 mot å legge for stor lit til Waalers fremstilling. Forsvarer Bernhard Caspari mente at fullmektigens oppfatninger var sterkt fargede av det faktum at han selv skulle stilles for retten, og at Waaler i et forsøk på å renvaske seg «er kommet i skade for ikke alltid å være objektiv».⁴⁰

Waalers fortegnelse er i dette henseende ikke en uproblematisk kilde, fordi vi ikke kan være sikre på representativiteten. Men fortegnelsen er den eneste tilgjengelige systematiserte kilden til Nordviks saksbehandling. Det finnes fragmenter av Nordviks dokumenterte vurderinger i landssviksaken, og disse kolliderer etter min forståelse i hovedsak ikke med Waalers nedtegnelser. I tillegg lå det en sterk oppfordring til forsvaret, også Nordvik selv, å fremsette et alternativt faktagrunnlag som stilte ham i et annet lys enn det Waalers gjorde.

Til sammenligning produserte sjef for Ordenspolitiet Egil Olbjørn et 72 siders notat til forsvar i sin landssviksak.⁴¹ Etter mange år som aktor i Folkedomstolen må Nordvik ha vært klar over hva som skulle til for å gi seg selv best mulig sjanse i landssviksaken, og med nesten fire års forberedelsestid mellom arrestasjonen og hovedforhandlingen burde det vært mulig for ham å produsere noe som kunne motbevise Waalers fortegnelse. Det at Nordvik ikke la frem et alternativ til Waalers oppfatninger, kan dermed tyde på at det ikke fantes fakta som kunne tale hans sak på en annen måte enn de Waaler presenterte.

Waalers skriver selv at samlingen «frembyr ett på det nærmeste uttømmende billede av riksadvokat Nordviks forhold i de år han bestyrte riksadvokatembedet».⁴² Han skriver også at eksemplene han anvender «er hentet fra de 20 første mapper i samlingen, omfattende tiden fra sommeren 1941 til ut i 1943. Innstillingene og forslagene fortsatte etter de samme retningslinjer i de følgende ca. 30 mapper frem til arrestasjonen [av Waaler] i august 1944».⁴³ Ettersom fortegnelsen ble anvendt som referansepunkt av lagmannsretten er det grunn til å si at det til en viss grad er en troverdig kilde som gir et visst representativt bilde av Nordviks forhold til enkeltsaker, bare ut fra antallet saker, uten at det er mulig å fastslå med sikkerhet hvor stor representativiteten er. For analysen av Nordviks forhold til enkeltsaker i kapittel 7 tas det utgangspunkt i Waalers utvalgte saker, og oppgaven avgrenses til å si noe om Nordviks behandling av disse sakene.

---

⁴⁰ Brev fra forsvarer Bernhard Caspari til aktor Arne Vislie 22. november 1947, L-sak Jørgen Nordvik s. 1722.

⁴¹ L-sak Egil Olbjørn.

⁴² Gunnar Waalers vitneforklaring, L-sak Jørgen Nordvik s. 198.

⁴³ Waaler, etterord.

En annen kategori kilder som anvendes i denne oppgaven er lover, forordninger, rundskriv og andre former for normering som gjaldt i den aktuelle tidsperioden, men som i dag er opphevet. Her kan nevnes den gamle straffeprosessloven av 1887 og den gamle straffeloven av 1902, samt det store antallet nazistiske lover og forordninger gitt av okkupasjonsmakten og -styret. Disse rettskildene, hvis vi i det hele tatt kan gi de nazistiske reglene denne tittelen, er produkter av sin samtid, og må derfor tolkes ut fra sin samtid. Det er minst like nyttig å undersøke tolkningen av reglene, som reglene i seg selv. Oppgaven benytter seg derfor også av juridisk litteratur og andre kilder som kan gi uttrykk for hvordan reglene ble forstått på hvilke tidspunkt, og av hvilke aktører. Av andre kilder enn juridisk litteratur kan nevnes for eksempel rundskriv og andre uttalelser fra riksadvokaten selv, Justisdepartementet, Politidepartementet og Statspolitiet.

For å studere okkupasjonstiden har det også vært fruktbart å se til sekundærlitteraturen om ulike hendelser og aktører. Her kan nevnes forfattere som Berit Nøkleby,⁴⁴ Magne Skodvin,⁴⁵ Nils Johan Ringdal, Hans Petter Graver, Johs. Andenæs⁴⁶ og Øystein Hetland. I tillegg kommer oppslagsverk som Store norske leksikon og Norsk krigsleksikon 1940–45. Selv om påtalemyndigheten som institusjon og riksadvokaten som aktør er lite vektlagt i de nevntes fremstillinger, er verkene viktige for å forstå både rettstilstanden, samfunnet og hverdagen under okkupasjonstiden.

Her skal også nevnes litteratur om teorien om dobbelstater. Den viktigste kilden er teoriens opphav «The Dual State» av Ernst Fraenkel fra 1941. Det har også vært nyttig å se til moderne anvendelser og studier av teorien, for eksempel av Jens Meierhenrich og Hans Petter Graver.

Det neste som må avklares er hvordan dette kildeomfanget skal anvendes for å svare på problemstillingen om Nordvik var en pådriver eller bremsekloss for utviklingen av en nazistisk dobbeltstat i Norge.

2.2.2 Metode

Spørsmålet er altså ikke hvilken metode er den riktige. Det spørsmål som til enhver tid skal stilles er: Hvilken metode er det som særlig trengs nå? Hva er det for sider av retten rettsvidenskapen nå bør sterkest fremheve? Hvor er det i nutiden de mest lokkende oppgaver for rettsstudiet melder sig?⁴⁷

---

⁴⁴ Se bl.a. «Da krigen kom» (1989).

⁴⁵ Se bl.a. «Norsk historie 1939–1945: Krig og okkupasjon» (1991).

⁴⁶ Se bl.a. «Det vanskelige oppgjøret» (1998).

⁴⁷ Stang (1961) s. 165.

Sitatet er hentet fra professor Fredrik Stangs historiske innledning til formueretten, opprinnelig fra 1911. Her tar han til orde for at rettsvitenskapen, og dermed den juridiske metode, kan og bør være mer preget av sosiale hensyn. For denne oppgavens del skal sitatet anvendes langt snevrere: Hvilken metode er det som trengs for å studere forholdet mellom rett og vilkårlighet i Norge under andre verdenskrig? Hvilken metode er det som trengs for å løse denne oppgavens problemstilling?

2.2.2.1 *Rettshistorisk metode*

Rettshistorien kan anses som et forskningsfelt mer enn en disiplin – et bindeleddsfag mer enn et rettsområde.⁴⁸ Følgelig er det vanskelig, og kanskje unødvendig, å trekke opp en entydig metodemodell for rettshistorisk forskning. Vi befinner oss på en glideskala mellom rett og historie, hvor man i noen tilfeller trekkes nærmere retten og rettsdogmatikken, og i andre trekkes mot ren historisk forskning.⁴⁹ Det metodiske målet må derfor være å anvende de verktøy som best løser oppgaven i hvert konkret tilfelle.

Helt generelt, skriver Maria Astrup Hjort, tar rettshistorisk metode utgangspunkt i rettsdogmatisk metode, men den må i tillegg ta hensyn til tidsdimensjonen mellom produksjonen av kilden og lesingen av den.⁵⁰ Det innebærer at leseren må ta stilling til hvilke endringer som har skjedd i terminologi, fag, rettskultur eller samfunnet.

Når man anvender historiske kilder er det alltid med en viss forutinntatthet, basert på de fordommer en har fått gjennom andres bearbeiding av samme eller lignende materiale. De slutninger en trekker fra historiske kilder vil dermed være farget av den kunnskap man allerede har. Samtidig er vi helt avhengige av de erfaringer vi har tilegnet oss om det aktuelle temaet, det er de som bygger kunnskapsgrunnlaget vi trekker konklusjonene fra. Det er derfor nødvendig å benytte en metode, slik Jørn Øyrehagen Sunde formulerer det, som sorterer og bruker relevante erfaringer til å forme en forventningshorisont.⁵¹ På den måten kan man i størst mulig grad påse at de fordommer man sitter med ikke blir til hinder, men til hjelp, når man henter ut den historiske kunnskapen.

Kildene i seg selv er produkter av sin tid og sine omstendigheter. Et avhør vil være farget av den mistenktes ønske om mildest mulig straff, en tale vil være farget av talerens dagsform. Målet med den rettshistoriske metoden er å se flere kilder i sammenheng for å skape seg et bilde

---

⁴⁸ Michalsen (2011) s. 46.

⁴⁹ Se Hjort (2019) s. 16–18.

⁵⁰ Ibid. s. 29.

⁵¹ Sunde (2019) s. 12.

av hvordan virkeligheten kan ha sett ut, ut fra en bestemt gruppe kilder. Kildene kan bygge opp under hverandre eller motsi hverandre, og det er anvenderens oppgave å lokke frem den fortellingen kildene forteller.

Denne oppgaven tar for seg tidsrommet 1940–1945. Perioden regnes som moderne historie, og for rettshistoriens del havner den derfor også i kategorien moderne rett.⁵² Hva gjelder terminologi, fag og rettskultur fra ikke-nazistisk norsk hold er det ikke tale om de store, omveltende endringene mellom 1940 og i dag. Likevel skiller okkupasjonstiden seg ut som en egenartet periode i moderne norsk rettshistorie av flere grunner som skal drøftes i denne oppgaven, spesielt gjennom avskaffelsen av demokratiet. Rettsstaten ble opprettholdt av jurister, advokater og dommere over hele landet, samtidig som de ble motarbeidet av okkupasjonsmakten og NS. Denne dobbeltheten representerer en metodisk utfordring. Fra den ene siden kan jussen fra 1940-tallet oppleves tilnærmet lik dagens, og fra den andre helt annerledes.

Den metodiske kjernen i denne oppgaven blir derfor å analysere hvordan Nordvik opererte innenfor dette dobbelte rammeverket. På den ene siden forstå okkupasjonsmaktens og NS' oppfatning av rett ut fra sin kontekst, og på den andre holde Nordviks praksis opp mot de tradisjonelle verdiene han hadde med seg fra sin juridiske bakgrunn.

2.2.2.2 Riksadvokatens tre dimensjoner

Problemstillingen skal svares på gjennom å dele Nordviks praksis og handlinger inn i tre tenkte dimensjoner av riksadvokatens funksjon. Deretter skal hver aktuelle handling holdes opp mot teorien om dobbeltstater, for å fastslå i hvilken grad handlingen bremser eller driver utviklingen av en dobbelstat i Norge. Den første dimensjonen er riksadvokaten som representant for påtalemyndigheten utad til folket, den andre er riksadvokaten som øverste påtalemyndighet i relasjon til andre statsmakter og den tredje er riksadvokaten som saksbehandler i enkeltsaker. Oppgavens hoveddel deles inn i disse tre kategoriene, både som et metodisk og et fremstillingsmessig grep, for å konstruere en systematikk i materialet som undersøkes, slik at det blir lettere å analysere.

Påtalemyndighetens representant utad til folket

Denne dimensjonen inneholder de henvendelser Nordvik hadde til publikum. Finnes det noe i uttalelsene Nordvik gjorde i radio eller presse som kan peke ham i retning av å være pådriver eller bremsekloss? Hva slags retorikk brukte han, hvilke sympatier viste han, hvordan posisjonerte han seg ideologisk? Nordvik henvendte seg ikke ofte til publikum, så dette er følgelig den

---

⁵² Se inndelingen i Michalsen (2011) s. 7–10.

minste kategorien, men det blir dermed enda viktigere å analysere de få henvendelsene han faktisk gjorde, da de presumtivt var viktige for ham.

Øverste påtalemyndighet i relasjon til andre statsmakter

Denne dimensjonen er større enn den første, og inneholder Nordviks forhold til de andre NS-aktørene. Finnes det noe i kommunikasjonen og samhandlingen mellom ham og Quisling, Statspolitiet, Justisdepartementet eller Politidepartementet, som kan avsløre om han ønsket å beskytte normstaten eller utvide virkemiddelstaten? Hvordan forholdt han seg til innskrenkningen av sitt embete?

Saksbehandler i enkeltsaker

Denne dimensjonen inneholder en analyse av Nordviks saksbehandling av ulike straffesaker. Tok han avgjørelser i tråd med gjeldende rett, eller tok han vilkårlige og politiske hensyn? Hva hadde det å si at han ble utsatt for press fra andre partiinstanser? Hvilke valg tok han når han ikke ble presset, men avgjorde en sak på egenhånd? Dette er den kvantitativt største delen av Nordviks virke, og utgjør dermed den største dimensjonen. Det er også denne som har mest praktisk betydning for enkeltmenneskers rettssikkerhet, og den som er egnet til å ha størst innvirkning på den reelle rettssikkerheten.

2.2.3 Begrepsavklaring

Termer og begreper er i stadig endring. I rettshistorisk kontekst er det ikke lenge siden 1940-tallet, men det er likevel ord og uttrykk som har endret seg, eller trenger en forklaring. Den statsdominerende ideologien, nasjonalsosialismen, inneholdt også termer som i dag enten har falt bort, endret innhold, eller må forklares. Dette er ord som er viktige for forståelsen av okkupasjonstiden, og det er viktig å avklare meningsinnholdet før de benyttes.

Folkefelleskapet, er et begrep anvendt i nasjonalsosialistisk teori om den sammensetning av mennesker som skulle ledes av føreren. Med Hitler og nazistenes idéverden ble «folkefelleskapet» et rasepreget begrep som omfattet de «raserene germanske folk». Termen ble benyttet i norsk NS-propaganda, og inneholdt på samme måte kun «raserene» nordmenn. Konseptet strakk seg også forbi ideen om rase, til også å ekskludere de «raserene» nordmenn som var motstandere av nyordningen.

Fører- og ansvarsprinsippet, er en måte å ordne administrasjonen av samfunnet på. Førerprinsippet tar utgangspunkt i at det statsbærende partiet og dennes fører skal stå over alle andre samfunnsaktører. Det er dermed tett knyttet til diktaturet som styringsform. Førerprinsippet innebærer at alle svarer til sin overordnede, som igjen svarer til sin overordnede, hele veien opp til føreren. Ansvarsprinsippet innebærer at alle har ansvaret for sin underordnede tjenestemanns

avgjørelser. Prinsippene medfører en sammenblanding av byråkrati og politikk, og var et verk-tøy for NS-regimet til å gjennomsyre statsforvaltningen med politiske hensyn og personer.

Jøssinger, er en samlebetegnelse på alle nordmenn som var motstandere av okkupasjonen og Nasjonal Samling, og håpet på en alliert seier i krigen.⁵³ Jøssinger skiller seg fra begrepet ikke-NS-medlem, som kun refererer til en person som ikke var medlem av NS, uavhengig av sym-patier.

Nazifisering, kan sikte til både politisk motivert utskiftning av personale, og til endringer av samfunnsforhold, påtvunget av den nazistiske okkupasjonsmakten. Kjetil Braut Simonsen har formulert en helhetlig definisjon av termen: «en forsøkt eller helt eller delvis gjennomført om-forming av samfunnets institusjoner, verdier og normer, innenfor ulike samfunnssektorer, i tråd med nasjonalsosialismens ideologiske og politiske mål».⁵⁴

Rase, er i denne konteksten et utdatert begrep innenfor den menneskelige biologien. I nazismen fantes det et «rasehierarki» der den «nordiske» eller «ariske» rase sto øverst. Rasismen ble be-nyttet som et av argumentene for hvorfor jødiske, romani og andre folkegrupper skulle utryd-des.

2.2.4 Oppgavens struktur

Den videre oppbygningen av oppgaven dreier seg rundt riksadvokatens tre dimensjoner, nevnt under punkt 2.2.2.2. Disse er viet hvert sitt kapittel, henholdsvis kapittel 5, 6 og 7. I tillegg til de tre nevnte dimensjonene kommer en fjerde: Nordviks bakgrunn. Denne er inntatt i kapittel 4, og vurderer om det finnes noe i Nordviks liv fra før overtakelsen av riksadvokatembetet som sier noe om han var tilbøyelig til å være pådriver eller bremsekloss for utviklingen av dobbelt-staten. Før oppgavens analysedel tar til i kapittel 4, er det nyttig med en redegjørelse for det nazistiske Norge. Denne gis i kapittel 3.

Alle sitater er gjengitt slik de er skrevet i kildene, inkludert eventuelle skrivefeil eller avvikende skrivemåter.

---

⁵³ Store norske leksikon (2021).

⁵⁴ Simonsen (2016) s. 21.

3 Det nazistiske Norge

Dette kapittelet skal gi en kort redegjørelse for tilstanden i den norske strafferettspleien under okkupasjonen. Først vil jeg presentere den nasjonalsosialistiske ideologien som preget hele maktapparatet, et viktig bakteppe for å forstå hva slags hensyn Nordvik var forventet å ta som riksadvokat. Deretter gjennomgås politiseringen av strafferettspleien og opprettelsen av særordningen for behandlingen av politiske straffesaker. Til slutt presenteres NS-myndighetene, nærmere bestemt de aktørene Nordvik hadde mest å gjøre med: Statsadministrasjonen, Folkedomstolen og Statspolitiet.

3.1 Den nye rettsstat på nasjonalsosialistisk grunn

Hvilke ideer var det som dominerte hos de nazistvennlige lederne i Norge under okkupasjonen? Hva slags ideologi tok Nordvik del i, gjennom sitt NS-medlemskap? Hvilken type myndighetsutøvelse støttet han opp under i kraft av å være riksadvokat? Hvilke hensyn var Nordvik forventet å ta i sine avgjørelser?

Dette underkapittelet deler tittel med en tekst skrevet av daværende kst. statsråd, senere justisminister Sverre Riisnæs, våren 1941. Teksten ble først presentert som et foredrag holdt i Nasjonal Samlings Studentfylking, og er delvis en kamptale, delvis en redegjørelse for den nasjonalsosialistiske oppfatningen av hvordan en rettsstat skal være. Den ble senere samme år trykket og publisert på Nasjonal Samlings Rikstrykkeri. Teksten fungerer som et godt utgangspunkt for å forstå Nasjonal Samlings målsetninger for restruktureringen av det norske samfunnet.

Nasjonal Samlings program definerte partiets mål som «Nasjonal enhet uten klassemotsetninger og partier, et solidarisk norsk folkesamfunn bygd opp organisk på yrkeslivets grunn, med et sterkt og stødig styre: Et faglig folkestyre».⁵⁵ Samfunnet skulle ikke bygges på enkeltindivider eller sammensetninger av enkeltindivider, men på folkefellesskapet. NS' politikk bygget på tanken om at individet primært hadde verdi som en del av fellesskapet, og skulle være et lite tannhjul i den store statsmaskinen. Et tannhjul som ikke hadde noen større egenverdi enn hva det bidro til i en større sammenheng, og som lett kunne skiftes ut. Den store maskinen, folkefellesskapet, representerte en idé om hele folket som en enhet – slik Riisnæs presenterer det: «det samfunn – den organisme – som det samme blod og den samme jord har skapt».⁵⁶

Etnisk homogenitet var en forutsetning for den nasjonalsosialistiske ideen om folkefellesskapet. En annen forutsetning var folkefellesskapets *enhet*. NS' problem var dermed ikke bare

---

⁵⁵ Program for Nasjonal Samling (1940).

⁵⁶ Riisnæs (1941) s. 5.

mennesker av andre «raser», men også etniske nordmenn som ikke var enige med dem. Det var derfor avgjørende for NS, for å beholde makten, å kunne hankses med politiske motstandere.

Retten til å styre staten, mente Sverre Riisnæs, hadde «bare den mann som allerede fører en bevegelse som har lagt for dagen at den er skapt for å vareta hele folkets – folkefellesskapets – livsinteresser».⁵⁷ Vidkun Quisling og Nasjonal Samling var, ifølge Riisnæs, de eneste som kunne oppfylle dette styringsmandatet, og statens hovedoppgave skulle altså være å tjene folkefellesskapets interesser.

Hva legger Riisnæs i ordlyden «livsinteresser»? Er det tale om grunnleggende menneskerettigheter som rett til liv, rettferdig rettergang og yringsfrihet? Antakeligvis, men kun i de tilfellene slike rettigheter gagnet folkefellesskapet. Utgangspunktet for rettsordenen måtte være «vår stammes jord og blod»,⁵⁸ slik at hensynet til folkefellesskapet sto over hensynet til enkeltmennesket. «De rettsgoder og det vern den enkelte borger nyter må [...] ikke sees som utslag av en hellig og ukrenkelig subjektiv rett, men ut fra den synsvinkel at man i den enkelte ser en del av folkefellesskapet, som for folkefellesskapets skyld bør beskyttes».⁵⁹ «Rettsutøvelsens formål [...] er å gi folkefellesskapet og den enkelte borger som ledd i dette, effektiv beskyttelse mot rettskrenkelser [...] reglene herom skal bare gis og utøves ut fra den betraktning at [enkeltmann] er et verdifullt ledd i folkefellesskapet og for *dettes* skyld bør beskyttes, ikke bare for hans egen skyld».⁶⁰ Folkefellesskapets livsinteresser må altså i overordnet forstand bety folkefellesskapets interesse i å bestå. Høyest prioritet, i alle sammenhenger, skulle gå til å bevare folkefellesskapet.

For at det nazistiske folkefellesskapet kunne bevares, var det viktig å kue alle handlinger og meninger som var egnet til å skade det. Definisjonsmakten for hva som var skadelig for folkefellesskapet lå hos Quisling og hans nærmeste. Som vi skal se var denne størrelsen i konstant endring, noe som skapte uforutsigbarhet, spesielt på strafferettens område. Den nasjonalsosialistiske ideologien bygget på en umulighet, all den tid mennesker ikke er maur i en maurtue, men enkeltindivider med ulike verdsett, prioriteringer, erfaringer og forutsetninger. Da NS allikevel skulle gjennomføre sin politikk måtte de enkeltindivider og sammenslutninger av enkeltindivider som ikke kunne vedkjenne seg denne nødvendige homogeniteten assimileres, kastes ut, eller nedkjempes.

For å effektivisere forvaltningen skulle alle ledd ordnes etter førerprinsippet. Føreren skulle ifølge Riisnæs ikke være en eneveldig diktator, men en stemme for folket, en som har «vokset

---

⁵⁷ Ibid. s. 9.

⁵⁸ Ibid. s. 6.

⁵⁹ Ibid. s. 7.

⁶⁰ Ibid. s. 12.

opp i og sammen med og vil alltid ha sin rot dypt festet i folkefellesskapet». ⁶¹ Føreren skulle overta alle statsmaktens beføyelser, men i og med at føreren alltid ville sette folkefellesskapets interesser som høyeste prioritet mente Riisnæs at det ikke var noe negativt i at én person satt på all høyere myndighet. Grunnbegrepene i nasjonalsosialistisk statsrettslære: Folkefellesskapet, bevegelsen og føreren var nemlig «nøye knyttet til hverandre i gjensidig samhörighet, i tillit og troskap», ⁶² slik at føreren uansett alltid ville handle i tråd med folkefellesskapets beste, og dermed ikke gjøre noe galt.

Riisnæs skriver ikke uttrykkelig at førerprinsippet skulle innføres på strafferettens og prosesens område, men uttaler at folkefellesskapets interesse på dette området også skulle tre fram «som den interesse som overskygger alt annet». ⁶³ Dette begrunnes, som beskrevet ovenfor, i at enkeltpersoners beskyttelse er ønskelig først og fremst fordi de er en del av folkefellesskapet og er verdifulle som ledd i dette, ikke bare for enkeltpersonens egen skyld. Tannhjulet i statsmaskinen fortjener beskyttelse, bare så langt den beskyttelsen gagnar maskinen som helhet.

Ettersom folkefellesskapet var det objektet som tronet øverst på rangstigen, og var det hele samfunnet skal være bygget opp rundt «vil handlinger som er rettet særlig mot folkefellesskapet, kreve en særlig alvorlig reaksjon». ⁶⁴ Til dette formål ble det opprettet særdomstoler, først og fremst Folkedomstolen. For alle straffesaker skulle det ved straffeutmålingen «i første rekke ta[s] hensyn til folkefellesskapets interesse». ⁶⁵ Folkefellesskapets interesse krevde, ifølge Riisnæs, at straffen først og fremst skulle virke spesialpreventivt. Dette skulle oppnås ved å anvende strenge straffer. Viste det seg at denne straffereaksjonen «er uten noen som helst virkning» ⁶⁶ på forbryteren, måtte en «befri samfunnet for denne mann med en sikkerhetsforvaring». ⁶⁷

Hovedhensynet bak den nasjonalsosialistiske strafferetten var med dette å skremme forbrytere fra gjentakelse gjennom strenge straffer. Var forbrytelsen alvorlig nok, eller den intenderte virkningen av straffen for liten, skulle ingenting stå i veien for å fjerne vedkommende forbryter fra samfunnet.

Hva gjelder nasjonalsosialismens virkning på øvrige rettsområder, for eksempel i privatretten og reguleringen av samlivsforhold, nevner Riisnæs rasehygiene som det mest fremtredende hensyn. «Et folks kapital av kraft og sunt blod utgjør uerstattelige verdier for folkefellesskapet.

---

⁶¹ Ibid. s. 11.

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid. s. 12.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid.

⁶⁷ Ibid.

Det nasjonalsosialistiske statsstyre må derfor sette omsorgen for sitt eget folks biologiske reserver – rasens kraft – foran andre hensyn». ⁶⁸ Dette gjenspeiler idealet om å preservere folkefellesskapets enhet.

Riisnæs har på det tidspunktet denne talen ble skrevet fått med seg de motforestillinger folk hadde mot NS, som gikk ut på at NS kom til å avskaffe retten og erstatte den med vilkårlighet. Den som sier dette, mener Riisnæs, «er så full av fordommer at han nekter å anerkjenne noe som ligger utenfor – som han ikke kan måle med – den krets av forestillinger som han en gang har ervervet seg». ⁶⁹ Dette er forsvaret mot påstandene om NS' vilkårlige lovgivning og politikk.

Hva var NS' politikk, om ikke vilkårlighet? Noe så ullent som «folkefellesskapets livsinteresser» var det som skulle fungere som hovedhensyn bak alle avgjørelser ble tatt. Et forsøk på å kvantifisere hva dette hensynet i rettslig forstand skal bestå i, er tilnærmet umulig, da denne vurderingen til enhver tid i siste instans var opp til føreren. Det virker som Riisnæs var klar over dette, forsvaret tatt i betraktning, men han velger likevel å insistere på at NS skal bygge en rettsstat. Han har sagt at enkeltpersoners beskyttelse kun er ønskelig hvis det gagnar folkefellesskapet, i klartekst forklart hvordan vilkårligheten skal fungere, men velger likevel å forsøke å motbevise den. Denne kognitive dissonansen er et fremtredende trekk hos NS og i nasjonalsosialismen, da de ofte var klar over hvor vilkårlig retten de førte var, men likevel forsøkte å opprettholde et skinn av at den ikke var det.

Dette kan trekkes tilbake til betraktningene fra punkt 2.1 om dobbeltstaten, at det var nyttig for de nazistiske lederne å beholde normstatlige, tradisjonelle funksjoner i retten, for å sikre effektiv styring. Får folket servert «vi bygger en rettsstat» tilstrekkelig mange ganger, er det mulig at de til slutt tror på det.

Idealet Riisnæs presenterer i denne talen var tanken om å beskytte «oss», folkefellesskapet, mot «dem», fienden. Fienden var enhver som ikke arbeidet for folkefellesskapets beste, etter føreren løpende definisjoner. Dette inkluderte både personer som på grunn av sin etniske eller «rase-messige» opprinnelse ikke var en del av folkefellesskapet, og personer som ikke hørte til på grunn av sine meninger eller handlinger. Dette var rettesnoren NS arbeidet etter, og ideologien Nordvik legitimerte gjennom sitt NS-medlemskap og arbeid som riksadvokat.

---

⁶⁸ Ibid. s. 13.

⁶⁹ Ibid.

3.2 Politisering av strafferettspleien

Et utslag av idealet om en nasjonalsosialistisk rettsstat, var opprettelsen av det straffeprosessuelle skillet mellom politiske og ordinære straffesaker. Det nye politiske sporet ble innført ved Reichskommissar Josef Terbovens forordning av 25. september 1940, om forbudet av politiske partier i Norge. Forordningen forbød også i § 4 første ledd «å opprettholde det organisatoriske sammenhold» av de med forordningen oppløste partier, og «å fremme oppløste organisasjoners formål». I denne forbindelse skulle det etter forordningens § 4 annet ledd innsettes særdomstoler for rettsforfølgninger av brudd på § 4 første ledd. Dermed ble Folkedomstolen opprettet, denne gis en presentasjon i oppgavens punkt 3.3.2. En annen forordning som definerte nye politiske lovbrudd, var forordning 7. oktober 1940 om forbud mot virksomhet til fordel for det norske kongehus.

Hva slags handlinger som ble ansett for «å fremme oppløste organisasjoners formål» ble ikke uttrykkelig angitt. Waaler presenterer begrepet «politiske saker» slik:

Nogen få overtredelser var ifølge særskildt lovbestemmelse ubetinget å anse som politiske saker. Forøvrig var å anse som politiske saker alle forbrydelser av 'folke eller statsfiendtlig art', samt overtredelser som 'var av politisk art eller hadde tilknytning til politiske forhold'.⁷⁰

En type handling som raskt ble ansett som politisk og straffbar var fornærmelser mot NS. Disse ble subsumert som æreskrenkelser etter reglene i straffeloven 1902 kapittel 23. Dermed ble nye politiske lovbrudd også definert gjennom eksisterende lovgivning. Som vi skal se behøvde saken ikke gjelde motstandshandlinger utført av jøssinger for å bli behandlet som en politisk sak. Fra første stund ble også straffesaker mot NS-medlemmer ansett som politiske saker, også selv om den straffbare handlingen ikke var av politisk karakter.

Det var Nordvik som skulle avgjøre om en sak skulle behandles politisk eller ordinært. Var det tale om en ordinær sak ble den sendt tilbake til den aktuelle statsadvokat eller politikammer. Var det tale om en politisk sak behandlet han den selv, og bestemte om den skulle avgjøres med bøter, henleggelse eller tiltale for Folkedomstolen. Det var Nordvik som hovedsakelig førte aktoratet i sakene for Folkedomstolen.

I tillegg til nye mer eller mindre klare straffebud om politiske lovbrudd, kom det også nye prosessuelle regler om sikring. Det ble kunngjort en midlertidig forordning 6. oktober 1941 om anvendelse av sikringsforføyninger overfor personer som mistenktes for overtredelse av

---

⁷⁰ Gunnar Waalers vitneforklaring, L-sak Jørgen Nordvik s. 174.

Reichskommissars forordninger av 25. september 1940 § 4 og av 7. oktober 1940 § 2. Sikringsadgangen ble utvidet ved lov 24. oktober 1942 til å gjelde «personer som med skjellig grunn mistenkes for å ha fremmet eller å fremme folke- eller statsfiendtlige bestrevelser». ⁷¹ Loven ble i første rekke opprettet for å «hjemle» den kommende arrestasjonen av jøder, ⁷² men ble også anvendt til å fengse ikke-jødiske politiske motstandere. Nordvik hadde, slik det fremgår av landssviksaken, ingenting å gjøre med jødeforfølgelsen, men tok til en viss grad del i den nye sikringspraksisen. Denne gis en presentasjon og gjennomgang i oppgavens punkt 6.2.

Et annet viktig moment i utviklingen av den nye strafferettspleien er at tyskerne overtok straffesakene de mente var alvorlige nok, eller hadde alvorlige nok konsekvenser. Forordning 12. oktober 1942 kodifiserte denne praksisen, og bestemte dødsstraff for blant annet ulovlig inn- og utreise, arbeid eller propaganda til fordel for en fiendestat og omgang med krigsfanger. Slike handlinger skulle pådømmes av den tyske særdomstolen i Norge, SS- und Polizeigericht Nord. ⁷³

Selv om det var Nordvik som i utgangspunktet hadde definisjonsmakten for hva som skulle anses som politiske saker, var det mange NS-aktører som hadde interesse av å påse at en sak ble behandlet slik som de ville. Nordvik ble derfor regelmessig utsatt for press fra andre NS-instanser, både i saker mot NS-medlemmer og saker mot ikke-NS-medlemmer.

En sak fra sommeren 1941 gir et eksempel på dragkampen mellom ordinær påtalemyndighet og NS. En sveitfører i Hirden ved navn Keiserås hadde, tilsynelatende helt uprovosert, overfalt og slått ut fire tenner på en mann. Oslopolitiet foreslo bot på 100 kroner etter straffeloven 1902 § 228, altså ordinær behandling, i sin henvendelse til riksadvokaten. ⁷⁴ Gunnar Waaler avgjorde i riksadvokatens fravær at saken skulle gå ordinært. Mens saken ble berammet grep NS og Rikshirden inn og forlangte at saken skulle bli behandlet politisk. Aktor og statsadvokat i saken fikk dette med seg og ble usikre, men Waaler forsikret dem om at Riksadvokatembetets avgjørelse fortsatt gjaldt. Hovedforhandling ble berammet på nytt, og NS krevde påtalebegjæringen tilbakekalt. Både aktor og statsadvokaten ønsket på dette tidspunktet å tilbakekalle tiltalebeslutningen, antakeligvis i frykt for de konsekvenser det ville ha å få NS mot seg.

For å finne en vei ut av denne fastlåste situasjonen, og sikre at sveitføreren fikk sin straff, sendte Waaler sakens dokumenter og Keiserås' tidligere strafferegister til Quisling i håp om å få sveitføreren ekskludert fra partiet. Waaler skriver i sine egne notater om saken at «hensikten var å berøve Keiserås den beskyttelse som lå i medlemskapet, og derefter foreslå tiltalen oprettholdt

---

⁷¹ Lov 24. oktober 1942 § 1.

⁷² Hetland (2020) s. 261–262.

⁷³ Forordning 12. oktober 1942 § 6 (1).

⁷⁴ Waaler, A 1941 sak XV-12.

idet off. hensyn krevet påtale». NS Generalsekretariat beholdt saken i halvannet år, før det viste seg at Keiserås hadde meldt seg til Politikompaniet og var reist til fronten. Saken ble så henlagt.

Grunnen til at NS så sterkt ønsket denne typen saker behandlet politisk lå i at de skulle behandles av Nordvik, en NS-mann, før den eventuelt gikk til en domstol besatt av NS-medlemmer. De ordinære sakene ble behandlet av den ordinære påtalemyndigheten (i politiet og statsadvokatene), før de eventuelt gikk til en ordinær domstol – to instanser som ikke var like politisk pålitelige som NS-instansene. Som vi skal se gikk saker mot NS-medlemmer veldig sjeldent så langt som til Folkedomstolen, idet Nordvik svært ofte benyttet seg av muligheten til å henlegge saker fordi «offentlige hensyn ikke krever påtale» etter straffeprosessloven 1887 § 85. Saker mot NS-medlemmer ble også ofte henlagt på bevisets stilling, trenert eller bortgjemt til de ble glemt. Vel vitende om denne praksisen var det derfor svært ønskelig for NS at riksadvokaten behandlet saken, og da måtte den gå politisk, ikke ordinært.

Usikkerheten rundt om en sak skulle behandles politisk eller ikke, og at det var opp til Nordvik som enkeltperson å bestemme, er nok et tegn på vilkårligheten som ble praktisert i påtalemyndigheten. Det fantes ingen eksplisitte retningslinjer for hva som kvalifiserte som «folke- eller statsfiendtlig». Ved siden av vilkårligheten i saksbehandlingen hadde påtalemyndigheten også en vid adgang til å følge den politiske, virkemiddelstatlige, linje i straffeutmålingen.

Et nokså ekstremt eksempel gjaldt en 18 år gammel jente som i en privat samtale med sin 16 år gamle venninne hadde kalt Quisling forræder.⁷⁵ Lensmannen i Stange ønsket henne «idømt ubetinget fengselsstraff og satt i konc.leir[konsentrasjonsleir]». ⁷⁶ Politimesteren i Tønsberg foreslo 100 kroner i bot. Riksadvokaten sendte saken til NS-fylkesføreren i Drammen og spurte om han ville statuere et eksempel og sende jenta i konsentrasjonsleir. Hvis ikke ville saken bli avgjort med boten. Waaler skriver i sine notater om saken at det etter dette fremkom «gunstige opplysninger», og at Nordvik i forbindelse med disse gikk med på å avgjøre saken med en advarsel. Det vites ikke hva slags opplysninger som påvirket ham i denne retningen, men det er heller ikke avgjørende for eksempelets skyld.

I denne saken var det altså åpent for å velge mellom enten konsentrasjonsleir eller advarsel – en av de absolutt strengeste formene for straff, eller et brev i posten. Mangelen på forutberegnelighet og forholdsmessighet er slående. At riksadvokaten i tillegg lurte på om de skulle idømme konsentrasjonsleir *for å statuere et eksempel* tilsier at rettssikkerheten var forlatt.

---

⁷⁵ Waaler, B 1942 sak V-18.

⁷⁶ Ibid.

3.3 NS-myndighetene

3.3.1 Statsadministrasjonen

Dette underpunktet inneholder en kort oversikt over utviklingen av statsadministrasjonen i Norge fra 9. april 1940 frem til frigjøringen 8. mai 1945. For en dypere og mer detaljert fremstilling av statsadministrasjonen vises til litteratur som har dokumentert og drøftet den, blant annet Jan Debes' «Sentraladministrasjonens historie: Bind 5 1940–1945»⁷⁷ og Ole Kolsruds «En splintret stat: Regjeringskontorene 1940–1945».⁷⁸ Disse omhandler okkupasjons- og NS-regimet, samt den norske eksilregjeringen.

9. april 1940 tok Quisling til radioen og erklærte seg regjeringssjef og utenriksminister i det han kalte «den nye nasjonale regjering».⁷⁹ Han utnevnte åtte NS-medlemmer til de ulike ministerpostene, og krevde at befolkningen skulle akseptere og adlyde, under trussel om «det alvorligste personlige ansvar».⁸⁰ Kuppregjeringen varte kun en uke før den ble avløst av Administrasjonsrådet, opprettet av Høyesterett 15. april. I motsetning til Quislings «regjering», besto Administrasjonsrådet av personer med ulik politisk bakgrunn, og de så ikke på seg selv som en regjering, men som et administrativt organ. Rådet skulle lede den sivile administrasjonen etter fullmakt av okkupasjonsmakten.

25. september 1940 ble Administrasjonsrådet avløst av Josef Terbovens utnevnte statsråder, som skulle lede sine respektive departementer direkte underordnet Reichskommissaren. Ti av statsrådene var NS-medlemmer, de tre øvrige var partiløse.⁸¹ Som leder av Nasjonal Samling påberopte Quisling seg en uformell lederrolle overfor statsrådene, men han hadde ingen formell ministerrolle eller makt, utover den han hadde som leder av NS. Statsrådene var ikke organisert som et samlet statsråd, men enkelte departementsledere som svarte direkte til Terboven. Samme dato trådte forordning om forbud av de politiske partier i Norge i kraft, og alle andre politiske sammenslutninger enn Nasjonal Samling ble forbudt.

Ved statsakten 1. februar 1942 ble de kommissariske statsrådene skiftet ut med Nasjonal Samlings regjering. Initiativet hadde kommet fra de sittende statsråder, og ble godkjent av Terboven. Ti av ti NS-statsråder fortsatte i sine ministerstillinger, de tre partiløse ble byttet ut med

---

⁷⁷ Debes (1980).

⁷⁸ Kolsrud (2004).

⁷⁹ Helljesen (2022).

⁸⁰ Dahl (1992) s. 88.

⁸¹ Regjeringen (u.å.).

NS-medlemmer. Denne regjeringen besto som de facto statsmakt frem til frigjøringen 8. mai 1945.

De kommissariske statsråder av 1940 og NS-regjeringen av 1942 betegnes begge i etterkrigstiden som ulovlige. De ble heller ikke av sin samtid ansett som legitime regjeringer eller styringsorganer – i alle fall ikke av den store majoriteten. Likevel fungerte NS-regimet i realiteten som en regjering, idet de hadde den reelle styringsmakten over norsk territorium, underlagt den tyske okkupasjonsmakten. Den lovlige norske regjering hadde flyktet til Storbritannia, sammen med kongehuset. Denne såkalte Londonregjeringen fortsatte å utstede kongelige resolusjoner og provisoriske anordninger i eksil.⁸² En stor del av dette lovgivningsarbeidet siktet på gjenoppretting av lovlige forhold i Norge, og fikk ikke reell virkning før etter frigjøringen. Det var likevel svært avgjørende for oppgjøret etter krigen, blant annet i forbindelse med landssviksakene.

For norske borgere og tjenestemenn under okkupasjonen var det den tyske og den NS-utstedte lovgivningen og politikken som utgjorde virkeligheten. Det var denne, sammenholdt med eksisterende norsk straffelovgivning, som var rettsgrunlaget for Nordvik og påtalemyndigheten.

3.3.2 Folkedomstolen

Forordning 25. september 1940 om forbud av de politiske partier i Norge fastsatte i § 4 (2) at det skulle opprettes særdomstoler for rettsforfølgningen av brudd på forordningens bestemmelser. Tilsvarende ble bestemt i forordning 7. oktober 1940 om forbud mot virksomhet til fordel for det norske kongehus § 2 (2). Ved forordning 25. oktober 1940 ble en slik særdomstol opprettet.⁸³ Denne særdomstolen fikk navnet Folkedomstolen, og fikk ved flere anledninger utvidet sitt mandat, fra kun å ta saker som gjaldt de to nevnte forordninger, til også å kunne behandle saker vedrørende den alminnelige straffeloven.⁸⁴ Formålet med opprettelsen var å ha en domstol som kunne ta seg av den sivile motstanden mot regimet.⁸⁵

Folkedomstolen skulle etter forordning 25. oktober 1940 § 2 settes med en formann og to faste meddommere. Disse var, for mesteparten av domstolens virketid, henholdsvis Olav Aalvik Pedersen, Håkon Wessmann og Alfred Dahle. Etter § 3 var domstolens avgjørelser endelige, og statsråd for justisvesenet Sverre Riisnæs skulle etter § 4 gi bestemmelser om rettergangsmåten.

---

⁸² Se «Samling av provisoriske anordninger, kgl. res. m.v. 1940–1945 utgitt av det Kgl. Justis- og Politidepartement, p.t London».

⁸³ Forordning 25. oktober 1940 om opprettelse av en norsk særdomstol.

⁸⁴ Se bl.a. forordning 21. desember 1940 § 1 og lov om Folkedomstolen § 3.

⁸⁵ Madsen (1996) s. 113.

Jørgen Nordvik skulle, fra han ble konstituert riksadvokat 3. februar 1941, føre aktoratet ved Folkedomstolen.

Lov 5. mars 1942 nr. 2 om Folkedomstolen avløste sine forgjengende forordninger, og lovfestet Folkedomstolens mandat og organisering. Loven gjaldt ifølge sin fortale «uten hensyn til Grunnlovens bestemmelser». Etter § 15 kunne personer som «mistenkes for å ha foretatt eller å være i ferd med å foreta noen straffbar handling som skal eller kan bringes inn for Foledoms-tolen [...] pågripes uten hensyn til vilkårene for pågrepelse i straffeprosesslovens §§ 228 og 229».

De straffbare handlingene som kunne bringes inn for Folkedomstolen var etter lovens § 3 første ledd overtredelser av de politiske forordningene av 25. september 1940 og 7. oktober 1940, samt «enhver straffesak som kan behandles etter straffeprosessens regler, når [påtalemyndig-heten] finner at overtredelsen er av en folke- eller statsfiendtlig art». Med andre ord skulle Fol-kedomstolen behandle de politiske straffesakene. De nevnte straffeprosessbestemmelsene in-neholdt vilkår om bl.a. skjellig grunn, fersk gjerning, bevisforspillelse eller fluktrisiko. Disse vilkårene kunne altså ignoreres ved saker som kunne tas opp for Folkedomstolen.

Denne loven er et godt eksempel på dobbeltstatens funksjon i Norge. Man så bort fra Grunnlo-ven som *lex superior*, og man så bort fra viktige rettssikkerhetsventiler i straffeprosessloven. NS lagde seg ved opprettelsen av Folkedomstolen nok en bidragsyter i det parallelle straffer-ettssystemet for politiske saker. Det var ikke tale om fullstendig å oppheve Grunnloven og straffeprosessloven, men heller å konstruere et spor hvor det var mulig å se bort fra de bestem-melsene som hindret en effektiv rettsforfølging av motstandshandlinger.

Folkedomstolen ble ikke det politiske redskapet den ble opprettet til å være. Ifølge et notat utformet av kriminalbetjent Ch. Nielsen i forbindelse med landssviksaken mot Nordvik ble 60 saker pådømt i 1941, 27 i 1942, åtte i 1943, tre i 1944 og én i 1945.⁸⁶ Den klare nedgangen i antall saker som ble pådømt av Folkedomstolen kan skyldes flere faktorer. En av dem kan være at dommerne i stor grad forholdt seg til den tradisjonelle rettsforståelsen, slik at de ofte gikk inn for frifinnelse, og denne praksisen førte i sin tur til at NS-myndighetene sendte færre og færre saker til behandling ved Folkedomstolen. Dette kan eksemplifiseres ved et rundskriv statspolitiskjef Marthinsen sendte til sine avdelinger våren 1942:

Finner imidlertid avdelingslederen at en saks beviser er for svake til å kunne påregne domfellelse ved Folkedomstolen, men avdelingslederen føler seg overbevist om at

---

⁸⁶ «Saker ved Folkedomstolen», Ch. Nielsen, L-sak Jørgen Nordvik s. 471.

siktede motarbeider nyordningen her i landet, kan forslag om sikring sendes Statspolitijefen.⁸⁷

Det var også en del saker Folkedomstolen avviste, eller forsøkte å avvise. Et eksempel er hentet fra Folkedomstolens dom av 13. mai 1942, mot Helene Karine Heggø, som var tiltalt etter straffeloven 1902 § 247 (æreskrenkelse).⁸⁸ Her stemte mindretallet for at saken skulle avvises, idet de «ikke finner at den i tiltalebeslutningen beskrevne handling kan sies å være av den alvorlige art at den kan betegnes som folke- eller statsfiendtlig». Videre skrives det: «At påtalemyndigheten mener at handlingen er av folke- eller statsfiendtlig art, mener mindretallet ikke berører Folkedomstolen adgangen til å avgjøre om så virkelig er tilfelle». Det var altså ikke alltid enighet mellom påtalemyndigheten (Riksadvokaten) og Folkedomstolen, og praksisen som fremgår av nevnte dom kan være en av grunnene til at domstolen i løpet av årene fikk mindre og mindre å befatte seg med.

3.3.3 Statspolitiet

Etter innføringen av nyordningen 25. september 1940, ble det etter tysk modell opprettet et eget politidepartement, med Jonas Lie som politiminister. Lie plukket ut en gruppe politifolk fra førkrigstidens Overvåkningspolitiet og Utrykningspolitiet, og dannet en ny politisk politiavdeling, kalt Statspolitiet, med Karl A. Marthinsen som leder. En del av nazifiseringsplanen for det norske politiet var å dele inn politidepartementet i to hovedavdelinger: Ordenspolitiet, med Egil Olbjørn som leder, og Sikkerhetspolitiet, med Oliver Møystad som leder. Statspolitiet skulle egentlig ligge under Sikkerhetspolitiet,⁸⁹ men var frem til høsten 1943 i praksis uavhengig.⁹⁰

Statspolitiet jobbet med etterforskningen av politiske saker, og mange av de ansatte hadde verken politiutdanning eller juridisk utdanning. Det var ifølge Marthinsen viktigere at de ansatte var «politisk pålitelige» enn at de var skolerte.⁹¹ Statspolitiet ble i stadig større grad nazifisert, og jobbet tett med det tyske Sikkerhetspolitiet under hele okkupasjonstiden.⁹²

Ettersom Nordvik som riksadvokat arbeidet mest med politiske saker, hadde han mye kontakt med Statspolitiet. Frontene mellom de to institusjonene var tidvis steile, spesielt mellom Nordvik og Marthinsen. Riksadvokatens forhold til Statspolitiet behandles under oppgavens punkt 6.2, og det kommer også frem i analysen av enkeltsaker i kapittel 7.

---

⁸⁷ Madsen (1996) s. 131.

⁸⁸ Rettsbok for Folkedomstolen, dom 13. mai 1942, L-sak Jørgen Nordvik s. 3526.

⁸⁹ Nøkleby (2011) s. 25.

⁹⁰ Se Hetland (2020) s. 84 og Simonsen (2016) s. 86.

⁹¹ Ringdal (1987) s. 195–196.

⁹² Nøkleby (2011) s. 28.

4 Nordviks bakgrunn og landssvikdommen

Dette underkapittelet skal presentere hvilke valg som førte Nordvik til Riksadvokatembetet og hvordan han ble dømt i landssvikoppgjøret. Samtidig skal det undersøkes om det finnes noe i Nordviks bakgrunn som kunne påvirke ham til å bremse eller å helle vann på den virkemiddelstatlige mølla. Var han allerede før utnevnelsen til riksadvokat tilbøyelig til å la rettssikkerheten gå på bekostning av NS' politiske ambisjoner?

4.1 Sekondløytnant, sakfører, riksadvokat

Jørgen Nordvik ble født i Oslo 28. november 1895. Etter han oppnådde artium ved Frogner skole i 1914, reiste han til Gardermoen og meldte seg til et frivillig åtte måneders befalskurs. I 1915 var han befal i feltartilleriet, og i 1917 ble han utnevnt til sekondløytnant med verneplikt i krigstilfelle.⁹³ Ved siden av sin militære utdanning hadde Nordvik også studert filologi, frem til han i 1917 gikk over til juss. Han tok juridisk embetseksamen høsten 1920 med laud, og «kan vel få laud» for den skriftlige del.⁹⁴ I 1919 hadde han prosedert i Juristforeningens (studentforeningen ved Det juridiske fakultet) rettssaksøvelse, og professor M. H. Lie «fant å kunne karakterisere deres prestasjoner som like gode som de advokaters, som hadde procedert saken for Høyesterett».⁹⁵ Nordvik var en godt utdannet mann, og denne CV-en var trolig attraktiv for NS-toppene da de skulle sette sammen det nye maktapparatet rundt årsskiftet 1940–1941.

Jørgen Nordvik, foto: ukjent. Hentet fra landssviksaken.

Som nyutdannet var Nordvik dommerfullmektig i Nedre Romerike og deretter advokat- og sakførerfullmektig i Trondheim og Elverum. Under disse årene giftet han seg med Eli Sophie Quisling, en kusine av Vidkun Quisling. Eli og Quisling sto hverandre så nær at Quisling i 1933 ble gitt æren av å være gudfar for parets datter, Eli Quisling Nordvik.⁹⁶ Forholdet mellom de to familiene kan, som vi skal se, ha hatt en påvirkning på hvilke valg den blivende riksadvokaten senere kom til å ta. Familien Nordvik flyttet til Vinstra i 1925, hvor Jørgen startet egen sakførerforretning. Denne solgte han i 1932 da familien flyttet til Lillehammer, hvor han arbeidet som sakfører frem til han overtok riksadvokatembetet i 1941.

⁹³ Avhør av Nordvik 31. august 1945 s. 1, L-sak Jørgen Nordvik s. 32.

⁹⁴ Landssvikdommen mot Nordvik s. 47, L-sak Jørgen Nordvik s. 1991.

⁹⁵ Engh (1928) s. 64.

⁹⁶ Gustavsen (1995).

Nordviks juridiske utdanning gjør ham i utgangspunktet til en beskytter av normstaten, tatt i betraktning den indoktrinering jusstudenter får, og fikk, i den vestlige rettstradisjonen. I tillegg til lauden praktiserte Nordvik jussen aktivt i 20 år før han påtok seg riksadvokatembetet. Som dommerfullmektig og sakfører fikk han lang erfaring med profesjonens grunnverdier og -prinsipper, og ut fra de tilgjengelige kildene er det ingen indikasjoner på at han fravek disse i tiden før 1940. Nordviks juridiske utdanning og praksis før 1940 trekker ham i en presumtivt bremsende retning.

Under oppveksten styrte Nordviks far en skoleheim for hjemløse ungdom. Nordvik tilbragte en del tid med denne ungdommen og fikk gjennom dem «inntrykk av sosial elendighet».⁹⁷ Til sammenligning vokste han selv opp i Vestre Aker, hvor han på Frogner skole var sammen med barn og ungdom fra mer økonomisk og sosialt stabile hjem. På denne måten fikk han tidlig i livet oppleve sosiale motsetninger.⁹⁸ Nordvik viste ifølge landssvikdommens innledning som ung «en viss interesse for Arbeiderpartiet».⁹⁹ Interesse for venstresiden av politikken var ikke helt uvanlig for blivende NS-medlemmer.¹⁰⁰ Justisminister Sverre Riisnæs hadde for eksempel som ung plassert seg «til venstre for venstre»,¹⁰¹ før han meldte seg inn i Nasjonal Samling. Nordviks flørt med Arbeiderpartiet var imidlertid kortvarig, ettersom han «omtrent samtidig [havnet] under innflytelse av Vidkun Quisling».¹⁰²

Nordvik traff Vidkun Quisling for første gang allerede i 1918. Møtet hadde skjedd hjemme hos Nordviks blivende svigerfar, Quislings onkel.¹⁰³ Ifølge et intervju med Nordviks datter Eli i Aftenposten 28. april 1995 var familien ofte på besøk hos den blivende ministerpresidenten.¹⁰⁴ Etter Quisling hadde tatt plass på slottet besøkte Eli og moren ham også der. Det var altså relativt tette bånd mellom Nordvik-familien og Quisling gjennom hele okkupasjonstiden. I avhøret fra 31. august 1945 beskriver Nordvik Quisling som «et særdeles moralsk menneske», og at han hadde «den største tillit til ham».¹⁰⁵ I landssvikdommen mot Nordvik fremkommer det at han «regner Quisling for det beste menneske han har kjent og har aldri vært i tvil om hans gode mening eller fedrelandssinn».¹⁰⁶

---

⁹⁷ Landssvikdommen mot Nordvik s. 47, L-sak Jørgen Nordvik s. 1991.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Se bl.a. Sørensen (2012) om fem sosialisters vei til NS.

¹⁰¹ Ringdal (2004) s. 23.

¹⁰² Landssvikdommen mot Nordvik s. 47, L-sak Jørgen Nordvik s. 1991.

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Gustavsen (1995).

¹⁰⁵ Avhør av Nordvik 31. august 1945 s. 1, L-sak Jørgen Nordvik s. 32.

¹⁰⁶ Landssvikdommen mot Nordvik s. 47-48, L-sak Jørgen Nordvik s. 1991-1993.

Det tette båndet mellom familiene og Nordviks beundring av Quisling, kan ha gjort ham mer tilbøyelig til å følge i ministerpresidentens politiske fotspor. For det første kan det tenkes at Nordvik rett og slett var enig i det Quisling drev med – at han kjøpte hele NS' ideologi, også der den gikk inn for utviklingen av en dobbeltstat. For det andre kan det tenkes at han ikke turte å utfordre partiet på de områder han eventuelt var uenig, da han ikke ville falle i Quislings unåde. Man skal heller ikke undervurdere menneskets evne til å rettferdiggjøre sine handlinger ut fra et «de gjør det også»-perspektiv.

De erfaringer Nordvik hadde fått med sosiale motsetninger, som manifesterte seg i en interesse for Arbeiderpartiet, trakk ham også mot Nasjonal Samling. Partiets mål, en «nasjonal enhet uten klassemotsetninger»,¹⁰⁷ må ha virket forlokkende for en som var opptatt av sosial likhet, men som klassemessig sto langt fra Arbeiderpartiet. Han meldte seg inn i NS i 1933, samme år som partiet ble stiftet.

Det er ikke helt utenkelig at Nordvik meldte seg inn i svigerfetterens parti i et forsøk på å få innpass hos mannen som på den tiden var kjent for de gode gjerninger han og Fridtjof Nansen hadde gjort i Sovjetunionen på 1920-tallet. At han også var en familievenn og gudfar til Nordviks datter gjør det sannsynlig at Nordvik, i hvert fall på et personlig plan, ønsket å holde en god tone med Quisling. Det er riktignok å gå for langt å påstå at det skal kreves et spesifikt politisk medlemskap for å beholde god tone med noen, men det kan ha vært en medvirkende faktor.

Nordvik påtok seg verv som lagfører i Lillehammer og senere kretsfører i Søndre Gudbrandsdal, men trakk seg fra disse i 1937 og ble værende som passivt medlem. Grunnen til frasigelsen av vervene var ifølge dommens innledning «lokale tvistigheter innen partiet og fordi han mente at hans politiske virksomhet var til skade for hans forretning, særskilt fordi det var flere arbeiderstyrte kommuner blant klientene hans».¹⁰⁸ Det var nok ikke helt lett å kombinere en politisk og en juridisk karriere under de rådende forholdene.

Selv om Nordvik hadde vært engasjert i NS siden partiets opprettelse, var han aldri særlig tyskvennlig. Slik det fremgår av dommens innledning hadde han før okkupasjonen til og med hatt «utpreget sympati for engelskmennene».¹⁰⁹ De første månedene etter 9. april 1940 tjente Nordvik det norske forsvaret, først som sekondløytnant, deretter som jurist.

---

¹⁰⁷ Program for Nasjonal Samling (1940).

¹⁰⁸ Landssvikdommen mot Nordvik s. 47, L-sak Jørgen Nordvik s. 1991.

¹⁰⁹ Ibid. s. 48/s. 1993.

Nordvik påstod, ifølge avhøret, at han hørte i radio den 8. april 1940 at «det skulle være utgått ordre om alm. mobilisering», og han reiste straks av gårde til sitt tjenestested Høytorp festning i Mysen for å avtjene sin verneplikt. Reisefølget overnattet på veien i Kongsvinger, hvor de den 9. april hørte Quisling i radioen oppfordre til demobilisering. Til dette spurte Nordviks medreisende om de ikke skulle kjøre hjem igjen, men Nordvik hadde svart at de måtte komme seg til Høytorp og melde seg for sine overordnede: «Alene hvis disse bekreftet at det hadde sin riktighet med tilbakekallelsen av mobiliseringsordren, og at de som følge derav ble dimitert, kunne de vende hjem igjen».¹¹⁰

Det er for ettertiden ikke kjent noen radiomelding om alminnelig mobilisering, i hvert fall ikke at slik skulle vært utgått 8. april. Uansett om dette er en trykkfeil i avhøret eller løgn fra Nordvik, viser dette hendelsesforløpet at Nordvik i utgangspunktet var innstilt på å følge den offisielle norske linje, ikke Quislings. Av dommens innledning fremgår det at Nordvik «beklaget at Quisling hadde gjort det han gjorde, selv om han ikke tvilte på at det var skjedd i god hensikt og ut fra kjærlighet til fedrelandet».¹¹¹

Ved ankomst til Høytorp ble Nordvik satt opp som bevoktningsstyrke for festningen. Noen dager senere ble han og andre mannskaper dirigert til Ørje, og de hadde til slutt beveget seg over grensen til Sverige. De ble internert i Hellefors av svenske militære myndigheter,¹¹² i overenstemmelse med folkeretten.¹¹³

Først i juli, tre måneder etter invasjonens begynnelse, ble det ordnet med de norske styrkenes hjemsendelse.¹¹⁴ De hjemreisende måtte underskrive en erklæring «hvored de under trussel om særstraff måtte forplikte seg til å vise tyskerne lojalitet sålenge okupasjonen varte».¹¹⁵ Lojalitetserklæringen inneholdt et løfte om å ikke ta til våpen mot okkupasjonsmakten, og måtte gis av alle norske offiserer før de kunne slippes ut av krigsfangenskap.¹¹⁶

I forbindelse med hjemsendelsen ble Nordvik anmodet om å bli igjen. Det ble ønsket at han som jurist skulle overvære takseringen av slitasjen den norske avdeling hadde påført forlegningsstedet, samt ordne opp i en del kontraktsforhold mellom arbeidsgivere og soldater som ikke hadde fått fullt oppgjør for sin tjeneste. Dette takket Nordvik ja til. Da oppdraget var utført

---

¹¹⁰ Avhør av Nordvik 31. august 1945 s. 2, L-sak Jørgen Nordvik s. 34.

¹¹¹ Landssvikdommen mot Nordvik s. 48, L-sak Jørgen Nordvik s. 1993.

¹¹² Avhør av Nordvik 31. august 1945, s. 2, L-sak Jørgen Nordvik s. 34.

¹¹³ Utenriksdepartementet (1948) s. 118.

¹¹⁴ Avhør av Nordvik 31. august 1945 s. 2, L-sak Jørgen Nordvik s. 34.

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Dahl (1995) s. 455.

og han skulle sendes hjem, søkte han å få bli i Sverige. Han påstod i avhør at dette var fordi han ikke ønsket å underskrive lojalitetserklæringen overfor tyskerne.¹¹⁷

Dette samsvarer med at han før krigen ikke var vennligstilt overfor tyskerne. Likevel kan ønsket om å bli i Sverige også skyldes et ønske om å slippe å ta videre stilling til okkupasjonen. Han skjønte at tiden var kommet for å velge side og gitt hans forhold til Quisling og NS på den ene siden, og ønsket om et fritt og uavhengig Norge på den andre, kan dette ha vært et valg han helst ville unngå å ta.

Det lot seg ikke ordne at Nordvik skulle få bli i Sverige verken som offiser eller jurist, og han reiste hjem 7. september 1940. Han ble nødt til å signere lojalitetsløftet for å unngå den nevnte særstraffen.

Da han kom hjem den 10. september fant han et brev fra overrettssakfører Valle fra Dokka, datert 7. september 1940, som oppfordret Nordvik til å gjenoppta sitt medlemskap i NS. Til dette svarte Nordvik i brev den 20. september 1940 at han alltid hadde betraktet seg selv som medlem, men ettersom han frasa seg sine verv i 1937 kunne det hende han ikke lenger var oppført. «Da formodentlig alle monner drar, gir jeg deg herved fullmakt til å undersøke dette og i tilfelle melde meg som medlem av partiet.»¹¹⁸ To dager senere, 22. september, sendte Nordvik inn søknadskjemaet som formaliserte hans NS-medlemskap. Etter skjemaet forpliktet han seg til «å arbeide for å fremme bevegelsen og dens formål».¹¹⁹

Nordvik gjeninnmeldte seg i NS tre dager før det ved Reichskommissars forordning 25. september 1940 ble det eneste lovlige politiske partiet. Det betyr at han til tross for sine holdninger overfor Tyskland og Quislings kuppforsøk, gjeninnmeldte seg i et parti positivt til et samarbeid med okkupasjonsmakten, av egen fri vilje. Denne påståtte tyskfiendtligheten kan ikke ha stukket så dypt. Det er klart at Nordvik hadde beholdt sine politiske sympatier fra før krigen, og at han var villig til ikke bare å være et passivt støttemedlem, men også arbeide aktivt for partiet.

Høsten og vinteren etter Nordvik kom tilbake til Norge fikk han flere høythengende jobbtillbud. Først ble han i november 1940 oppfordret av Riisnæs til å søke på stillingen som formann i den nyopprettede Folkedomstolen.¹²⁰ Han vegret seg først, men søkte til slutt. Han fikk ikke stillingen. Kort tid etter fikk han tilbud fra Innenriksdepartementet om å bli ansatt som

---

¹¹⁷ Avhør av Nordvik 31. august 1945 s. 2, L-sak Jørgen Nordvik s. 34.

¹¹⁸ Landssvikdommen mot Nordvik s. 49, L-sak Jørgen Nordvik s. 1995.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Ibid. s. 50/s. 1997.

fylkeskontorsjef ved Hedmark fylkesmannskontor.¹²¹ Etter en samtale med daværende fylkesmann Knut Nordanger fant Nordvik ut at denne stillingen ikke passet for ham, og oppsøkte Riisnæs for å spørre om Riisnæs kunne skaffe ham noe annet.¹²² I januar 1941 mottok Nordvik tilbud om jobben som 1. statsadvokat hos Riksadvokaten, og takket etter noe overtalelse ja til stillingen.

I hvert av disse tilfellene utviste Nordvik stor tvil på sine egenskaper og kompetanse som jurist. Det var en mann med tilsynelatende dårlig selvtillit som ble kontaktet av Riisnæs noen uker senere som sa: «Vi har bestemt at De like så godt får overta konstituasjon som riksadvokat med en gang».¹²³ Dette kom overraskende på Nordvik som spurte «om de var blitt gale der inne»,¹²⁴ hvorpå Riisnæs svarte at han fikk komme til Oslo for å høre nærmere. Under møtet i Oslo noen dager senere fortalte Nordvik at han hadde svært lite erfaring med påtalemyndighetens oppgaver, og at han ikke følte seg kompetent for embetet. Etter forsikring om at han ville ha dyktige statsadvokater og fullmektiger ved sin side, takket han omsider ja til riksadvokatstillingen.

Nordvik var ikke førstevalget til å overta riksadvokatstillingen. Allerede i september 1940, forteller senere riksadvokat Andreas Aulie, at han selv var blitt kalt inn til Riisnæs' kontor. Der hadde han fått fortalt at daværende riksadvokat Haakon Sund ikke lenger passet, fordi han var «fullstendig uvillig til ethvert samarbeid».¹²⁵ Riisnæs fristet Aulie med at han ikke kom til å trenge å gå inn i NS, og heller ikke ha befatning med politiske saker. Aulie takket resolutt nei til embetet, og frarådet Riisnæs fra å gi avkall på Sund.¹²⁶

Sund skulle ikke gå av for aldersgrensen før i 1943.¹²⁷ Likevel ble han avsatt ved forordning 4. november 1940 som i § 1 satte ny, lavere, aldersgrense for riksadvokaten, statsadvokatene og hjelpestatsadvokatene. Det er nærliggende å anta at forordningen ble gitt nettopp for å avsette Sund og andre i påtalemyndigheten som ikke kom til å kjempe NS' sak.

Det presiseres i landssvikdommen at Nordvik måtte ha vært klar over at Sund ble fjernet av politiske grunner og «at han selv ble tilsatt for å styre embetet i samsvar med NS' retningslinjer og ut fra partiets syn på spørsmålet om samarbeid med okkupasjonsmakten».¹²⁸ Da Nordvik i februar 1941 tiltrådte som riksadvokat var det ikke fordi han var en særlig ettertraktet eller

---

¹²¹ Avhør av Nordvik 31. august 1945, s. 3, L-sak Jørgen Nordvik s. 36.

¹²² Landssvikdommen mot Nordvik, s. 50, L-sak Jørgen Nordvik s. 1997.

¹²³ Avhør av Nordvik 31. august 1945, s. 3, L-sak Jørgen Nordvik s. 36.

¹²⁴ Landssvikdommen mot Nordvik, s. 51, L-sak Jørgen Nordvik s. 1999.

¹²⁵ Dorenfeldt (1990) s. 63.

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Ibid. s. 61.

¹²⁸ Landssvikdommen mot Nordvik, s. 52, L-sak Jørgen Nordvik s. 2001.

kvalifisert strafferettsjurist. Tvert imot var han, ifølge seg selv, uerfaren og for lite kompetent. Det er klart at han ble ansatt fordi Riisnæs og NS-styret trengte en lojal NS-mann i embetet, som tross sin manglende strafferettskompetanse fremdeles var en godt utdannet jurist.

I avhøret fra august 1945 tas Nordviks politiske motivasjoner opp. Han forklarer at det viktigste for ham i perioden etter 9. april var «det norske folks frihet», ikke gjennomføringen av NS' program.¹²⁹ Det sentrale var å få «opphevet klassekampens forbannelse og føre kontroll med kapitalen og tilgodese det brede folks tarv». Det fremstår ifølge disse utsagnene som at Nordvik var motivert av NS' mer sosioøkonomiske målsetninger, og ikke nasjonalsosialismens fascisme. Som vi skal se senere i oppgaven var dette antakeligvis ikke hele sannheten, tatt i betraktning blant annet aksepten han viste til Hirdens voldshandlinger.

Hendelsene 9. april og de første månedene av okkupasjonen trekker Nordvik i begge retninger. Ved å kjempe på norsk side i begynnelsen agerte han som brems for utviklingen av en dobbeltstat. Han ønsket i utgangspunktet kun å sikre Norges frihet. Men ved å opprettholde sitt NS-medlemsskap og forplikte seg til å fremme bevegelsen fungerte han mer i retning av pådriver. Ved å takke ja til å arbeide for NS, gjennom medlemskapet og stillingen som riksadvokat, takket han også ja til bevegelsens antidemokratiske sider.

4.2 Landssviker

Dette underkapittelet gir et sammendrag av landssviksaken mot Nordvik. Hvordan de ulike handlingene og momentene som tas opp i dommen stiller seg i den overordnede diskusjonen om Nordviks forhold til dobbelstaten besvares i de påfølgende kapitlene 5, 6 og 7.

Nordvik ble dømt i landssvikoppjøret ved Eidsivating lagmannsrett den 12. mars 1949. Tiltalens punkt 1 gjaldt brudd på straffeloven 1902 § 86 som satte straff for den som i krigstid «yder Fienden Bistand i Raad eller Daad». Punkt 2 gjaldt brudd på straffeloven 1902 § 98 som satte straff for den som «søger at bevirke eller at medvirke til, at Riges Statsforfatning ved ulovlige Midler forandres». Punkt 3 gjaldt brudd på straffeloven 1902 § 233, medvirkning til drap. Punkt 4, brudd på provisorisk anordning 18. desember 1942 om nyttiggjørelse av konfiskerte eiendeler. Punkt 5 satte med hjemmel i straffeloven 1902 § 36 krav om inndragning for utbytte av straffbare handlinger, samt krav om erstatning med hjemmel i landssviklova § 22.

Grunnlaget for tiltalen var delt i tretten poster med tilhørende underposter, og omhandlet blant annet Nordviks NS- og NSKO-medlemskap, hans stilling som 1ste statsadvokat og riksadvokat, oppdraget som aktor i Folkedomstolen, posisjonen som juridisk konsulent for

---

¹²⁹ Avhør av Nordvik 31. august 1945 s. 5, L-sak Jørgen Nordvik s. 40.

Kirkedepartementet, og stillingene som kommissarisk leder av avisene Dagingen og Gudbrandsdølen. Tiltalen gjaldt både at han innehadde disse stillingene, og hva han utrettet i disse stillingene.

Nordvik ble funnet skyldig etter tiltalens punkt 1, bistand til fienden, for brorparten av de enkeltsaker som var listet som grunnlag. Han ble funnet delvis skyldig etter tiltalens punkt 2, endring av rikets statsforfatning, med grunnlag i hans NS-medlemskap. Han ble frifunnet for punkt 3, medvirkning til drap, og funnet skyldig etter punkt 4 om konfiskert eiendom. Retten frikjente Nordvik for inndragning og erstatningskrav, samt sakskostnader, basert på at han verken hadde formue eller ervervsevne, og at han dessuten hadde forsørgeransvar.

Retten kom til at straffeutmålingen skulle lyde på 14 års tvangsarbeid, ti års fradømmelse av rettighetene nevnt i landssviklova § 10 nr. 1, 2, 4, 5 og 8, herunder ti års tap av retten til å praktisere som sakfører, samt evig fradømmelse av stilling og grad som sekondløytnant etter bestemmelsens nr. 3.¹³⁰ Det ble gjort fratrekk for 1405 dagers utholdt varetekt. Dommen var enstemmig, med unntak av en tremanns dissens angående straffeutmålingen, som stemte for 12 års tvangsarbeid.

I subsumsjonen for tiltalens punkt 1, bistand til fienden, trekker retten fram at de beviste forhold hva angikk Nordviks virke under okkupasjonstiden, objektivt sett utgjorde rettsstridig bistand til fienden i krigstid. Forsvaret hadde prosedert på at Nordvik var under den oppfatning at krigen mellom Norge og Tyskland hadde opphørt ved den militære kapitulasjonen i Nord-Norge i juni 1940. Han hadde derfor, anførte forsvaret, ikke bevisst ytt fienden bistand i krigstid. Retten uttalte til dette:

Retten finner det godtgjort at tiltalte iallfall fra det tidspunkt da han høsten 1940 gjenopptok sitt medlemskap i NS og videre fram til frigjøringen var klar over at Kongen og regjeringen var reist til England, at de derfra fortsatte kampen med de midler som til enhver tid sto til rådighet og at det fortsatt var krig mellom Norge og Tyskland.

Han var videre klar over at han ytte rettsstridig bistand til fienden ved de forhold som er funnet bevist vedkommende de nevnte tiltaleposter.¹³¹

Denne posisjon inntar også Høyesterett i flere andre landssviksaker, der tiltalte har trodd at det ikke var krig mellom Norge og Tyskland: «Den omstendighet at landtroppene etter hvert måtte

---

¹³⁰ Rettighetstapet omfatter stemmeretten i offentlige saker, retten til å tjenestegjøre i landsforsvaret, retten til å få offentlig tjeneste, retten til å drive virksomhet som fordrer offentlig autorisasjon (bl.a. retten til å praktisere som sakfører) og retten til å få tjeneste eller post i ledertjeneste og lønnede og ulønnede tillitsposter i selskap, stiftelser og samskipnader, jf. landssviklova (Opph.) § 10 nr. 1, 2, 4, 5 og 8.

¹³¹ Landssvikdommen mot Nordvik s. 111–112, L-sak Jørgen Nordvik s. 2119–2121.

kapitulere og hele landområdet ble okkupert avsluttet ikke krigen som ble foretatt av Kongen og Regjeringen fra dens sete i London. Dette var alminnelig kjent», jf. Rt. 1945 s. 13, på side 22, se også Rt. 1948 s. 164, på side 165. Noen formildende omstendighet var dette synet på krigen altså ikke.

Det retten derimot trakk fram som «til en viss grad formildende» var at Nordvik var gift med Quislings kusine, og at han tidlig ble grepet av Quislings idéverden. Retten mente at Nordviks tidlige innmeldelse i NS og beundring av Quisling ga grunn til å tro at «hans motiver for en vesentlig del har vært av ideell art».¹³² Hvorvidt denne oppfatningen ga utslag i straffeutmålingen, er vanskelig å se. Det trekkes også i formildende retning at Nordvik tjenestegjorde som offiser våren og sommeren 1940.

Til tross for disse omstendighetene vektlegger retten alvorligheten av Nordviks landssvik. Som riksadvokat sto han «i de par første okkupasjonsår i første linje i kampen mot den nasjonale motstand som var i emning, samtidig som han i atskillig utstrekning lot lovene sove overfor partifeller, når han mente det gagnet partiets interesser».¹³³

En del av enkelthandlingene Nordvik ble dømt for kategoriseres av retten som graverende, mens andre anses som mindre alvorlige. Retten mente at de saker Nordvik hadde med å gjøre, «gjerne mundet ut i moderate reaksjoner».¹³⁴ Det at han havnet mer i bakgrunnen i de siste okkupasjonsårene, skyldes ifølge retten, at han ikke var hard og hensynsløs nok. Det fremkom i tillegg, etter vitneførselen, en utbredt oppfatning om at Nordvik ikke var ondsinnet, men svak.¹³⁵

Vi skal nå se på Nordviks praksis inndelt i de tre nevnte overordnede dimensjonene forholdet til allmennheten, forholdet til NS-aktørene og forholdet til straffesaker. Rettens vurdering av Nordvik trekkes inn som kilde og tolkningsmoment der det passer.

---

¹³² Ibid. s. 113/s. 2123.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Ibid. s. 113–114/s. 2123–2125.

5 Forholdet til allmennheten

Riksadvokatens forhold til publikum er en viktig side av embetets utøvelse. Hvilke signaler sendte Nordvik til folket? Drev han med politisk propaganda? Dette kapitlet tar for seg Nordviks henvendelser til allmennheten, og hvordan disse gir uttrykk for en støtte til eller avstand fra dobbeltstaten.

Den første saken som tas opp her fikk store konsekvenser for enkeltmenneskets rettslige og fysiske trygghet. Nordvik holdt et foredrag i rikskringkastingen hvor han gikk inn for forskjellsbehandling mellom de som var og de som ikke var medlemmer av NS, og proklamerte at han kom til å anvende straffelovens gjengjeldelsesbestemmelser langt utenfor sine vante grenser. Dette innebar at Hirten i stor grad fikk dispensasjon til å anvende fysisk vold mot alle de mente hadde fornærmet NS. De to andre sakene gjelder et tilfelle av propaganda for Nasjonal Samling, og ett tilfelle som har mer allmennopplysende funksjon.

5.1 Provokasjon og retorsjon

Det kom tidlig i 1941 opp en sak der formannen i Studentersamfundet i Trondheim hadde reagert overfor en hirdmann som hadde hengt opp NS-plakater på Studentersamfundets område. Formannen hadde deretter blitt slått ned av hirdmannen. Da saken kom opp for påtalemyndigheten insisterte Riisnæs på at det ikke skulle reises tiltale mot hirdmannen. Han mente at etter som formannen hadde fornærmet NS, måtte hirdmannens gjengjeldelse anses som en straffri retorsjonshandling. Fornærmelsen hadde ikke vært rettet direkte mot den hirdmann som gjengjeldte handlingen, men det var ifølge Riisnæs heller ikke nødvendig for at gjengjeldelsen måtte anses som straffri retorsjon.¹³⁶ Dette var Nordvik til å begynne med ikke enig i, men kom etter nærmere vurdering til at Riisnæs hadde tolket straffeloven korrekt. Etter dette bestemte Nordvik seg for at det hadde vært hensiktsmessig å gi en orientering til folket om retorsjonsinstituttet, da saken i Trondheim verken var den første eller den siste av sitt slag. Han besluttet å holde et foredrag i radio.¹³⁷

Dette foredraget fikk sin egen tiltalepost i dommen mot Nordvik, da det etter påtalemyndighetens mening «virket som en oppfordring til nordmenn om å bøye seg for tyskernes og NS' styre, og til hirden og nasistene om å fortsette sin terror og sine overgrep».¹³⁸ Retten uttaler etter en grundig gjennomgang at det ikke er tvil «om at foredraget virket som en skarp atvarsel mot motstand mot NS og som en oppmuntring til hirden og NS-medlemmene til å slå slik motstand

---

¹³⁶ Avhør av Nordvik 31. august 1945 s. 8, L-sak Jørgen Nordvik s. 46.

¹³⁷ Landssvikdommen mot Nordvik s. 56, L-sak Jørgen Nordvik s. 2009.

¹³⁸ Ibid. s. 29/s. 1955.

ned med korporlig vold».¹³⁹ Foredraget fikk følgelig to direkte konsekvenser. Den ene, en legitimering av at NS sitt omdømme og interesser sto over andre menneskers fysiske sikkerhet. Den andre, etableringen av et nytt juridisk grunnlag for selvtekt, som sto i skarp kontrast til straffereettens rettssikkerhetsprinsipper.

Foredraget ble publisert i sin helhet i en rekke aviser over hele landet rett i etterkant av radiosendingen. Teksten er i tillegg å finne i en bok sammen med teksten til Sverre Riisnæs «Den nye rettsstat på nasjonalsosialistisk grunn»,¹⁴⁰ som ble utgitt gjennom Nasjonal Samlings Rikstrykkeri i 1941. Foredraget og dets budskap ble altså bredt publisert og tilgjengeliggjort for hele befolkningen.

Foredraget ble holdt i kringkastingen 20. mars 1941.¹⁴¹ Nordvik åpner med en redegjørelse for retorsjonsinstituttets historie og gjeldende rett. Han trekker raskt linjer tilbake til vikingtiden og bruker ord og uttrykk som «den eldste germanske rettsoppfatning», «hevne» og «ære» – et grep som klart var ment å appellere til det nasjonalsosialistiske romantiske bildet av fortidens samfunn. Gjeldende rett for retorsjonsinstituttet var på dette tidspunktet straffeloven 1902 §§ 228 og 250:

§ 228 tredje ledd: «Er en legemsfornærmelse gjengjeldt med en legemsfornærmelse eller er ved en sådan en forutgående legemsfornærmelse eller ærekrenkelse gjengjeldt, kan den lates straffri.»

§ 250: «Er ærekrenkelsen fremkalt av den fornærmede selv ved utilbørlig adferd eller gjengjeldt med en legemsfornærmelse eller ærekrenkelse, kan straff bortfalle.»

Videre påpeker Nordvik at «disse bestemmelser nå om dagen har en særskilt aktualitet».¹⁴² Med dette sikter han til de mange sammenstøt mellom jøssinger og NS-folk, med en klar sympati for NS-medlemmene: «like fra fredelige ektepar som pøbelen oppdager bærer Nasjonal Samlings merke og overfaller av den grunn og slår fordervet, til seigpining av skolebarn ved en daglig utøvelse av åndelig og legemlig terror [...]».¹⁴³ I etterkant av slike hendelser, skriver Nordvik, har det vært naturlig at andre medlemmer av NS reagerer overfor den fornærmende part med korporlig avstraffelse. Han mener at denne reaksjonen må anses som lovlig retorsjon etter de siterte bestemmelsene. Her er det verdt å merke seg typen av eksempler Nordvik oppstiller. Det

---

¹³⁹ Ibid. s. 60/s. 2017.

¹⁴⁰ Riisnæs (1941).

¹⁴¹ Landssvikdommen mot Nordvik s. 56, L-sak Jørgen Nordvik s. 2009.

¹⁴² Nordvik (1941) s. 17.

¹⁴³ Ibid. s. 18.

er klart at den jevne lytter eller leser er enig i at et uprovosert fysisk angrep på et gammelt ektepar bør straffes. Noe helt annet er situasjoner der fornærmende ord blir gjengjeldt med grov fysisk vold, som var tilfelle i saken på Studentersamfundet.

Nordvik understreker at «under normale forhold ser påtalemyndigheten helst at det – også for æreskrenkelser og legemsfornærmelser – overlates til påtalemyndigheten å reagere mot disse straffbare handlinger og at retorsjon fra fornærmedes side unnlates».¹⁴⁴ Likevel mener han at under de herskende forhold, er det av statsviktig interesse at «disse forbryterske angrep» blir «hurtig og kraftig bekjempet».¹⁴⁵ Han skriver videre at det ofte dreier seg om tilfeller, spesielt i skoler, hvor ordinær rettsforfølging vil være ineffektivt: «Griper i slike tilfelle medlemmer av Nasjonal Samling inn for å gjengjelde fornærmelsen, og blir slike episoder bragt inn for påtalemyndigheten, finner jeg det riktig å anvende på disse forhold lovens bestemmelser om retorsjon».¹⁴⁶

Nordvik tolket med dette retorsjonsbestemmelsene ut fra politiske hensyn. Det kommer fram blant annet gjennom at han sidestiller menneskene som blir fornærmet og Nasjonal Samlings interesser: «Disse fornærmelser er ikke bare rettet mot de personer som det direkte går utover, men også mot selve bevegelsen Nasjonal Samling [...]».¹⁴⁷ Det er tydelig at bevegelsen som abstrakt konsept måtte beskyttes på lik linje som menneskene som var en del av den, slik at fornærmelser mot partiet kunne gjengjeldes på lik linje som fornærmelser mot en enkeltperson. Konsekvensene av dette var at medlemmer av NS fikk særretter i form av uforholdsmessig positiv forskjellsbehandling i straffesaker. Dette er et tydelig uttrykk for den nasjonalsosialistiske oppfattelsen av rettsstaten og rettssystemet: Folket fremfor individet, oss foran dem.

For at en retorsjonshandling skulle være lovlig ut fra dagjeldende ordinær praksis, måtte den gjengjelde en allerede begått ulovlig handling, jf. «ærekrenkelse» og «legemsfornærmelse» i straffeloven 1902 §§ 228 og 250. For sakene som gjaldt voldshandlinger eller æreskrenkelser, dekkes forholdet av straffebudene i straffeloven 1902. For sakene som gjaldt de mer generelle fornærmelser mot Nasjonal Samling, fantes det ikke et uttrykkelig straffebud. Fornærmelsene ble subsumert ved å tolke bestemmelsene om ærekrenkelser utvidende, slik at å fornærme NS var å krenke æren til hvert enkelt medlem.

Denne praksisen gikk på tvers av legalitetsprinsippet i strafferetten, nærmere bestemt kravet om klar lovhjæmmel. Det var tydelig praksis for klarhetskravet under Nordviks tid som

---

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Ibid.

riksadvokat,¹⁴⁸ og utvidende tolkning på strafferettens område var, og er, i all hovedsak forbudt. Hadde det eksistert et eksplisitt forbud mot å fornærme makthavende organ eller personer, slik at legalitetsprinsippet hadde vært oppfylt, ville dette forbudet klart vært i strid med ytringsfriheten. Praksisen er et tydelig tegn på at dobbeltstaten fungerte i Norge. Anvendelsen av retorsjonsinstituttet slik Nordvik presenterer det her (og benyttet seg av), tilsier at det eksisterte en strafferettspleie helt på siden av den ordinære. De tradisjonelle rettssikkerhetsgarantiene måtte vike for opprettholdelsen av det politiske styret.

Foredragets siste avsnitt oppsummerer det hele:

Som jeg har påvist gir loven ikke rettsbeskyttelse for dem som ved egen rettsstridig handling har pådradd seg en krenkelse. Og *så meget mindre* har disse provokatører overfor Nasjonal Samling krav på rettsbeskyttelse, som deres handlemåte gir uttrykk for et så statsfiendtlig sinnelag. De opptrer som æreskjennere og voldsmenn overfor de menn og kvinner – de familier – som ved sann offervilje og sant fedrelandssinn i dag bygger det nye Norge.¹⁴⁹

Her uttales det i klartekst at NS' politiske motstandere ikke hadde sin rettssikkerhet i behold, dersom de skulle komme til å benytte seg av sin ytringsfrihet og uttrykke seg negativt om regimet. Dette standpunktet er klart til støtte for dobbeltstaten. Nordvik stiller seg direkte bak Riisnæs' oppfatning, presentert i oppgavens punkt 3.1. Kardinalhensynet bak enhver avgjørelse skulle også i disse tilfellene være folkefelleskapets og bevegelsens interesser. På denne måten implementerte Nordvik den nasjonalsosialistiske ideologien i straffeprosessen. Gjennom å avskjære politiske motstandere fra å nyte den samme rettsbeskyttelsen som partifellene hadde, var Nordvik med på å skape det parallelle politiske sporet i rettspleien, det viktigste kjennetegnet på dobbeltstaten i Norge.

Et spørsmål som kan stilles er om Nordvik ved å ta opp dette temaet i radio, faktisk ga borgerne en mulighet til å forutberegne sin rettsstilling, og at det derfor ikke trekker ham like sterkt i retning videreføring av virkemiddelstaten. Han ga ved dette foredraget en orientering om hvilke konsekvenser det ville ha å uttale seg negativt om NS, og bidro derfor til en viss forutberegnelighet for allmennheten. Jeg tror likevel at dette blir å strekke det for langt. Det var fremdeles svært uklart hva slags handlinger og utsagn som kom til å anses som fornærmelser mot NS, og den regelrette forskjellsbehandlingen han gjennomførte veier fremdeles tyngst. I dette foredraget opptrådte Nordvik som en pådriver for utviklingen av en dobbeltstat.

---

¹⁴⁸ «Særlig hvor det gjelder den almindelige straffelov maa landets borgere ha krav paa at faa klar beskjed om, hva de kan straffes for», jf. Rt. 1933 s. 212 på side 213.

¹⁴⁹ Nordvik (1941) s. 19, min utheving.

5.2 Propaganda i Grimstad

Lørdag 12. juli 1941 avholdt Grimstad NS-lag et møte på Grimstad torg, der lagleder Sjur Fuhr og riksadvokat Nordvik talte omkring temaet 9. april 1940.¹⁵⁰ Grimstad Adressetidende gjenga et referat fra møtet i sin utgave tirsdagen etter. Lagleder Fuhr talte først en del om alle tingene som kunne vært gjort annerledes for å forhindre eller minske forvirringen rundt 9. april, blant annet at folket burde hørt på NS i 1936, da de gikk til valg på å ruste opp mot «den kommunistiske fare».¹⁵¹ Deretter oppfordret han publikum til å anse Tysklands kamp mot Russland som sin egen: «Nu måtte det norske folk vise at det vilde noe [...] Tiden var inne til å vise at vi vilde ofre noe, og komme broderfolket til hjelp».¹⁵² Han viste også frustrasjon rundt holdningene til mesteparten av nordmenn, at de måtte slutte å kritisere NS, hvis mål var å bygge opp landet, og gå aktivt inn for Norges frigjøringskamp.

Etter dette tok Nordvik talerstolen. Han innledet med å vise forståelse for forvirringen som oppstod i hendelsene rundt 9. april, og klargjorde at Quislings kuppforsøk kun var begrunnet i hensynet til Norges beste. Han trakk frem at folk ikke egentlig «hadde så meget å si på N.S. program, men det var på det såkalte forræderi forståelsen strandet»,¹⁵³ og at det derfor var viktig å opplyse om de virkelige grunner til hendelsene.

Det virkelige sviket var, ifølge Nordvik, ikke Quislings kuppforsøk, men England og Frankrikes politikk og Norges brudd på folkerettens nøytralitetsplikt, blant annet i Jøssingfjord. Han mente at det for de allierte «ville passe å få Skandinaviens med i krigen», men at Tyskland «besatte Norge og kom England i forkjøpet».¹⁵⁴ «Nu ser dere årsaken til at krigen kom til Norge», sa Nordvik, «[d]a Tyskland tok Norge, forlangte det bare sin rett etter internasjonal lov».¹⁵⁵ Han pekte på at regjeringen Nygaardsvold hadde sveket den norske soldat da de beordret mobilisering 9. april, da det jo var en kamp som aldri kunne vinnes. Likevel hadde Norge vært heldige, mente Nordvik: «Tenk om tyskerne hadde bombet Oslo – men faktum var *at tyskerne førte den peneste krig som noen gang var ført*».¹⁵⁶ Dette er en svært kontroversiell uttalelse, som ikke kan ha falt i god jord hos de tusenvis av familiene som hadde mistet sine nære, sine hjem eller sitt levebrød til tyske krigshandlinger.

---

¹⁵⁰ Grimstad Adressetidende (1941).

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Ibid., min utheving.

Nordvik bruker resten av talen på å forsvare Quisling, og oppfordre til «positivt oppbygningsarbeide, for å sikre Norge en fred og en stor plass blandt nasjonene».¹⁵⁷ Artikkelforfatteren forteller at talen ble mottatt med begeistring, og at to vers av nasjonalsangen ble sunget.

Denne talen, og dens gjengivelse i Grimstad Adresstidende, er eksempel på regelrett propagandavirksomhet fra Nordvik. Han anvendte politisk fremfor juridisk argumentasjon i et forsøk på å renvaske Quisling og Nasjonal Samling og ta et halvhjertet oppgjør med motstandsbevegelsen, og presenterte svake argumenter for at Tyskland hadde rett til å okkupere Norge. Det er tydelig at Nordvik var invitert til dette møtet fordi han var riksadvokat og dermed stilte med et juridisk alibi.

Det blir opplyst i avhøret av Nordvik fra 31. august 1945 at han ikke fikk noen særlig politisk orientering fra NS sentralt, utover det de alminnelige NS-medlemmene fikk gjennom presse og radio.¹⁵⁸ Han ble ikke invitert til de hyppige politiske orienteringsmøtene der parti- og lagførere hadde adgang. Det kan være en av grunnene til at Nordvik ikke engasjerte seg mer i det politiske arbeidet. I avhøret påstod Nordvik at han også avsto fra propaganda fordi «det ikke passet med hans stilling som riksadvokat».¹⁵⁹

Gjennom likevel å takke ja til å holde denne talen, med kvasifolkerettslige argumenter som støttet okkupasjonen, la Nordvik seg tydelig på den politiske linjen. Det er også et viktig moment at dette møtet ikke foregikk innendørs for bare NS-medlemmer, men ble holdt på Grimstad torg, hvor alle forbigående kunne få med seg hva som ble sagt.

Er dette nok til å drive virkemiddelstaten videre? Jeg mener ja. Her ser vi igjen en aksept av utenomrettslig maktutøvelse, og en oppfordring til at publikum skal mene det samme. Retorikken gikk ut på å overtale lytterne og leserne om at det tyskerne og Quisling hadde gjort, var rettslig akseptabelt – noe det helt klart ikke var etter både nasjonale og internasjonale regler. I tillegg forfektet han et syn på Norge som «heldige» fordi Oslo ikke ble bombet, og at Tyskland hadde ført en «pen» krig. Igjen ser vi en dobbel effekt – på den ene siden aksept og videreføring av maktutøvelse uten juridisk grunnlag – på den andre siden spredning av nasjonalsosialistiske holdninger.

---

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Avhør av Nordvik 31. august 1945 s. 9, L-sak Jørgen Nordvik s. 48.

¹⁵⁹ Ibid.

5.3 En advarsel fra riksadvokaten

25. november 1943 ble det trykket en orientering fra Nordvik i en rekke aviser over hele landet. Orienteringen gikk ut på å advare om at det fra publiseringsdato ville bli slått hardere ned på svartebørshandel av rasjoneringskort og rasjonerte varer. Han innledet med at «[a]lt dette framholdes for at ingen skal ha lov til å føle seg for hardt behandlet når påtalemyndigheten og domstolene heretter slår til hardere enn før».¹⁶⁰

Nordvik hjemler dette i en høyesterettsdom der en anleggsarbeider og en sjømann ble idømt fem års fengsel for innbrudd i Nittedal forsyningsnemnds kontor, der de blant annet stjal om lag 1000 rasjoneringshefter, 400 smørkort og 700 hvetemelskort. Alt havnet på det illegale markedet, og tusen mennesker fikk frastjålet sin lovlige tilgang til rasjonerte varer. Videre viser han til annen praksis for simple tyverier av rasjoneringskort og -varer, som hadde blitt straffet med mellom 30 dager og halvannet års ubetinget fengsel. «Høyesterett har herved angitt en linje som det er påtalemyndigheten og de underordnede retters plikt å følge.»¹⁶¹

Videre opplyser Nordvik om at det «ved en rekke saker» var godtgjort at størsteparten av rasjoneringsvarene og tilnærmet alle rasjoneringskortene som havnet på svartebørsen var stjålet, slik at det for fremtiden ikke ville være tale om å påberope seg erverv av slike varer i god tro. Også i de tilfellene varene ikke var stjålet, men bragt til det illegale markedet av eieren selv, ville straffene bli «betydelig strengere».¹⁶² Han viser til at Høyesterett la vekt på at slike forbrytelser var «egnet til å bringe følelige forstyrrelser i den foreliggende ernæringsituasjon», og at strafferammen for svarthandelsforbrytelser lå på inntil 6 års fengsel, i tillegg til bøter opp mot 1 million kroner. Til slutt skriver han at overtredere heretter måtte regne med at påtalemyndigheten eller retten kom til å offentliggjøre domfeltes navn i større grad enn før, antakeligvis som et preventivt tiltak.¹⁶³

Denne uttalelsen er en ren opplysning om rettstilstanden. Den bygger sine argumenter på praksis fra Høyesterett og de gjeldende regler om svarthandelsforbrytelser. Han tok ikke vilkårlige hensyn, og fremmet heller ikke vilkårlig myndighetsutøvelse. Uttalelsen ga i stedet leserne en mulighet til å forutberegne sin rettsstilling, både for kjøpere og selgere på det illegale markedet. Dette er en klarlegging av gjeldende rett, og han spiller med åpne kort om hvordan påtalemyndigheten ville komme til å behandle slike saker i fremtiden. En henvendelse til allmennheten av dette slaget må kunne karakteriseres som å bremse utviklingen av en dobbeltstat.

---

¹⁶⁰ Nordvik (1943).

¹⁶¹ Ibid.

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Offentliggjøringen ble også gjennomført, se bl.a. Aftenposten (1944).

5.4 Delkonklusjon

Nordvik produserte ikke mange henvendelser til publikum, som gjør at disse tre tilfellene presenterer et relativt komplett bilde av Nordviks forhold til allmennheten.

I det første tilfellet, radioforedraget, ser vi Nordvik i rollen som pådriver for virkemiddelstaten. Selv om han på et vis gir borgerne en viss forutberegnelighet ved å orientere om hva som kommer til å skje fremover, er materien såpass vilkårlig at den går ut over normstatens grenser.

Det andre tilfellet er, om ikke det eneste, så i alle fall et av ytterst få tilfeller der Nordvik tar del i propagandavirksomhet. At han på tross av manglende politisk veiledning valgte å delta på et slikt møte, sier ganske mye om hans politiske engasjement og ståsted. Så vidt allmennheten bekjent var Nordviks utsagn og argumenter hans egne, og innholdet i disse var tilstrekkelig støttende av okkupasjonsmaktens utenomrettslige maktutøvelse til at de var egnet til å drive virkemiddelstaten videre.

Det tredje tilfellet har mer form som et rundskriv enn noe annet, og baserer seg på gjeldende rett utledet fra høyesterettspraksis. Her anvendte han tradisjonell juridisk metode og ga publikum forutberegnelighet på det aktuelle rettsområdet, uten at det inneholdt vilkårlige tolkninger slik som i det første tilfellet. Denne henvendelsen har en mer normstatlig karakter, og er egnet til å bremse utviklingen av en dobbeltstat.

I sum trekker derfor Nordviks forhold til allmenheten mest i retning utvidelse av virkemiddelstaten, men ikke utelukkende. I rasjoneringsaken utviser han normalt juridisk skjønn etter tradisjonell juridisk metode. Det at han ikke i større grad driver propagandavirksomhet og har flere politisk rettede henvendelser til publikum viser at han, slik det som nevnt kom frem i avhøret, har forståelse for at riksadvokatembetet ikke er forenlig med politisk virksomhet. I forholdet til allmennheten opptrådte Nordvik derfor både som pådriver og bremsekloss for utviklingen av en dobbeltstat i Norge.

6 Forholdet til NS-aktørene

Den neste hoveddimensjonen av riksadvokatens virke under krigen er hans forhold til de andre NS-myndighetene. Hvordan posisjonerte han seg overfor sine partifeller? Protesterte han ved innskrenkingen av påtalemyndighetens kompetanse? Hvordan ble han påvirket av instruksjer og press fra justisministeren og andre NS-topper? Dette kapittelet tar for seg tilfeller der Nordvik havnet i konflikt med andre NS-aktører, og skal analysere i hvilken retning hans reaksjoner og handlinger er egnet til å drive eller bremse utviklingen av en dobbeltstat.

6.1 Innskrenkingen av Riksadvokatens uavhengighet

Straffeprosessloven 1887 § 73 annet ledd hadde under okkupasjonstiden følgende ordlyd:

Riksadvokaten har den overordnede Ledelse af Paatalemyndigheden. Alene Kongen kan udfærdige almindelige Regler og meddele bindende Paalæg angaaende Udførelsen af hans Hverv.

Bestemmelsen har ikke en tilsvarende presisering som den vi finner i den någjeldende straffeprosessloven § 55 første ledd annet punktum som konstaterer at «[i]ngen kan instruere påtalemyndigheten i enkeltsaker eller omgjøre en påtaleavgjørelse».

Under krigen påberopte først Sverre Riisnæs og senere Vidkun Quisling seg en instruksjonsmakt etter straffeprosessloven 1887 § 73. Dette underpunktet skal undersøke hvordan Nordvik forholdt seg til denne instruksjonsmakten, og hvorvidt han beskyttet sin uavhengighet eller ikke.

6.1.1 Riksadvokatens sedvanlige uavhengighet

Selv om ordlyden i straffeprosessloven 1887 § 73 ikke eksplisitt nevner påtalemyndighetens uavhengighet, er dette et prinsipp som har eksistert i norsk rett i lang tid. Straffeprosesslovkomiteen av 1969 henviser til den departementale revisjonskomite fra 1886 hvor det heter: «Grunnsetningen bør være at ledelsen av påtalemyndigheten bør gjøres så stabil og så uavhengig av politiske svingninger og hensyn [s]om mulig, uten at den dog kan unndras fra den konstitusjonelle ansvarlighet».¹⁶⁴ Det påpekes at adgangen til å gripe inn i riksadvokatens virke ikke må være for vid, så vedkommende ikke «bare blir et viljeløst redskap». Formålet med endringsforslaget fra 1969 var «å skape garanti for påtalemyndighetens politiske uavhengighet»,¹⁶⁵ og å knesette det allerede grunnleggende uavhengighetsprinsippet. Ved siden av

---

¹⁶⁴ NUT 1969: 3 s. 167.

¹⁶⁵ Ibid.

prinsippet om påtalemyndighetens uavhengighet, er det også fast og langvarig praksis for at politiske myndigheter i normaltilstand ikke griper inn i enkeltsaker.¹⁶⁶

Av disse to prinsippene kan det utledes at den instruksjonsmakt Kongen hadde gjennom straffeprosessloven 1887 § 73 ikke var ment å brukes i politisk øyemed, i hvert fall ikke i enkeltsaker. Det ble den under krigen, både av justisminister Riisnæs og senere ministerpresident Quisling. Hvordan reagerte Nordvik på dette bruddet med uavhengighetsprinsippet? Forsøkte han å opprettholde påtalemyndighetens uavhengighet, eller ble han et redskap for NS' politikk?

6.1.2 Riksadvokaten underlagt justisminister og ministerpresident

Etter Sverre Riisnæs ble utnevnt til justisminister i Terbovens kommissariske statsrådsstyre 25. september 1940, påberopte han seg straks instruksjonsmakten overfor Riksadvokaten.¹⁶⁷ Slik det opplyses for lagmannsretten i landssvikdommen mot Nordvik var ordningen slik at Nordvik skulle sende Riisnæs gjenpart av alle tiltalebeslutninger i saker som skulle gå for Folkedomstolen. I tillegg brukte Nordvik justisministeren som rådgiver i flere saker, og Riisnæs grep ofte inn i enkeltsaker på eget initiativ.¹⁶⁸ Slik retten forsto det i landssviksaken, mente Nordvik at det var riktig at Riisnæs hadde denne makten.

Denne tolkningen av straffeprosessloven 1887 § 73 kan ikke ha vært riktig. Instruksjonsmakten var etter sin ordlyd forbeholdt Kongen (i statsråd),¹⁶⁹ som for dette formål i praksis ikke eksisterte, da konge og regjering hadde flyktet til London. Det var også klart i den juridiske teorien at det ikke var Justisdepartementet eller -ministeren alene som hadde denne instruksjonsmakten, men «alene kongen» og kongen kunne ikke delegerer sin myndighet.¹⁷⁰ Det er nærliggende å tro at § 73 i seg selv ikke kan tilskrives for stor betydning, fordi Riisnæs og Quisling antakeligvis hadde hevdet myndighet overfor Riksadvokaten uansett rettslig grunnlag. Likevel velger de å vise til bestemmelsen som formelt grunnlag for sin instruksjonsmakt. Den aktive anvendelsen av § 73 er dermed et eksempel på hvordan tradisjonelle normstatlige regler ble brukt til å rettferdiggjøre virkemiddelstatlige tiltak. Her ser vi igjen NS' ønske om å kle sin vilkårlige praksis i en rettsstatlig kappe.

Et eksempel på en sak der Riisnæs benyttet seg av instruksjonsmakten er den nevnte saken fra vinteren 1941 i Trondheim, der formannen for Studentsamfunnet hadde blitt slått ned av en

---

¹⁶⁶ Se HR-2019-34-S avsnitt 35 og landssvikdommen mot Nordvik s. 53, L-sak Jørgen Nordvik.

¹⁶⁷ Landssvikdommen mot Nordvik s. 53-54, L-sak Jørgen Nordvik s. 2003-2005.

¹⁶⁸ Ibid. s. 54.

¹⁶⁹ Skeie (1939) s. 48.

¹⁷⁰ Salomonsen (1925) s. 34.

hirdmann. Slik det blir fortalt i avhøret av Nordvik fra 31. august 1945 hadde Riisnæs kategorisk ment at saken måtte henlegges.¹⁷¹ Til dette hadde Nordvik svart at han måtte ha en lovlig grunn for henleggelsen. Det tilsier at riksadvokaten i utgangspunktet var kritisk til å følge ordre som ikke hadde juridisk grunnlag. Riisnæs fremla sin tolkning av retorsjonsbestemmelsene, Nordvik godtok dette og «var bare glad over å få hjelp av en presumtivt langt bedre straffejurist».¹⁷² Nordvik lot dermed Riisnæs definere hva som var den «korrekte» tolkningen, uten å ta en selvstendig vurdering av det rettslige grunnlaget.

Nordvik lot seg altså beordre av en aktør som i realiteten ikke skulle ha myndighet over ham. Han var derfor med på å korrumpere sitt embetes uavhengighet, og lot påtalemyndigheten bli et i prinsippet avhengig og politisert instrument. Dette fremmer i utgangspunktet en utvidelse av virkemiddelstaten, da de formelle rammene for riksadvokatens uavhengighet ikke lenger var hensyntatt.

1. februar 1942 ble Nasjonal Samlings regjering innsatt av Terboven, og Vidkun Quisling utnevnt til «ministerpresident». Han påberopte seg med dette makten som normalt lå hos kongen, deriblant instruksjonsmakten over Riksadvokaten. Riisnæs ønsket ikke å miste denne kompetansen, og begynte derfor å forberede et forslag til endring av straffeprosessloven 1887 § 73, som skulle lyde:

Riksadvokaten har den overordnede ledelse av påtalemyndigheten. Sjefen for Justisdepartementet kan utferdige alminnelige regler og meddele bindende pålegg angående utførelsen av hans verv.¹⁷³

Begrunnelsen for endringsforslaget var at Justisdepartementet nå hadde et økt behov for å gi riksadvokaten instruksjoner angående ledelsen av påtalemyndigheten, og at instruksjonsmyndigheten derfor burde overføres «av rent praktiske grunner».¹⁷⁴ Dette må anses som et forsøk fra Riisnæs på å tilrøve seg makt. Han forsøkte å tilegne seg en uberettiget autoritet over Riksadvokatembetet, forkledd som en praktisk løsning. Selv om forslaget var myntet på å gjelde alminnelige regler, er det åpenbart at Riisnæs ønsket seg formell kompetanse til å beordre Nordvik til å fatte spesifikke avgjørelser i enkeltsaker. Dette er et tydelig forsøk på å utvide virkemiddelstaten ved å bryte med det tradisjonelle uavhengighetsprinsippet og maktfordelingen i staten.

---

¹⁷¹ Avhør av Nordvik 31. august 1945 s. 8, L-sak Jørgen Nordvik s. 46.

¹⁷² Ibid. s. 9/s. 48.

¹⁷³ Vedlegg til skrivelse fra Sverre Riisnæs til Jørgen Nordvik 7. september 1942, L-sak Jørgen Nordvik s. 381.

¹⁷⁴ Ibid.

Forslaget ble forelagt Nordvik for eventuelle spørsmål eller bemerkninger. Svaret til Nordvik gir et innblikk ikke bare i hva han syntes om endringsforslaget, men også hva han tenkte om instruksjonsmakten som sådan:

En overføring av denne myndighet til Justisdepartementets sjef vil i og for seg beta Riksadvokatembedet den vesentlige del av dets autoritet. Og etter 1 års erfaring [...] mener jeg å kunne konstatere at en slik overføring i praksis vil føre til en ytterligere uthuling av embedets autoritet, uten at det på den annen side, etter mitt skjønn, kan påvises tilsvarende fordeler for rettspleien eller statens formål for øvrig [...]

[Angående Justisdepartementets begrunnelse] har generelle instruksjoner bare fremkommet ytterst sjeldent i den tid (inntil 1. februar 1942), da Justisdepartementet praktiserte den Statssjefen tilkomne myndighet [...] Noe hyppigere har forekommet inngrep i enkeltsaker. Men disse inngrep har ikke vært slike at de har vært egnet til å overbevise meg om, at det er noe nødvendig behov for å etablere en slik ordening for fremtiden.

Med den ordening som ble gjenopptatt 2. februar 1942 [...] har det vært og vil det fremdeles være adgang for Justisdepartementets sjef til å fremkomme med henstillinger til Riksadvokaten både av generell art og betreffende den enkelte sak.. Slike henstillinger har alltid vært og vil være gjenstand for samvittighetsfull overveielse.

[...] den adgang jeg som Riksadvokat har hatt siden 1. februar d.å. til å forelegge generelle spørsmål og enkelte saker umiddelbart for Ministerpresidenten skapt klare linjer i mitt arbeide. Denne fordel vil jeg anse det for et vesentlig tap for mitt arbeide som Riksadvokat å miste.

Under henvisning til foran anførte tillater jeg meg å henstille det ærede departement å la forslaget om endring av strprl. § 73 falle.¹⁷⁵

Nordvik avviste dermed Riisnæs' forsøk på en videre utvidelse av virkemiddelstaten, og ønsket å forsvare en variant av den tradisjonelle forståelsen av straffeprosessloven 1887 § 73. En korrekt tolkning av bestemmelsen var jo fremdeles at det var kongen i statsråd som helhet som hadde instruksjonsmakten, ikke ministerpresidenten alene. Likevel var ordningen etter 1. februar 1942 mer pragmatisk enn å skrote § 73 helt, og Nordvik viser her en klar vilje til å beskytte embetes uavhengighet innenfor de rammer NS-regimet satte. Endringsforslaget ble aldri vedtatt, og den opprinnelige ordlyden til straffeprosessloven 1887 § 73 ble stående.

Som vi har sett godtok Nordvik å bli instruert, først av Riisnæs, deretter av Quisling, i en videre utstrekning enn det som hadde vært normen i fredstid. Det kan dermed for dette moment argumenteres for at han i utgangspunktet strakk seg utenfor normstatens tradisjoner. Likevel viser

---

¹⁷⁵ Skrivelse til Justisdepartementet fra Jørgen Nordvik 14. september 1942, L-sak Jørgen Nordvik s. 382–383.

reaksjonen hans på Riisnæs' forsøk på å tilegne seg instruksjonsmakten at han ønsket å beskytte Riksadvokatembetet fra justisministerens vilkårlige inngrep.

For dette punkt vil det derfor konkluderes med at Nordvik befant seg i en mellomstilling som heller mest mot bremsing av en dobbeltstatsutvikling. På den ene siden aksepterte han en uriktig tolkning av straffeprosessloven 1887 § 73, men på den andre siden lot han ikke denne tolkningen gå så langt, som for eksempel Riisnæs gjorde. Han fikk stanset et virkemiddelstatlig lovforslag, med den begrunnelse at han ville opprettholde Riksadvokatembetets autoritet og med hensyn til rettspleien. Han beskyttet en svært viktig normstatlig tradisjon.

Imidlertid var det ikke bare den formelle instruksjonsmakten som truet riksadvokatens uavhengighet. Nordvik ble satt under hyppig press fra Riisnæs også etter at den formelle kompetansen var overtatt av Quisling. Riisnæs fortsatte å beordre henleggelse av straffesaker mot NS-medlemmer, og strenge straffer i saker mot jøssinger. Også andre aktører, eksempelvis NS generalsekretariat, statspolitijefen Karl Marthinsen og andre NS-topper, blandet seg i enkeltsaker, både når det var tale om saker mot NS-medlemmer og mot ikke-NS-medlemmer.

6.1.3 Press fra andre parter

Nordviks stilling var, slik retten i landssviksaken så det, «langt mindre fri og selvstendig enn den stilling en riksadvokat har i normale tider».¹⁷⁶ Det var klart at han «i atskillig utstrekning har vært utsatt for påtrykk fra partiinstanser som f.eks. NS generalsekretariat og rikshirten, og at han til dels har rettet seg etter slike henvendelser».¹⁷⁷ Vi skal i kapittel 7 se på hvordan dette artet seg i enkeltsaker. I dette underpunktet skal det analyseres i hvilken grad Nordvik generelt satte seg opp mot eller føyet seg etter henstillinger fra andre, og hvorvidt det var egnet til å bremse eller drive utviklingen av dobbeltstaten.

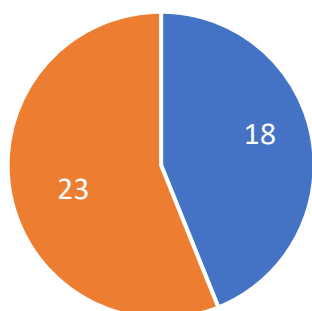
Ut fra Gunnar Waalers fortegnelse har jeg valgt ut 129 relevante enkeltsaker, se innledningsvis i kapittel 7 for en grunnigivelse av avgrensningen. Av disse 129 sakene ble Nordvik uttrykkelig utsatt for press i 30, rett i overkant av 23 %. Hvorvidt dette tallet stemmer med virkeligheten, avhenger av flere momenter. Det kan hende at Nordvik har vært utsatt for press i flere saker enn disse 30 uten at Waaler har skrevet det ned, og det kan hende at Nordvik har vært utsatt for press uten at Waaler har visst om det. Tallet tar heller ikke høyde for det generelle presset Nordvik var under i sin rolle som riksadvokat. Se figuren under for en grafisk fremstilling av hvordan presset fordelte seg i sakene, og i hvor mange saker Nordvik helt eller delvis trosset eller fulgte det.

---

¹⁷⁶ Landssvikdommen mot Nordvik s. 55, L-sak Jørgen Nordvik s. 2007.

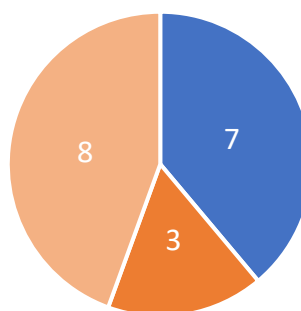
¹⁷⁷ Ibid. s. 54/s. 2005.

NS-medlemmer

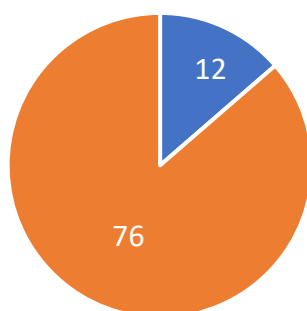
■ Press ■ Ikke press

NS-medlemmer

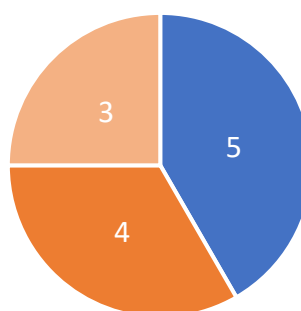
■ Følger ■ Trosser helt ■ Trosser delvis

Ikke-NS-medlemmer

■ Press ■ Ikke press

Ikke-NS-medlemmer

■ Følger ■ Trosser helt ■ Trosser delvis

De 30 tilfellene av press kan illustrere i hvilken grad Nordvik var villig til å følge eller trosse de henstillinger han fikk. I 7 av 18 tilfeller, 39 %, fulgte han presset i saker mot NS-medlemmer. I 5 av 12 tilfeller, 42 %, fulgte Nordvik presset i saker mot ikke-NS-medlemmer. Det vil si at han tok partiets innvendinger til følge i totalt 40 % av tilfellene. Ut fra det foreliggende saksutvalget var Nordvik altså noe mer tilbøyelig til helt eller delvis å trosse det presset de utenforstående aktørene la på ham.

Det var Riisnæs, både før og etter han hadde instruksjonsmakten etter straffeprosessloven 1887 § 73, Statspolitiet, NS riksledelse, Hirden, Rikshirden, enkelte ministre, ministerpresidentens kanselli, enkelte fylkesførere, Quisling, NS generalsekretariat og andre NS-representanter som utøvet ulike former for press i enkeltsaker. I sakene mot NS-medlemmer ble det ofte intervenert for å få dem stanset og henlagt, og i sakene mot jøssinger gikk presset ifølge Waaler ut på «at

sakene skulde avgjøres på strengeste måte». ¹⁷⁸. Aktørene rettet gjerne disse henstillingene og klagen gjennom Riisnæs, ¹⁷⁹ men framsatte de også direkte til riksadvokaten.

Et tilfelle som kan tjene som eksempel er en sak fra oktober 1941 der en beruset hirdmann kastet en stein gjennom et butikkvindu så det knuste. ¹⁸⁰ Nordvik avgjorde først at saken skulle sendes til statsadvokaten og behandles ordinært, ettersom det ikke var tale om en politisk sak. Forelegg ble utferdiget hos statsadvokaten, hvorpå Hirten sendte inn en klage til riksadvokaten. Waaler foreslo at bøtelagte kunne nekte å vedta forelegget og dermed få saken prøvet i retten, men Nordvik godtok ikke dette forslaget. Han så nå saken «i ett helt nytt lys», ¹⁸¹ tilbakekalte statsadvokatens forelegg, og henla saken. Ved å føye seg etter dette presset fra Hirten åpnet Nordvik for forskjellsbehandling av NS-medlemmer og utvidelsen av virkemiddelstaten på strafferettens område.

Som tallene viser tok ikke Nordvik andres henstillinger til følge i alle saker. Et eksempel fra april 1943 omhandler en stasjonsmester som ble foreslått bøtelagt for å sage ned en stolpe etter at noen NS-folk hadde hengt opp en propagandaplakat på den. ¹⁸² Nordvik gikk med på Waalers forslag om å henlegge saken ettersom det ikke dreide seg om et straffbart forhold. En fylkesfører klagde på avgjørelsen og ville ha den omgjort, men Nordvik – igjen etter Waalers forslag – lot henleggelsen stå.

Det er ingen åpenbare mønstre å finne i hvorfor Nordvik fulgte presset i noen tilfeller, og trosset det i andre. Ettersom Waalers fortegnelse i majoriteten av sakene er nokså sparsom på detaljene, er det vanskelig å se nyansene i de enkelte tilfellene. Det er grunn til å tro at både volumet av henstillinger og fra hvem de kom, hadde noe å si for hvilken vei Nordvik svingte i den enkelte sak. Han var nok nødt til å velge sine kamper, og det må ha vært enklere å motsi en fylkesfører enn Hirten.

Slik det fremgår av forrige underpunkt hegnet Nordvik til en viss grad om sitt embetes uavhengighet. Det er også tilfelle for dette underpunktet, da han kun i omtrent halvparten av tilfellene gikk med på klagen fra NS. Han befinner seg igjen i en mellomstilling mellom det vilkårlige og det tradisjonelle.

---

¹⁷⁸ Gunnar Waalers vitneforklaring, L-sak Jørgen Nordvik s. 192.

¹⁷⁹ Ibid s. 178.

¹⁸⁰ Waaler, A 1941 sak IV-9.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Waaler, B 1943 sak XIII-13.

En som var svært misfornøyd med måten Nordvik arbeidet på, og som ved flere anledninger ytret klager både i enkeltsaker og på generelt grunnlag, var statspolitisjef Karl Marthinsen. Han jobbet hardt for å tilrøve Statspolitiet mer makt, blant annet gjennom å gi seg selv sikringskompetanse overfor politiske motstandere.

6.2 Innskrenkningen av den ordinære påtalemyndighetens fengslingsmonopol

Et viktig vendepunkt for okkupasjonstidens straffesaksbehandling kom med midlertidig forordning av 6. oktober 1941 om anvendelse av sikringsforføyninger overfor personer som mistenkes for overtredelse av Reichskommissars forordninger av 25. september 1940 § 4 og av 7. oktober 1940 § 2. Denne forordningen innebar at Politidepartementet (i praksis politiminister Jonas Lie)¹⁸³ og senere statspolitisjef Marthinsen, fikk sikringsmyndighet overfor personer som var mistenkte for politiske lovbrudd. På den måten kunne de omgå både riksadvokaten og Folkestolen i politiske straffesaker. Hvordan reagerte Nordvik på dette? Protesterte han, og i så fall hvorfor? Fordi han selv mistet makt, eller for å opprettholde normstatlige verdier? Hvis han ikke protesterte, var det på grunn av svakhet eller som en bevisst utvidelse av virkemiddelstaten?

Forordningen av 6. oktober 1941 § 1 bestemte at Politidepartementet «eller den det bemyndiger» i sikringsøyemed kunne treffe forføyninger om de sikringstiltak som var nevnt i straffeloven 1902 § 39 første ledd bokstav a til f. § 39 inneholdt hvilke sikringstiltak som kunne besluttes overfor hvem, og på hvilke vilkår. Etter sin ordlyd var bestemmelsen ment å ramme utilregnelige gjerningspersoner som på grunn av sin sinnstilstand var i fare for å begå en ny straffbar handling. Overfor disse kunne det fattes sikringstiltak i form av bortvisning, overvåkning eller meldeplikt, alkoholforbud, internering i «privat forpleining», «sinnsykehus», arbeidshus e.l., eller fengslig forvaring.¹⁸⁴ Det var altså denne typen sikringstiltak Politidepartementet nå var bemyndiget å iverksette overfor «personer som med skjellig grunn mistenkes» for overtredelse av Terbovens forordninger av 25. september og 7. oktober 1940.

Forordningens § 2 bestemte at beslutninger tatt med grunnlag i § 1 ikke kunne bringes for domstolene, og at erstatningskrav for uriktig sikring ikke kunne reises. Det eneste vilkåret for sikring var dermed «skjellig grunn til mistanke», og det må ut fra ordlyden ha vært opp til Politidepartementet (i realiteten Lie) å bestemme hva som utgjorde tilstrekkelig mistanke.

---

¹⁸³ Hetland (2020) s. 207.

¹⁸⁴ Straffeloven 1902 § 39 første ledd, bokstav a–f.

Etter forordningen trådte i kraft var statspolitijef Marthinsen ikke helt fornøyd med hvordan sikringstiltakene ble gjennomført. I et brev datert 18. februar 1942 til lederen av Sikkerhetspolitiet Oliver Møystad, skrev Marthinsen at det var «høyst uklart hvem som har ansvaret for at de nødvendige sikringstiltak blir truffet».¹⁸⁵ Han foreslo derfor en tydeligere kompetansefordeling mellom ordinært politi og Statspolitiet, blant annet at Statspolitiet skulle få den nødvendige myndigheten til å gjennomføre sikringstiltakene.

To dager senere skrev Marthinsen igjen til Møystad, og foreslo en konkret delegering av sikringskompetansen etter forordning 6. oktober 1941 til seg selv. Brevet gir uttrykk for en sterk misnøye mot Folkedomstolens avgjørelser. Dels skyldtes misnøyen at domstolen i Marthinsens øyne har hatt en oppfatning av hva som skulle anses som straffbare handlinger «har avveket fra Statspolitiets og Nasjonal Samlings oppfatning».¹⁸⁶ Her mente han at det ikke lenger var grunn til å stole på Folkedomstolens skjønn når det kom til hvilke handlinger som skulle straffes.

Videre peker Marthinsen på domstolens «strengt krav til bevisene» som problematisk.¹⁸⁷ Han mener at Folkedomstolen i alt for stor grad frifinner i saker der «det utvilsomt burde ha vært reagert [...] særlig ondskapsfulle hentydninger, antydninger og ubehagelig opptreden [...] godt skjulte sabotasje og sjikanering av NS-medlemmer, som vanskelig kan rammes av konkrete straffebestemmelser».¹⁸⁸ Av denne grunn, mente Marthinsen, burde sikringskompetansen bli overført til ham.

Marthinsen fikk forslaget godtatt, og ved rundskriv 28. februar 1942¹⁸⁹ meddelte Politidepartementet at de delegerte denne sikringsmyndigheten til sjefen for Statspolitiet, med den begrensning at han bare kunne beslutte fengslig forvaring for inntil 6 måneder. Forvaring over et halvt år måtte godkjennes av Politidepartementet. Det er god grunn til å tro at det var nettopp de argumentene Marthinsen presenterte i sine brev til lederen for Sikkerhetspolitiet, som ble avgjørende for at kompetansen ble delegert.¹⁹⁰

Ved lov 24. oktober 1942 nr. 1 om tillegg til midlertidig forordning av 6. oktober 1941, ble sikringsforordningen igjen utvidet. Fra kun å gjelde saker som angikk forordning 25. september 1940, fikk den nå anvendelse «overfor personer som med skjellig grunn mistenkes for å ha

---

¹⁸⁵ «Statspolitiets kompetanseområde. Iverksettelse og ledelse av sikringsforanstaltninger», brev fra Karl A. Marthinsen til Oliver Møystad 18. februar 1942, RA-S-1329-F-L0010.

¹⁸⁶ «Ad gjennomføring av sikringsbestemmelser», brev fra Karl A. Marthinsen til Oliver Møystad 20. februar 1942, RA-S-1329-F-L0010.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Rundskrivelse fra Politidepartementet 28. februar 1942.

¹⁹⁰ Hetland (2020) s. 208.

fremmet eller å fremme folke- eller statsfiendtlige bestrevelser», jf. lovens § 1. Det medførte en vesentlig endring i hvilke handlinger Statspolitiet nå kunne sikre for. Fra å først gjelde handlinger der en person hadde fremmet «oppløste organisasjoners formål»,¹⁹¹ en vag formulering, kunne man nå sikres for alt Statspolitiet anså som «folke- eller statsfiendig», en enda vagere formulering. Loven ble først og fremst innført for å «hjemle» arrestasjonene av jøder høsten 1942.¹⁹² Vi vet at terskelen for hva som ble ansett for å være folke- eller statsfiendtlig var svært lav, og vi skal nedenfor i punkt 6.2.1 se på noen eksempler.

Denne maktoverføringen, først fra den ordinære påtalemyndigheten til Politidepartementet, deretter til statspolitisjefen, var et stort fremsteg for virkemiddelstaten og styringsmaktens vilkårlige maktutøvelse. Det viser også hvordan det internt i Nasjonal Samling var konflikt rundt håndteringen av politiske straffesaker, med Statspolitiet og Politidepartementet på den ene siden og Folkedomstolen på den andre. Først ble det gjort et innhogg i rettssikkerheten ved opprettelsen av Folkedomstolen og det nye politiske straffesporet, deretter enda et innhogg da Folkedomstolen i Marthinsens øyne ikke var effektiv nok i bekjempelsen av norsk motstand mot okkupasjonsregimet.

Hvordan stilte Nordvik seg i denne konflikten? Slik det fremgår av landssvikdommen mot ham og andres vitneforklaringer, hadde Nordvik «intet med sikringsinstituttet å gjøre».¹⁹³ Ifølge avhøret ble Nordvik etter dette «stående mere og mere isolert»,¹⁹⁴ og var til slutt ifølge fullmektig Waaler fratatt de aller fleste politiske saker mot jøssinger sett bort fra «en bagatellsak [...] i ny og ne for at han skulde ha i ett hvert fall litt å stille med».¹⁹⁵ Her er det viktig å påpeke at det bare var sakene mot jøssinger som falt bort, sakene mot NS-medlemmer fortsatte å komme inn til riksadvokaten gjennom hele okkupasjonen.¹⁹⁶ Det er også et sentralt moment at tyskerne som tidligere nevnt overtok de mest alvorlige sakene, slik at færre saker mot jøssinger kom inn til riksadvokaten.¹⁹⁷

Selv om Nordvik ikke kan tillegges ansvaret for utvidelsen av virkemiddelstaten på dette området, er det interessant å se på hvordan han reagerte på innskrenkningen av påtalemyndighetens kompetanse, og om han forsøkte å gjøre noe med det. Politidepartementet og Statspolitiet påtok

---

¹⁹¹ Forordning 25. september 1940 § 4.

¹⁹² Hetland (2020) s. 261–262.

¹⁹³ Dette fremkommer både av Gunnar Waalers vitneforklaring og landssvikdommen mot Nordvik s. 53, L-sak Jørgen Nordvik hhv. s. 176 og s. 2003.

¹⁹⁴ Avhør av Nordvik 31. august 1945 s. 10, L-sak Jørgen Nordvik s. 50.

¹⁹⁵ Gunnar Waalers vitneforklaring, L-sak Jørgen Nordvik s. 188.

¹⁹⁶ Landssvikdommen mot Nordvik s. 53, L-sak Jørgen Nordvik s. 2003.

¹⁹⁷ Se bl.a. landssvikdommen mot Nordvik s. 53 og avhør av Nordvik 31. august 1945 s. 10, L-sak Jørgen Nordvik hhv. s. 2003 og s. 50.

seg oppgaver som tradisjonelt tilhører påtalemyndigheten alene, og konstruerte en praksis som omgikk både riksadvokaten og domstolen.

Nordvik forklarte i avhøret at han hadde kontaktet sjef for Ordenspolitiet, Lies høyre hånd, Egil Olbjørn, og gjort ham oppmerksom på at disse inngrepene fra Politidepartementet var uberettigede, men «hadde ikke inntrykk av at det hjalp».¹⁹⁸ Han merket at Politidepartementet og Statspolitiet unndro saker som «rettelig skulle vært behandlet av riksadvokaten», men lyktes aldri «å få nærmere kontakt med Marthinsen og Lie».¹⁹⁹

6.2.1 Sikringsinstituttet i praksis

Hvilken innsats la Nordvik i å bremse utvidelsen av Statspolitiets makt? Gunnar Waaler har i sin fortegnelse over enkeltsaker inntatt en rekke tilfeller der han har oppfordret riksadvokaten til å ta affære overfor det han mente var ulovlig praksis fra Statspolitiet. Tok Nordvik disse forslagene til følge? Tok han noe slags initiativ for å få tilbake de sakene han mente skulle vært behandlet av riksadvokaten? Hvordan reagerte han på opplysninger om statspolitibetjenters hensynsløse og ulovlige opptreden?

Julen 1942 sendte statsadvokat i Vestfold, Telemark og Aust-Agder, Sigurd Jensen, en klage til Riksadvokatembetet over lovstridig opptreden fra statspolitikonstabel Sandberg i forbindelse med en etterforskning på Nøtterøy. I et PM datert 2. mars 1943 skisserer Waaler opp Jensens klage og setter den i sammenheng med en lignende klage fra advokat Andreas Støylen, samt sine egne observasjoner om Statspolitiets generelle virksomhet.²⁰⁰

Jensen anførte i sin klage at statspolitikonstabel Sandberg hadde gjort seg skyldig i en rekke forhold som innebar brudd på påtaleinstruksen § 7 punkt 4,²⁰¹ og som var straffbare etter straffeloven 1902 §§ 115,²⁰² 124,²⁰³ 222²⁰⁴ og 335 nr.1.²⁰⁵ Klagen inneholdt en henstilling til riksadvokaten om at Sandbergs forhold måtte undersøkes nærmere. Støylens klage dreide seg om

---

¹⁹⁸ Avhør av Nordvik 31. august 1945 s. 10, L-sak Jørgen Nordvik s. 50.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Waaler, A 1943 sak XII-7.

²⁰¹ Forbud mot å anvende trusler eller tvangsmidler for å oppnå forklaring eller forklaring i en bestemt retning, påtaleinstruksen 1934 § 7 nr. 4.

²⁰² Bot, tjenestetap eller hefte for offentlig tjenestemann som anvender ulovlige midler for å oppnå forklaring i en bestemt retning, strl. 1902 § 115.

²⁰³ Bot eller tjenestetap for offentlig tjenestemann som bruker sin stilling for å få noen til å si, gjøre eller unnlate noe, strl. 1902 § 124.

²⁰⁴ Bot eller fengsel for trusler, strl. 1902 § 222.

²⁰⁵ Tjenestetap for embets- eller bestillingsmann som viser grov uforstand i tjenesten i gjentakelsestilfelle eller under skjerpede omstendigheter, strl. 1902 § 325 nr. 1.

at statspolitikonstabel Thorhus «under sin avhøring av vidner og mistenkte hadde gjort sig skyldig i de groveste former for mishandling».²⁰⁶ Videre viser Waaler til bevis på lignende forhold i flere straffesaker som hadde kommet til riksadvokatembetet, hvor Statspolitiet ifølge ham «på det groveste har satt sig ut over lov og rett».²⁰⁷

Nordvik har ikke ved noen av disse tilfellene, hverken klagene eller enkeltsakene, foretatt seg noe overfor Statspolitiet, mener Waaler i sitt PM. Han skriver videre at det er et sterkt behov for at Ministerpresidenten slår fast:

- 1) at Statspolitiets tjenestemenn under utøvelsen av sin tjeneste plikter å følge lov og rett, – og
- 2) at de ubetinget, strafferettslig og administrativt skal trekkes til ansvar når de ikke gjør det²⁰⁸

PM-et ble forelagt Nordvik i mars 1943, og Waaler skriver i sin fortegnelse at ingenting ble foretatt i hverken klagenes eller PM-ets anledning. Det er tydelig at Nordvik ikke ville, eller kunne, gripe inn overfor Statspolitiets opptreden i sin tjeneste.

Det var ikke bare statspolitibetjentenes ulovlige tjenesteutføring Waaler ga seg i kast med. Han har også inntatt i sin fortegnelse en rekke enkeltsaker som angikk Statspolitiets ulovlige fengslinger, samt vedlagt sine PM om sakene med sterke oppfordringer til Nordvik om å gripe inn. Ved hjelp av den nye sikringspraksisen kunne Statspolitiet unngå både Riksadvokaten og domstolsbehandling, så lenge de viste til at saken skulle gjennomføres med sikring, altså en administrativ avgjørelse, i stedet for straff. Dette var åpenbart ulovlig etter gjeldende (ordinær) rett, men til Waalers frustrasjon var det ingen som ville, turte eller var i stand til, å stanse det eller trekke de skyldige til ansvar.

I de sakene det var tale om varetektsfengsling fantes de ordinære skrankene i straffeprosessloven 1887 §§ 235 og 236, og tilsvarende, men litt lempeligere, regler i folke-domstolloven §§ 16 og 17 for de politiske sakene. Disse ble i visse tilfeller overholdt, men det sto lite i veien for at Statspolitiet påberopte seg sikring, og dermed så seg fri fra alle prosessuelle regler. Det forelå altså en praksis der man kun ved å endre navnet på tiltaket – fra «varetektsfengsling» til «sikring» – tilsynelatende sto fritt til å gjøre med mistenkte som man ville. Som vi skal se hendte det at Statspolitiet også i etterkant bestemte seg for at det var tale om sikring og ikke straff, og på den måten forsøkte å unndra seg for eksempel krav om erstatning, som den mistenkte jo ikke

---

²⁰⁶ Waaler, A 1943 sak XII-7.

²⁰⁷ Ibid.

²⁰⁸ Ibid.

hadde krav på etter forordning 6. oktober 1941 § 2. Marthinsen oppfordret også sine avdelingsledere til å anvende sikring hvis de under etterforskningen ikke fant sterke nok beviser:

Finner imidlertid avdelingslederen at en saks beviser er for svake til å kunne påregne domfellelse ved Folkedomstolen, men avdelingslederen føler seg overbevist om at siktede motarbeider nyordningen her i landet, kan forslag om sikring sendes Statspolitistjefen.²⁰⁹

Denne praksisen bygget på ren og skjær vilkårlighet, og vi skal nå se på flere saker hvor Waaler har forsøkt å stanse Statspolitiets ulovlige fengslingspraksis, og hvordan Nordvik forholdt seg til dette. Først de tilfellene Nordvik forholdt seg passiv, deretter de tilfellene han forsøkte å gripe inn mot Statspolitiet.

6.2.1.1 *Passivitet*

Det må nevnes at Nordvik i landssviksaken ble frifunnet for den del av tiltalen som omfattet passivitet overfor rapporter om overgrep fra Statspolitiet.²¹⁰ Retten vurderte Nordviks forhold opp mot straffebudet «yder Fienden Bistand i Raad eller Daad» etter straffeloven 1902 § 86 første ledd. For denne oppgaven er vurderingsmomentet ikke et straffebud, men det langt mer abstrakte temaet dobbelstat. Selv om han for dette punktet ikke var strafferettslig ansvarlig, kan hans handlinger likevel ha vært med på å legge til rette for virkemiddelstatens vekst. At den øverste påtalemyndigheten velger å vende det andre kinnnet til og ignorere åpenbare tilfeller av mishandling og ulovlig fengsling, gir intet annet enn grobunn for mer mishandling og ulovlig fengsling – ergo, mer vilkårlighet. For dette underpunktet var riksadvokaten en god alliert for virkemiddelstatens krefter.

En mann ble forsommeren 1942 holdt fengslet i over seks uker uten at fengslingsbeslutning var blitt forelagt noen domstol.²¹¹ Det var, både for Statspolitiet og for statsadvokaten som brakte saken inn for Riksadvokatembetet, klart at saken ikke dreide seg om et politisk lovbrudd, og at den derfor skulle behandles ordinært. Waaler skrev et forslag til svar om at statsadvokaten skulle behandle tiltalespørsmålet, og ba om at det ble innhentet redegjørelse for hvorfor fengslingsreglene ikke var blitt fulgt. Nordvik godtok forslaget, og må derfor også ha ønsket en undersøkelse av Statspolitiets praksis.

---

²⁰⁹ «Til avdelingene», instruks fra Karl A. Marthinsen til avdelingslederne i Statspolitiet, 18. mars 1942, RA-S-1329-F-L0010.

²¹⁰ Landssvikdommen mot Nordvik s. 61, L-sak Jørgen Nordvik s. 2019.

²¹¹ Waaler, B 1942 sak V-24.

Fra Statspolitiet fikk de et «nesevist svar» om at Statspolitiet hadde aktet å sikre vedkommende, og at det derfor ikke var utferdiget noen fengslingsbeslutning.²¹² Til dette foreslo Waaler å svare at «[d]en omstendighet at politiet – i stedet for å reise str.sak – akter å benytte sikringsbestemmelserne, berettiger selvsagt ikke politiet til å holde vedkommende fengslet uten at lovens forskrifter iakttas».²¹³ Videre viste han til folkedomstollovens §§ 16 og 17, samt to rundskriv fra henholdsvis Justisministeren og Riksadvokaten. Dette forslaget gikk Nordvik ikke med på og sendte i stedet det Waaler beskriver som «en ‘hensynsfull’ skrivelse til Stapo».²¹⁴ Denne er ikke inntatt i Waalers fortegnelse.

Her skjedde det to ting som er verdt å merke seg. For det første endret Nordvik mening etter han fikk svar fra Statspolitiet, og for det andre viste Waaler til folkedomstollovens fengslingsbestemmelser i stedet for straffeprosesslovens, selv om det var tale om en ordinær straffesak.

Var Nordvik enig med Statspolitiet i at de ikke trengte å følge fengslingsreglene fordi det var tale om sikring? Eller syntes han Waalers forslag var for skarpt? Waalers kommentar om Nordviks svar til Statspolitiet kan tolkes i retning av at han sendte dem en påminnelse om at fengslingsreglene måtte overholdes, men at den var mildere i formen enn Waalers. Ettersom vi ikke vet innholdet av Nordviks skrivelse, er det vanskelig å si om den var et forsøk på virkelig å ta grep overfor Statspolitiet. Det som kan utledes av dette hendelsesforløpet er at Nordvik tilsynelatende ikke tok noen videre affære i denne saken, og at Statspolitiet ikke fikk noen insentiver til å slutte med beslutningsløs sikringspraksis. Dette trekker Nordvik i en virkemiddelstatlig retning.

Videre valgte Waaler å vise til folkedomstollovens §§ 16 og 17, i stedet for straffeprosesslovens §§ 235 og 236. Hvorfor henviste han til fengslingsreglene i det politiske sporet, når saken fra begge sider var ansett som ordinær? I og med at kravene og fristene var noe lempeligere i folkedomstolloven enn de var i straffeprosessloven, kan det tenkes at Waaler valgte det første i et håp om at i alle fall *noen* regler ble fulgt. Selv om det politiske sporet var et produkt av en vilkårlig og virkemiddelstatlig vilje, sikret folkedomstolloven fremdeles noen rettssikkerhetsgarantier for den mistenkte. Det kan derfor være grunn til å tro at Waaler valgte minste motstands vei i et forsøk på å få Statspolitiet til å opprettholde en viss rettssikkerhet.

I Waalers fortegnelse finnes det flere lignende tilfeller, der Nordvik ikke foretar seg noe som helst når Statspolitiet fengsler mistenkte uten at det er forelagt noen fengslingsbeslutning for

---

²¹² Ibid.

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Ibid.

domstolene. I forbindelse med slike enkeltsaker har Waaler i stor grad utarbeidet lengre PM-er med til dels skarpe henstillinger om å få Nordvik til å gripe inn.

En sak fra årsskiftet 1942–1943 er et interessant eksempel. Her hadde den aktuelle statspolitifullmektigen fulgt folke-domstollovens regler om varetektsfengsling, men fengslet, ifølge Waaler, helt uten grunnlag. Den påståtte straffbare handlingen var at stenograf Randi Kjelsen i desember 1942 skrev et brev til en venninne, der hun blant annet fortalte at hun og hennes forlovede «arbeider med noget om aftenen og er trøtt som ett bybud», og at det i Oslo har «skjedd stygge ting, nemlig jødeforfølgelsen [...] Tenk å behandle mennesker på den måten [...] Kan de stakkels menneskene no for at de er føtt jøder».²¹⁵ Forloveden Thor skrev en kort hilsen på slutten av brevet, uten å ha lest resten. At de arbeidet om kvelden var lett forklart med at Randi hadde mye å gjøre på jobben og måtte sitte utover kvelden, og Thor jobbet som kelner på kveldstid. Å beskrive jødeforfølgelsen som «stygg» var ikke ulovlig etter noe norsk eller tysk straffebud.

Brevet ble lest og beslaglagt i hemmelig postkontroll dagen etter det ble postet, og 5. januar 1943 ble både Randi og Thor pågrepet og satt i varetekt i Bredtvedt fengsel som politiske fanger. Fengslingsbeslutning ble utferdiget av statspolitifullmektig Kranz, som for øvrig var uten juridisk utdanning, og beslutningen ble forelagt Folke-domstolen med begjæring om stadfestelse. Den ble godtatt av lagdommer Dahle med frist 15. februar, altså ble det besluttet 41 dagers varetekt.

Etter det Waaler har undersøkt, ble det ikke tatt noen etterforsknings-skritt etter at Randi ble avhørt i fengselet 15. januar. Randi og Thor ble løslatt henholdsvis 3. og 12. februar. Den 18. februar sendte statspolitifullmektig Kranz en innstilling til Riksadvokaten om at saken skulle henlegges etter bevisets stilling.²¹⁶ Da saken nå forelå for Riksadvokatembetet tok Waaler til orde for at den åpenbart skulle henlegges, og uttrykte samtidig i PM-et et sterkt ønske om at Nordvik skulle se nærmere på Kranz' saksbehandling, og hvordan denne kun var en av mange lignende saker der folk ble ulovlig fengslet. Ifølge Waaler ble ingenting foretatt overfor Kranz, eller i forbindelse med utviklingen han påpekte.²¹⁷ Nordviks passivitet i denne saken kan skyldes at saken var over, og ingen lenger var fengslet. Slik kapittel 7 skal illustrere kan dette forholdet være med på å tegne et mønster: Nordvik tok kampen når det sto noe konkret på spill i en pågående sak, men forholdt seg passiv overfor reglene i seg selv.

---

²¹⁵ Waaler, PM 26. mars 1943.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Waaler, B 1943 sak XII-35.

Det er inntatt flere lignende eksempler i Waalers fortegnelse, der en person blir holdt fengslet for i realiteten bagatellmessige forhold, uten at Nordvik griper inn. Blant annet ble en mann sikret for å ha kjøpt to kasser epler som viste seg å stamme fra svartebørsen.²¹⁸ Statspolitiet viste til forordning 28. januar 1942 om straff for svarthandel og snikhandel, som satte straff for både kjøp og salg på det illegale markedet. Waaler skrev et langt PM om saken, hvor han tok sterkt til orde for at en så liten transaksjon som prisen på to kasser epler neppe kan betegnes som «folke- eller statsfientlig» etter lov 24. oktober 1942 nr. 1, og at det derfor ikke kan være tale om å anvende sikring i dette tilfellet. Forordningen om straff for svarthandel taler jo nettopp om straff, ikke sikring, og vilkårene for fengslig straff var ikke oppfylt. Likevel foretok Nordvik intet i sakens anledning.

Skyldtes det at Nordvik var enig med Statspolitiets praksis? Mente han at Statspolitiet lovlig kunne anvende sikring på et så tynt grunnlag? Eller var Statspolitiet en for viktig og mektig aktør til at det var mulig å gå imot deres vilje? Var det nytteløst å forsøke å trekke dem til ansvar? Vi skal nå se på noen eksempler på hva som skjedde de gangene Nordvik stilte seg kritisk til Statspolitiets fengslingspraksis. Hva som skjedde når han protesterte kan gi en indikasjon på hvorfor han ikke gjorde det ved flere anledninger.

6.2.1.2 *Protest?*

I sakene Statspolitiet brakte inn for Riksadvokaten foreslo Waaler gjennomgående at Nordvik skulle se nærmere på deres praksis, og helst ta det videre. Kun i en håndfull saker tok Nordvik Waalers forslag til følge og forlangt en forklaring fra Statspolitiet. Ingen av sakene ble tatt videre derfra.

I februar 1942 ble en rekke lærere ved Ringsaker Folkehøyskole, deriblant lærer Fanavoll, arrestert for å ha dannet en «ulovlig ring».²¹⁹ Hva de arresterte lærerne konkret hadde gjort i denne ringen fremgår ikke av kildene, men Statspolitiet mistenkte dem for det de anså som «illegalt virksomhet». Det ble ikke utferdiget siktelse eller fengslingsbeslutning, og fengslingsspørsmålet ble ikke forelagt noen domstol. Fanavoll satt fengslet i omtrent en måned, før han noen måneder senere sendte søknad om erstatning for ulovlig utholdt varetektsarrest. Folkedomstolen avgjorde ved kjennelse en erstatning på 448 kroner.

I forbindelse med Folkedomstolens kjennelse ville Waaler sende en henvendelse til Statspolitiet for å gjennomgå ulovlighetene han hadde avdekket i saken. Omtrent alle aktuelle

---

²¹⁸ Waaler, B 1943 sak XIII-15, merk: det står «solgt» i fortegnelsen, «kjøpt» i PM-et, «kjøpt» er riktig.

²¹⁹ Waaler, B 1942 sak VI-16 og PM 8. januar 1943.

straffeprosessuelle regler var brutt, og Waaler ville få en forklaring fra Statspolitiet på hvorfor. Dette godkjente Nordvik.

Til svar fikk de fra statspolitiinspektør Ekerholt at Statspolitiet anså det hele som en «sikrings-sak» og at Riksadvokaten og Folkedomstolen derfor ikke hadde noe de skulle ha sagt. Dette viser at Statspolitiet var av den oppfatning at ved å anvende ordet «sikring», kunne de løsrive seg fra alle prosessuelle skranker – også etter at saken var ferdig. Etter det Waaler hadde undersøkt var sikring nemlig ikke nevnt under sakens gang. Ekerholt beklaget seg over at de ikke hadde utferdiget en sikringsbeslutning for den tid Fanavoll hadde sittet fengslet «for derved å avverge et eventuelt erstatningskrav».²²⁰ Hensynet bak å treffe en sikringsbeslutning var i de tilfellene det ble gjort tydeligvis ikke for rettssikkerhetens skyld, men for å dekke opp for eventuelle økonomiske konsekvenser.

Etter dette skrev Waaler nok et langt PM om Statspolitiets sikringspraksis og viste til at den både i ord og form brøt med grunnleggende strafferettsprinsipper, Grunnloven, Nasjonal Samlings eget program, Politidepartementets rundskriv og nasjonalsosialismens oppfatning av rett og rettferdighet. Han viste også til at praksisen til og med var blitt kritisert av tyske Gestapo.²²¹ Hvis Nordvik i det hele tatt leste dette PM-et, tok han det i alle fall ikke til følge. Ingenting ble gjort videre i sakens anledning.

Nordvik gikk i en annen sak angående ulovlig fengsling også med på å forlange en redegjørelse fra Statspolitiet av hvorfor fengslingsreglene i folkedomstolloven §§ 15 flg. ikke var fulgt.²²² Denne henvendelsen fikk aldri noe svar, ei heller tatt videre.

Det er følgelig et klart mønster for hvordan Nordvik forholdt seg til Statspolitiets sikringspraksis. Han strakk seg til å stille spørsmål ved hvorfor fengslingsreglene var brutt, men lot det aldri gå lenger. Som påtalemyndighetens øverste leder var han svært passiv i møte med at en annen institusjon overtok hans arbeidsoppgaver, og brøt med de rettssikkerhetsprinsippene en riksadvokat skal beskytte. Det eneste klare hintet dette handlingsmønsteret gir om hvorfor Nordvik i så stor grad forholdt seg passiv overfor Statspolitiets ulovligheter, er at han virket å gi opp så fort det oppsto motstand. Han viste tendenser til å ønske å beholde de tradisjonelle strukturene i strafferettspleien som beskytter rettssikkerheten, men var ikke i stand til å håndheve sitt ønske overfor Statspolitiet.

---

²²⁰ Waaler, PM 8. januar 1943.

²²¹ Ibid.

²²² Waaler, B 1943 sak XII-20.

Nordvik kan, til illustrasjon, ha vært mindre tilbakeholden overfor det ordinære politiet. I en sak fra Sarpsborg sensommeren 1942 hadde en mann angivelig spyttet idet noen frontkjemper hadde passert ham. Mannen, Danielsen, samt flere tilstedeværende «mishandles grovt» av frontkjemperne, og Danielsen ble fengslet og bøtelagt av politimester Lindblom i Sarpsborg.²²³ Saken kom inn til Riksadvokatembetet, Nordvik opprettholdt i første runde boten, og forlanget samtidig en redegjørelse av hvorfor fengslingsreglene ikke var fulgt. Waaler omtaler svaret de fikk som «nesevist», hvor Lindblom påpeker at han «kunde jo bare sendt saken til tyskerne»,²²⁴ og på den måten sluppet dette maset i etterkant.

Til forskjell fra sakene som angikk Statspolitiet, valgte Nordvik i dette tilfellet å gå videre med saken. Korrespondansen med Lindblom, samt sakens øvrige dokumenter, ble sendt til Politidepartementet. Skrivelsen fra Nordvik til Politidepartementet inneholdt til og med ordlyden: «Denslags tendenser i retning av tilsidesettelse av lovens mest elementære regler betyr en alvorlig fare for rettssikkerheten».²²⁵ Politidepartementet hadde samme syn på saken som Riksadvokaten, og avgjorde å gi Lindblom en «streng irettesettelse».²²⁶ Her beskrives også ulovlig fengslingspraksis som «egnet til å svekke tillit til politiet» og at det kan skje «ubotelig skade ved at befolkningen i distriktet får se eksempler på at rettssikkerheten svikter». Slike saker som dette var «spesielt beklagelige fordi de skader nyordningsarbeidet i Norge. ('Med lov skal land byggjast, og ikkje med ulov øydast')».²²⁷

I forlengelse av denne korrespondansen ble det utstedt et rundskriv fra Politidepartementet som inneholdt en innskjerping av at fengslingsreglene måtte overholdes i både ordinære og politiske straffesaker. I rundskrivet påpekes den ubotelige skaden rettssikkerhetsbrudd medfører, særlig tilfeller av ulovlig fengsling, og «[e]n vil derfor gripe inn på det strengeste overfor enhver embets- eller tjenestemann som tilsidesetter gjeldende bestemmelser for fengsling».²²⁸ Hva gjaldt sikringsaker ble det i rundskrivet ikke gitt mer enn en påminnelse om at det var statspolitijefen og politiministeren alene som hadde myndighet til å ilegge sikring, og at denne myndigheten ikke kunne delegeres. Det ble altså ikke tatt inn en skjerpelse angående anvendelsen av sikring.

I dette tilfellet hadde verken Nordvik eller Politidepartementet vanskeligheter med å reagere overfor det ordinære politiet. Dette kan være med på å stadfeste skillet mellom normstat og virkemiddelstat i det okkuperte Norge. Det fantes verktøy for å styre med regler i den sfæren

---

²²³ Waaler, B 1942 sak VI-7.

²²⁴ Ibid.

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Brev fra Politidepartementet til Gunnar Lindblom 25. november 1942, L-sak Gunnar Lindblom.

²²⁷ Ibid.

²²⁸ Politidepartementet (1942).

hvor det fantes regler, normstaten (det ordinære politiet), mens det i virkemiddelstatens (Statspolitiets) sfære, ikke eksisterte regler, og dermed ingen verktøy for Nordvik til å styre.

6.3 Delkonklusjon

Ved innskrenkningen av Riksadvokatens uavhengighet viser Nordvik et klart ønske om å bremse den virkemiddelstatlige utviklingen. Han godtok i utgangspunktet en, etter mitt syn, feilaktig tolkning av straffeprosessloven 1887 § 73, men tok et avgjørende standpunkt i normstatlig retning ved å stanse lovforslaget om å overføre instruksjonsmakten til Riisnæs.

Hva angår utvidelsen av sikringsinstituttet forholdt Nordvik seg i stor grad passiv og svak. Administrativt hadde ikke riksadvokaten noe makt over Politidepartementet og Statspolitiets utøvelse av polititjenesten, men som øverste påtalemyndighet hadde Nordvik et sterkt incentiv til å gripe inn der statspolitibetjenter og -ledere viste grov tjenesteforsømmelse i sin utøvelse av påtalemyndigheten. Slik det fremgår av eksempelet ovenfor hadde han Politidepartementet på sin side da han grep inn overfor politimester Lindblom. Det er derfor grunn til å tro at hans passivitet overfor Statspolitiet ikke kunne skyldes at det var umulig for han å oppnå noe overfor politiet generelt. Passiviteten resulterte i en utvidelse av virkemiddelstaten, gjennom Statspolitiets fortsatte ulovlige sikringer og fengslinger.

Utvidelsen av sikringsinstituttet illustrerer også NS-regimets dobbeltstatlige problem: Ved å skape et Statspoliti som ikke trengte å forholde seg til øvrige straffeprosessuelle regler, skapte de også en lovløs lomme de selv ikke hadde kontroll over. Dette sett fra perspektivet at Nordvik ikke hadde mulighet til å føre kontroll over en institusjon som hierarkisk var underlagt ham – altså påtalemyndigheten i Statspolitiet.

Det ser ut til at Nordvik ønsket en tradisjonell maktfordeling på et overordnet nivå, men at han ikke var i stand til å håndheve dette ønsket i enkelttilfellene. På den ene siden lukket han stort sett øynene for Statspolitiets ulovlige fengslinger og sikringspraksis, og på den andre siden arbeidet han for å beholde påtalemyndighetens uavhengighet. Det fremstår som at han hadde internalisert eksistensen av to distinkte sfærer: En han hadde kontroll over, og en han ikke hadde kontroll over.

7 Forholdet til straffesaker

Den siste hoveddimensjonen av Nordviks virke er den kvantitativt største delen av hans arbeid, nemlig hans rolle som saksbehandler i enkeltsaker. Dette er den dimensjonen av riksadvokatens mandat som hadde mest praktisk betydning for enkeltmennesker. En analyse av hvordan Nordvik arbeidet med enkeltsaker kan derfor være egnet til å si noe om hans påvirkning på rettssikkerhetstilstanden, og dermed også hvorvidt han arbeidet til fordel eller ulempe for dobbeltstaten. Etter den gjeldende ordningen hadde riksadvokaten en avgjørende rolle for utfallet av politiske straffesaker. Det var opp til ham å bestemme om det skulle henlegges, vedtas forelegg, tas ut tiltale ved Folkedomstolen, eller gis annen forføyning for saken.

Hundrevis, om ikke tusenvis, av saker krysset riksadvokatens bord i løpet av okkupasjonstiden. Noen fullstendig oversikt over alle sakene Nordvik behandlet finnes ikke, men en analyse av hver eneste enkeltsak ville heller ikke vært hensiktsmessig. Jeg har som nevnt i oppgavens punkt 2.2.1 for dette kapitlet valgt å ta utgangspunkt i Gunnar Waalers fortegnelse over 150 enkeltsaker behandlet av Riksadvokatens kontor.

Fortegnelsen inneholder 43 saker mot NS-medlemmer og 107 saker mot ikke-NS-medlemmer. Det er blant disse inntatt en del saker som dreier seg om Statspolitiets ulovlige sikringspraksis, som er blitt behandlet ovenfor i punkt 6.2. I tillegg har Waaler tatt inn et antall saker han avgjorde i riksadvokatens fravær. Disse har jeg valgt å avgrense mot, da det er Nordviks egne avgjørelser som er sentrale for oppgaven.

Etter denne avgrensningen ligger det dermed 41 saker mot NS-medlemmer og 88 saker mot ikke-NS-medlemmer til grunn for den kommende analysen. Oppgaven begrenses til å si noe om Nordviks behandling av disse 129 sakene. I vedlegg 1 og 2 finnes en oversikt over de utvalgte sakene, henholdsvis mot NS-medlemmer og ikke-NS-medlemmer. Oversiktene viser en forenklet gjerningsbeskrivelse, Nordviks avgjørelse, om det ble utøvet press i saken, hvem som eventuelt utøvde presset, og om Nordvik trosset eller fulgte presset. For ordens skyld har jeg kun valgt å kategorisere ordre og klager fra NS-hold som «press». Det fantes ingen politiske insentiver for Nordvik i å ta til følge henvendelser fra ikke-NS-personer, som for eksempel advokater eller pårørende.

Nordviks forhold til straffesaker utgjorde en stor del av tiltalen mot ham i landssviksaken. Under den klart største tiltalepost 1, brudd på straffeloven 1902 § 86 «yder Fienden Bistad i Raad eller Daad», gjaldt 4 av 13 underposter Nordviks behandling av enkeltsaker. Tiltalepost 3, brudd på straffeloven 1902 § 233 medvirkning til drap, gjaldt også Nordviks handlinger knyttet til en enkeltsak. Retten i landssviksaken vurderte Nordviks forhold til straffesaker med utgangspunkt i disse to straffebudene, og forholdt seg i stor grad til de samme sakene som Waaler har inntatt

i sin fortegnelse. Jeg vil derfor ta inn rettens vurderinger og synspunkter der det er relevant, men vurderingstemaet er ikke i om Nordvik har ytt bistand til fienden. Vurderingstemaet er i hvilken grad hans handlinger var egnet til å bremse eller drive frem utviklingen av en dobbeltstat i Norge. Jeg skal altså ikke overprøve Nordviks rettsanvendelse, men se på konsekvensene av den.

Det avgjørende momentet er om han ledet saken i retning videre behandling, særlig domstolsbehandling, eller om han lot saken bli avgjort uten adekvat etterforskning eller saksbehandling. Ved å la saken domstolsbehandles, også ved Folkedomstolen, opprettholdt han til en viss grad rettsstatsprinsipper om maktfordeling, retten til rettferdig rettergang og likhet for loven. Ved å avgjøre saken på egen hånd, kanskje på et mangelfullt grunnlag, eller å overlate saken til aktører utenfor påtalemyndigheten, lot han retten vike for vilkårligheten.

De følgende funnene og konklusjonene er utledet av statistikken Waalers 129 saker gir. Fremfor å gi en uttømmende gjennomgang av alle sakene her, vil jeg presentere eksempelsaker og forhold mellom eksempelsaker for å illustrere poengene som har utkrystallisert seg gjennom statistikken. Tallmaterialet finnes i figurene 1–4, som bygger på skjemaene i vedlegg 1 og 2.

Vi skal først se på Nordviks behandling av enkeltsaker mot NS-medlemmer. Retten i landssviksaken uttalte for disse sakene: «Det framgår at tiltalte på helt eller delvis politisk grunnlag har unnlatt påtale eller tilbakeholdt tiltalebeslutninger eller henlagt saker mot medlemmer av N.S. eller hirden, som hadde gjort seg skyldig i straffbare forhold til dels av alvårlig art».²²⁹ Deretter skal Nordviks avgjørelser i saker mot ikke-NS-medlemmer behandles. Om disse sakene uttalte retten at Nordvik «som riksadvokat og som aktor ved folkedomstolen [...] med energi [har] utført de funksjoner som var tillagt ham og som tok sikte på å nedkjempe norsk motstand mot tyskerne».²³⁰

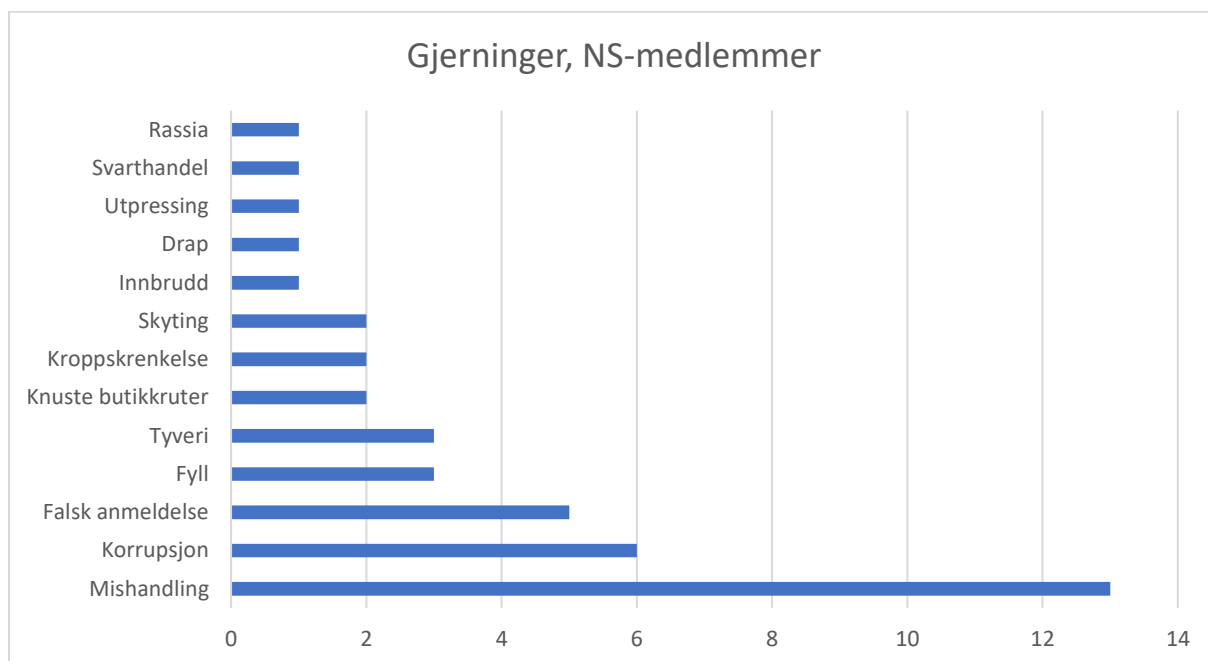
Et innledende inntrykk kan følgelig være at Nordvik for NS-medlemmers del så gjennom fingrene til fordel for partiet, og at han med iver tok del i å bekjempe motstand mot okkupasjonsregimet.

---

²²⁹ Landssvikdommen mot Nordvik s. 61, L-sak Jørgen Nordvik s. 2019.

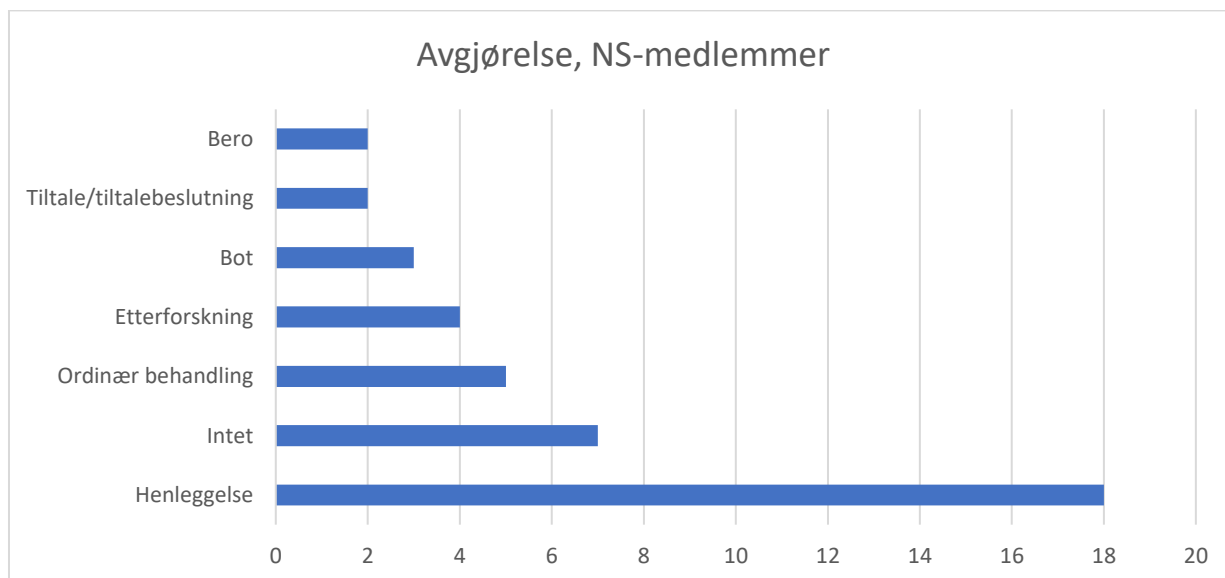
²³⁰ Ibid. s. 55/s. 2007.

7.1 Enkelt saker mot NS-medlemmer

Figur 1

Figur 1 viser en oversikt over hvilken type saker som er inntatt i utvalget. Som det fremgår var det hovedsakelig tilfeller av vold og økonomisk kriminalitet, samt falske anmeldelser og fylle-relaterte saker som ble behandlet av Nordvik.

Figur 2

Figur 2 viser en oversikt over hvilke reaksjoner Nordvik bestemte for disse sakene. Se vedlegg 1 for hvilke saker Nordvik avgjorde med hvilken reaksjon. Nesten halvparten av sakene mot

NS-medlemmer ble henlagt av Nordvik, enten på bevisets stilling eller fordi «intet offentlig hensyn krever, at den straffbare handling påtales» etter straffeprosessloven 1887 § 85 annet ledd. En annen stor andel saker ble lagt i en skuff og glemt, enten bevisst eller ubevisst. Disse er sortert under «intet». Kun i to av de 41 utvalgte sakene besluttet Nordvik tiltale, i det ene tilfellet for ordinær domstol, i det andre for Folkedomstolen. Han sendte fem saker til statsadvokatene for ordinær behandling, avgjorde tre med bot og for fire krevde han videre etterforskning. Vi skal nå se nærmere på de enkelte sakene, delt inn etter hvilken avgjørelse Nordvik tok.

7.1.1 Henleggelse og passivitet

7.1.1.1 *Intet offentlig hensyn krever påtale*

7.1.1.1.1 *Sandli*

Et illustrerende eksempel for hvordan Nordvik anvendte straffeprosessloven 1887 § 85 annet ledd finnes i en sak fra våren 1942, på et NS-propagandamøte i Klingenberg kino. Det var obligatorisk fremmøte for kommunale funksjonærer, og da én forsøkte å gå før møtet var over, ble han slått ned og mishandlet «på det groveste» av hirdmann Arne Sandli.²³¹ Funksjonæren fikk ifølge Waalers fortegnelse blant annet ødelagt øyet. Saken kom inn til Riksadvokaten via Statspolitiet, og selv de foreslo tiltale.

Waal utferdiget tiltalebeslutning og arrestasjonsordre, og la saken frem for Nordvik. Ut fra Waalers gjenfortelling trodde Nordvik det var tale om en NS-mann som var overfalt av en jøssing, og undertegnet straks beslutningen. Før saken var ferdig ekspedert fikk Nordvik en telefon fra Hirden, som ga ham den rette sammenhengen. Det var riktignok et NS-medlem som var fornærmet, men gjerningen var utført av en hirdmann. Med denne nye informasjonen annullerte Nordvik tiltalebeslutningen og tilbakekalte ordren om arrestasjon. Etter noe fram og tilbake mellom Riksadvokaten og hirdstaben, samt et PM fra Waaler om at det var helt uholdbart å henlegge en slik sak, unnlot Nordvik påtale etter straffeprosessloven 1887 § 85 annet ledd.

Så fort Nordvik oppdaget at gjerningspersonen var en del av Hirden, omgjorde han altså alle beslutninger. Dette er et klokkeklart uttrykk for at Nordvik så på NS-folk, kanskje spesielt Hirden, som hevet over loven. I hans øyne, slik han uttrykte i foredraget om provokasjon og retorsjon, måtte hensynet til Nasjonal Samlings interesser komme først. Waaler forsøkte igjen og igjen å argumentere for at partiet faktisk hadde mer på å vinne ved å tiltale sine egne på lik linje med alle andre, men verken Nordvik eller noen andre ville høre. I denne saken, og alle andre hvor Nordvik lar NS-menn gå fri bare fordi de er NS-menn, løper han virkemiddelstatens ærend.

---

²³¹ Waaler, A 1942 sak V-14.

7.1.1.1.2 Gregersen

I Porsgrunn sommeren 1941 ble Reidar Halvorsen banket opp av hirdmann Olaf Gregersen. Statsadvokaten i Vestfold sendte saken inn til Riksadvokaten med forslag om bot etter straffeloven 1902 § 228 om legemsfornærmelse. Nordvik godtok forslaget, med forbehold om å bringe saken til Folkedomstolen dersom forelegget ikke ble vedtatt. Statsadvokaten utferdiget forelegget, hvorpå Hirden sendte klager til Riisnæs, som 3. januar 1942 fikk tilsendt saksdokumentene til uttalelse. 10. april 1942 sendte Riisnæs svar tilbake og mente at Halvorsen hadde fornærmet Nasjonal Samling og Hirden, og at legemsfornærmelsen han pådro seg derfor skulle lates strafffri.²³²

Fornærmelsen hadde bestått i at Halvorsen nektet å ta imot opplysningsmaterieell som Hirden delte ut, samt at han hadde «flirt» mens hirdmennene utførte sin tjeneste. Riisnæs mente «[d]et er i samsvar med straffel. § 228, tredje ledd ingen grunn til å påtale de legemsfornærmelser hvormed hans ærekrenkende atferd ble gjengjeldt».²³³

På dette tidspunktet, våren 1942, hadde ikke Riisnæs lenger den formelle instruksjonsmakten over riksadvokaten. Likevel føyet Nordvik seg etter justisministerens ordre: «På grunnlag av ministerens uttalelse har jeg tatt saken op til ny overveielse og finner [...] å burde tilbakekalle forelegg av 22/10 1941 og henlegge saken».²³⁴ Han stilte seg bak Riisnæs' subsumsjon om at legemsfornærmelsen var en rettmessig og straffri retorsjonshandling, på bakgrunn av å ikke ta imot et flygeblad, og å le litt. Selv om Riisnæs ikke formelt sto over Nordvik lenger, er det klart at han øvet sterk innflytelse på riksadvokaten. I saker som dette, hvor Riisnæs grep inn og forlangte henleggelse, viser Nordvik seg ofte som svært svak. Han kunne tatt Riisnæs' tolkning av saken som en oppfordring til å fremme saken for Folkedomstolen, og dermed fått prøvd om det også i rettens øyne forelå en provokasjons- og retorsjonssituasjon. Det gjorde han ikke, men lot igjen hensynet til partiets interesser gå foran hensynet til fornærmede, hensynet til rettferdighet og hensynet til rettsstaten.

7.1.1.1.3 Darre Grønli

En annen sak fra sommeren 1941 gir innsikt i hva Nordvik personlig kan ha ment om Hirdens hang til mishandling. To jøssinger i Holmestrand hadde blitt grovt banket opp av hirdmann Darre Grønli for angivelig å ha revet ned plakater.²³⁵ Saken startet egentlig med at det var jøssingene som var anmeldt, men da saken kom til Riksadvokaten vendte Nordvik etter Waalers forslag seg mot hirdmannen, og ba statsadvokaten i Vestfold undersøke hans forhold.

---

²³² Brev fra Sverre Riisnæs til Jørgen Nordvik 10. april 1942, L-sak Jørgen Nordvik s. 645.

²³³ Ibid.

²³⁴ Brev fra Jørgen Nordvik til Vestfold, Telemark og Aust-Agder Statsadvokatembete 17. april 1942, L-sak Jørgen Nordvik s. 647.

²³⁵ Waaler, B 1941 sak IV-22.

Statsadvokaten sendte saken tilbake og foreslo bot for hirdmannen etter straffeloven 1902 § 228. I mellomtiden hadde Riisnæs fått fatt i saken og forlangt henleggelse etter straffeprosessloven 1887 § 85 annet ledd. Waaler argumenterte for å gjennomføre boten, da Riisnæs ikke lenger hadde formell instruksjonsmakt over riksadvokaten. Nordvik henla likevel saken i april 1942, med blant annet denne begrunnelsen:

Det må samtidig erindres at Hirden inntar en særstilling i den politiske kamp for gjenreisningen av Norges frihet, idet de offentlig er erklært å være NS's politiske soldater. Det var under utøvelsen av sin plikt som slik politisk soldat at Grønli utførte den påklagede handling.²³⁶

Sitatet tilsier at Nordvik godtok, og kanskje til og med støttet, Hirdens vilkårlige og uforholdsmessige mishandling, i alle fall på dette tidspunktet. Både avgjørelsen og uttalelsen var egnet til å utvide virkemiddelsstatens sfære.

7.1.1.2 *Nødverge*

Vi skal i dette underpunktet se nærmere på Nordviks henleggelse av en sak på grunnlag av nødverge. Saken gjaldt drapet på Johan Paulsen, forvoldt av statspolitikonstablene Henrik Thaulow og Per Dahli. Thaulow og Dahli slapp straff på grunnlag av henholdsvis putativ nødverge og nødverge. Hvilke argumenter la Nordvik til grunn for denne avgjørelsen? Var den basert på tradisjonell juss uten spesielle hensyn til Nasjonal Samlings interesser? Eller tok han gjerningspersonenes NS-medlemskap til inntekt for henleggelsen?

Natt til 3. september 1942 skulle statspolitikonstablene Thaulow og Dahli arrestere motstandsmann Alf Johan Paulsen for sabotasjehandling. Alf var ikke hjemme, men det var hans far Johan Paulsen. Etter misforståelser som førte til håndgemeng, fyrte Dahli av flere skudd han påsto skulle være avvergende, hvorav ett traff Paulsen i setet. Han døde noen dager senere av skadene. Paulsens datter Edel hadde gått imellom for å beskytte og trøste sin sårede far, og fikk tildelt et knyttneveslag i kjeven.

En måned senere kom saken inn til Riksadvokaten fra Statspolitiet, med forslag om henleggelse på grunn av nødverge. Nordvik sendte den videre til Folkedomstolen for rettslig avhør uten siktet. Den 25. mai 1943 sendte Nordvik en lengre utgreiing om saken til sikkerhetspolitisjef Møystad, hvor han konkluderte med å henlegge saken på nødvergegrunnlag. Under hele sakens

---

²³⁶ Ibid.

gang kom Statspolitiet med en rekke klager og henstillinger om henleggelse, sedvanlig levert via justisminister Riisnæs.

Hele skrivet fra Nordvik til Møystad er tatt inn i Waalers PM om saken.²³⁷ Noe som gjør at denne saken skiller seg ut er at Nordvik gikk ganske langt i å kritisere Statspolitiets saksbehandling, i motsetning til hvordan han forholdt seg til sikringsinstituttet, jf. oppgavens punkt 6.2.1. For det første stilte han seg svært betenkt til at det var Statspolitiet selv som sto for etterforskningen av saken, ut over den umiddelbare undersøkelsen på åstedet med videre. Det var, på tross av at hendelsen hadde skjedd i utøvelsen av Statspolitiets politiske oppgaver, «all grunn til ikke å avvike fra den sedvanlige behandling av slike saker mot politimenn mer enn høyst nødvendig».²³⁸ I denne forbindelse anmodet Nordvik om å bli underrettet uten opphold dersom et lignende tilfelle skulle oppstå, slik at han kunne bestemme fremgangsmåten i det enkelte tilfelle.

For det andre kritiserte Nordvik at det hadde gått en hel måned før han fikk vite om saken. Under denne tiden var det foretatt mangelfull etterforskning, og etter at han fikk saken tilbake fra Folkedomstolen, var det ifølge ham selv ikke noe poeng i å utrede saken videre, fordi det var gått for lang tid.²³⁹ Denne kritikken er ikke den eneste av sitt slag, men den er sjeldent klar i sin form.

Ved den nærmere vurderingen av saken påpekte Nordvik hvor motstridende forklaringene til henholdsvis Dahli og datteren Edel var, men ser ut til å ha tatt utgangspunkt i Dahlis presentasjon av hva som skjedde. Det Nordvik ikke tok inn i sin vurdering var Paulsens egen beretning, som var vedlagt obduksjonsrapporten fra Rikshospitalet. Denne tegner en tredje variant av hendelsesforløpet, og skiller seg fra begge blant annet angående antall skudd som ble avfyrt, hvorvidt politimennene hadde identifisert seg og hvem som var til stede på hvilke tidspunkt.²⁴⁰ I hvilken grad det var hensiktsmessig å vektlegge Paulsens forklaring kan jeg ikke fastslå, da han ifølge obduksjonsrapporten var «så slapp at det avstås fra en altfor nøyaktig anamneseoptagelse».²⁴¹ Likevel var Paulsens forklaring minst like viktig som Dahlis, og kunne med fordel vært inntatt i vurderingen.

Videre foretar Nordvik en for så vidt adekvat vurdering av nødvergesituasjonen, hvis vi legger til grunn at han anvendte det korrekte faktum. Nordviks forståelse var at Paulsen hadde løpt

---

²³⁷ Waaler, PM 26. oktober 1942.

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ Obduksjonsjournal 8. september 1942, Rikshospitalets laboratorium for patologi, L-sak Jørgen Nordvik s. 3944.

²⁴¹ Ibid.

etter Thaulow bevæpnet med en pinnestol, at Dahli kun hadde oppfattet at Paulsen var bevæpnet med noe, og handlet deretter. I landssviksaken ble Nordviks rettsanvendelse vurdert som forsvarlig, selv om Dahli etter frigjøringen ble funnet å ha overskredet nødvergens grenser i denne saken. Slik jeg ser det tok Nordvik ingen uttrykkelige politiske hensyn i saken, også tatt i betraktning det sedvanlige presset som kom fra Statspolitiet og Riisnæs.

Ut fra kildematerialet fremstår det som at Nordvik handlet i tråd med gjeldende rett, uten å ta vilkårlige hensyn med i vurderingen. Jeg mener at han kunne gjort mer for å få saken grundigere etterforsket, men det kan ikke trekkes så langt som til utvidelse av virkemiddelstaten. For denne saken har han i det store og hele opptrådt slik det kan forventes at en riksadvokat tradisjonelt skal opptre, og har derfor fungert bremsende for utviklingen av en dobbeltstat i Norge. Han kunne fulgt presset fra NS og henlagt saken langt tidligere i prosessen, men det gjorde han ikke.

7.1.1.3 *Passivitet*

Jeg vil her trekke frem to illustrerende eksempler på saker som ble liggende ubehandlet. Å undersøke hva som fikk Nordvik til å ignorere det offentligrettslige forfølgingsprinsippet som på denne tiden var uttrykt i straffeloven 1902 § 77, kan bidra til å klarlegge om han drev eller bremsset utviklingen av en dobbeltstat.

Den første saken gjaldt innenriksminister Albert Hagelin, som sommeren 1943 ble beskyldt for svindel og korrupsjon.²⁴² Klageren, forretningsmann og vinimportør Roald Dysthe, begjærte seg selv satt under tiltale for æreskrenkelse, i den hensikt å få Hagelin gransket. Saken kom inn til Riksadvokaten via statsadvokatene i Oslo. Waaler formulerte et forslag om å iverksette etterforskning for de «graverende ærekrenkende beskyldninger [...] mot en av statens høieste embedsmenn».²⁴³ Etter regelen i straffeloven 1902 § 249 første ledd var det nemlig også nødvendig å utrede de krenkende utsagnenes sannhet, og Waaler gikk gjerne inn for å få undersøkt Hagelin. Forslaget ble imidlertid ikke godtatt av Nordvik, da det hadde kommet ordre fra ministerpresidentens kanselli om at «intet skulde foretas fra påtalemyndigheten i denne sak».²⁴⁴ Riksadvokaten trosset ikke denne ordren.

Den andre saken gjaldt NS-medlem og sekretær i Troms fylkesforsamlingsnemd Hultgren. Han ble satt under etterforskning for tyveri, forbrytelser mot rasjoneringsbestemmelsene, svindel og andre misligheter.²⁴⁵ Ordinær straffeforfølgelse ble igangsatt, og NS forsøkte som vanlig å få

---

²⁴² Waaler, A 1943 sak XVII-8.

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Ibid.

²⁴⁵ Waaler, B 1943 sak XIV-12.

saken stanset. Presset fra NS gjorde de vedkommende statsadvokatene usikre, så de sendte saken til Riksadvokaten for avklaring. Waaler foreslo å fortsette saken som en vanlig straffesak. Nordvik krysset over forslaget med to tykke streker.²⁴⁶ I mellomtiden hadde Riisnæs fått nyss om saken, og fortalte Nordvik at han, Riisnæs, allerede hadde meddelt siktede om at påtale ville bli unnlatt. Nordvik svarte at det skulle han avgjøre selv. Sakens videre skjebne er ifølge Waaler ukjent,²⁴⁷ og det er derfor gode grunner til å tro at det ikke ble foretatt noe. Det fremstår i kildene, blant annet gjennom lagmannsrettens vurdering av ham, som at Waaler førte god oversikt over alle saker som kom inn til Riksadvokaten. Hvis det hadde skjedd noe mer i denne saken kan det med rimelighet antas at Waaler fått det med seg.

Disse to sakene representerer det presset Nordvik sto i, mellom korrekt ordinær behandling på den ene siden og vilkårlig rettsstridig behandling på den andre. Normstat mot virkemiddelstat. De gangene han avsto fra å handle var det gjerne i forbindelse med høy grad av påtrykk fra Riisnæs, Quisling eller andre viktige NS-folk. I disse sakene var det nesten som at saken ble tatt ut av Nordviks hender, og i slike tilfeller var det ikke Nordvik som aktivt drev frem virkemiddelstaten, men Quisling og Riisnæs. Det vil likevel ikke si at Nordvik i disse tilfellene klarte å bremse utviklingen av dobbeltstaten. Han ble heller en passiv observatør.

7.1.2 Ordinær behandling og andre reaksjoner

12 av de 41 sakene mot NS-medlemmer som Waaler har inntatt i sin fortegnelse, ble avgjort med bot, videre etterforskning eller ordinær behandling. Det var altså en ikke ubetydelig andel av sakene hvor det faktisk ble reagert overfor lovovertreddende NS-personer. Vi skal nå se på Nordviks behandling av disse sakene. Lå det samme påtrykk for å få disse sakene henlagt, som i de foregående eksemplene? Hva gjorde i så fall at Nordvik trosset det?

7.1.2.1 Bot

Nordvik avgjorde tre saker med bøter, men i to av sakene grep Riisnæs inn i etterkant, slik at bøkene aldri ble betalt. Den første saken gjaldt en gruppe hirdgutter som banket opp en gutt i Skien.²⁴⁸ Hendelsen involverte flere ørefiker og knyttneveslag, noe de anmeldte selv innrømte. På tross av det foreslo politiet henleggelse på bevisets stilling.

Denne saken er et godt eksempel på hvordan politiseringen av strafferettspleien forplantet seg nedover i systemet, og hvordan man på lavere nivåer i påtalemyndigheten ikke nødvendigvis la

---

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ Waaler, A 1941 sak II-6.

skjul på at man gikk bort fra vanlig rettsanvendelse på samme måte som Riisnæs og til dels Nordvik gjorde. Nordvik ba nemlig om videre etterforskning av saken, samt en redegjørelse for hvorfor henleggelse var foreslått. Da svarte Skien politikammer at «man hadde forstått de utsendte direktiver slik at det var sån det skulde gjøres nå for tiden. Skulde man imidlertid følge vanlig lov og rett, så måtte man komme til [...] bøteleggelse av hirdmennene etter straffeloven § 228».²⁴⁹ Skien politikammer forsøkte altså ikke å bekle seg i et skinn av at det første forslaget var en korrekt tolkning av loven, slik de på det høyere nivået gjorde. De skilte klart på hva de trodde man måtte gjøre «nå for tiden» og hva som var «vanlig lov og rett».

Etter dette avgjorde Nordvik saken med de foreslåtte bøtene, og sa at hvis de ikke ble vedtatt ville han innbringe saken for Folkedomstolen. Så grep Riisnæs inn, og henvendte seg direkte til Skien politikammer, i stedet for å tvinge Nordvik til å endre avgjørelsen. Han beordret foreleggene tilbakekalt, ga fornærmede en advarsel for grunnløs anmeldelse og refset Skien politikammer for sløsing av ressurser på en grunnløs etterforskning.

Den andre saken gjaldt også en gruppe hirdgutter, denne gangen i Bergen, som hadde moret seg med å skyte på blink mot en leilighet det var folk i.²⁵⁰ Til og med Statspolitiet foreslo bot. Waaler foreslo at saken skulle sendes til statsadvokaten i Bergen og behandles som en ordinær straffesak. Dette godtok ikke Nordvik, og saken ble ekspedert frem og tilbake, før han til slutt beordret forelegg utferdiget. Foreleggene ble vedtatt av gjerningspersonene, men Riisnæs benådet dem i etterkant.²⁵¹

I begge tilfellene gikk Riisnæs inn etter at Nordvik hadde avgjort saken og omgjorde resultatet. Nordvik har altså behandlet saken mer eller mindre forsvarlig og i tråd med gjeldende rett, og kan for disse sakene anses å ha bremset virkemiddelstaten ved å ha tatt tradisjonelle valg for saksbehandlingen. Det kan argumenteres for at Nordvik som øverste påtalemyndighet burde stanset Riisnæs' ordre om tilbakekallelse og benådning for å fungere som en reell brems for virkemiddelstaten, men Nordviks saksbehandling var isolert sett i hvert fall ikke pådrivende for virkemiddelstatens utvidelse.

Den tredje saken gjaldt en beruset NS-mann som hadde overfalt og slått ut tennene på en mann.²⁵² Saken ble avgjort med bot av politiet og sendt til byretten for pådømmelse. «NS-hold» henvendte seg til Nordvik som fikk det hele stanset slik at han kunne se nærmere på saken. Han sendte den videre til NS riksledelse, hvor den ble liggende et års tid. Da saken kom tilbake til

---

²⁴⁹ Ibid.

²⁵⁰ Waaler, A 1942 sak VI-12.

²⁵¹ Ibid.

²⁵² Waaler, A 1943 sak XV-2.

Riksadvokaten foreslo Waaler å sende den tilbake til statsadvokaten i Oslo til behandling som vanlig straffesak. Forslaget ble ikke godtatt av Nordvik, som «antar saken må kunne avg. med forelegg».²⁵³

Her kan det antas at Nordvik, slik Waaler teoretiserer i referatet, ikke hadde satt seg godt nok inn i saken til å vite at det allerede var besluttet en bot. Likevel kom han til samme resultat som politiet og besluttet bot, men han kan ikke dermed sies å ha bremset utviklingen av en dobbeltstat. Ved å ta saken ut av det ordinære sporet og sende den til NS riksledelse som trenerte den i et helt år, benyttet han seg av muligheten til å forskjellsbehandle NS-medlemmer. En kan imidlertid heller ikke gå så langt som å si at han utvidet virkemiddelstaten, ettersom saken til slutt ble avgjort med en straffereaksjon. Nordvik havner for denne saken dermed i en mellomposisjon.

7.1.2.2 *Etterforskning*

I fire av de inntatte sakene bestemte Nordvik at det skulle fortsettes eller igangsettes etterforskning. To skal presenteres her. Disse er begge store korrupsjonssaker, en som aldri kom til domstolsbehandling, og en som endte med fellende dom ved Folkedomstolen. Som vi skal se berodde dette antakeligvis først og fremst på hvilke andre NS-topper som var for og mot domstolsbehandling. Her spilte Quisling en helt avgjørende rolle. I den ene saken gikk han inn for å løse saken utenfor domstolene, i den andre bestemte han «at forholdet skulde undersøkes tilbunds uten persons anseelse».²⁵⁴ Nordvik gikk inn for etterforskning og domstolsbehandling i begge sakene, men var helt avhengig av hvilke andre personer som var enige med ham.

30. september 1942 ble tre NS-menn arrestert på togstasjonen i Trondheim under mistanke om underslag. De tre mennene, Olav Birger Arnljot Hegle, Asbjørn Håkon Waksvik og Sverre Hansen, hadde drevet NS Faggruppeorganisasjon (NSFO) i Trondheim, hvis virkeområde var «kommisjarisk bestyrelse» av ulike firmaer og foretak i Trondheim mellom høsten 1941 og høsten 1942.²⁵⁵

NSFO ble opprinnelig opprettet i 1940 for å forberede overtakelsen av arbeiderfagforeningene, fortrinnsvis Landsorganisasjonen (LO).²⁵⁶ Som følge av den såkalte melkestreiken 8. og 9. september 1941 erklærte Terboven unntakstilstand, og henrettet LO-nøkkelpersonene Viggo

---

²⁵³ Ibid.

²⁵⁴ Waaler, A 1942 sak IX-11.

²⁵⁵ Waaler, PM 4. februar 1943.

²⁵⁶ Pryser (1991) s. 21.

Hansteen og Rolf Wickstrøm.²⁵⁷ Etter dette ble NS beordret å overta ledelsen av LO, og NSFO ble nedprioritert.²⁵⁸ Kanskje var det mangel på aktivitet som førte NSFO i Trondheim på sporet av kommissarisk bestyrelse.

Den kommissariske bestyrelse besto i å overta styret og alle verdier og eiendeler i et firma, under påskudd om at firmaet ikke «stelte pent nokk med sine arbeidere».²⁵⁹ Deretter fant faggruppen regelmessig at «firmaets affærer stod så slett, at det blev nødvendig å likvidere hele foretagendet»,²⁶⁰ slik at eiendom og løsøre ble solgt eller fordelt mellom faggruppens ansatte og samarbeidspartnere, og pengene brukt opp. Det ble i etterkant ikke funnet beviser for at de berørte firmaene stelte dårlig med verken sine ansatte eller sin økonomi. For de firmaene som ikke ble likvidert, fant faggruppen heller å gi seg selv generøse honorarer og provisjoner for sin bestyrelse, ofte på mange tusen kroner per bo. Revisoren som fikk i oppgave å undersøke regnskapene til faggruppa konkluderte med at det aldri ville bli mulig å redegjøre for nøyaktig hva de mistenkte hadde gjort, eller akkurat hvilke pengesummer og andre midler de ulovlig hadde tilegnet seg. Likevel ble denne saken henlagt av riksadvokaten, selv om det forelå en åpenbar oppfordring til etterforskning.

Gunnar Waaler har skrevet et 90 siders PM om saken. Det er riktignok skarpt i formen, men inneholder en detaljert gjengivelse av et presumtivt korrekt faktum. Waaler gjennomgikk kronologisk hendelsene fra det første firmaet ble satt under kommissarisk bestyrelse 18. oktober 1941, frem til arrestasjonen 30. september 1942, samt hendelsene etter arrestasjonen. Den følgende gjennomgangen av saken bygger på dette PM-et.

Som hjemmel for sin virksomhet påberopte faggruppen seg forordning 17. september 1941 om trygging av næringslivet og arbeidsfreden. Forordningen kom i kjølvannet av melkestreiken 8. og 9. september 1941 og bestemte straff i tukthus eller med døden for den som ved «streik [...] beskadigelse [...] eller på annen måte forstyrrer eller truer næringslivet».²⁶¹ I tillegg kunne det idømmes «inndraging av formuen eller visse formuesdeler».²⁶² Det var altså slik inndragning faggruppen hadde bedrevet. Et av argumentene deres var at de skulle beskytte arbeiderne mot kapitalistisk utnyttelse fra eierne. Forordning 17. september 1941 skulle etter § 2 imidlertid kun håndheves av SS- und Polizeigericht Nord, den tyske særdomstolen i Norge. Inndragningen kunne altså bare skje ved tyske myndigheter og ved dom av tysk domstol, ikke ved vedtak fra en fylkesavdeling av en særorganisasjon i NS. NSFO opererte uten hjemmel.

---

²⁵⁷ Dahl (1995) s. 267.

²⁵⁸ Pryser (1991) s. 30.

²⁵⁹ Waaler, PM 4. februar 1943.

²⁶⁰ Ibid.

²⁶¹ Forordning 17. september 1941 § 1 1. punktum.

²⁶² Forordning 17. september 1941 § 1 2. punktum.

Ved siden av ulovlig kommissarisk bestyrelse av 15 firmaer i Trondheim, viser Waaler til flere andre firmaer som var utsatt for press fra faggruppen, i form av pålagte «skatter» og avgifter. I tillegg bedrev de en del sideordnede prosjekter av svindelaktig art. Her viser Waaler blant annet til flere innsamlingsaksjoner startet av NSFO Trondheim hvor Hegle, Waksvik og Hansen forsynte seg grovt av innsamlingspengene, uten å betale noe tilbake. Hegle svindlet til seg en bil på kommunens bekostning, hevet dobbeltlønn fra Arbeidskontoret og Samorganisasjonen, og gjorde seg skyldig i medvirkning til «fosterfordrivelse», som var forbudt etter straffeloven 1902 § 245 annet ledd. Alle tre reiste stadig til Oslo på «representasjonsreiser» og kom tilbake med tomme lommebøker etter utgifter til «kvinner, svir og drikk», for å sitere Waaler.

Det var like etter en slik Oslo-reise at de tre mennene ble arrestert og sendt til Bredtvet. Herfra begynte de straks sin kampanje for å få saken stanset. Brev ble smuglet ut og sendt til fylkesfører i Sør-Trøndelag, Henrik Rogstad, sosialminister Johan Andreas Lippestad, kommissarisk LO-leder Odd Fossum og riksadvokat Nordvik. De første henvendelsene var ifølge Waaler preget av sinne og raseri over at de hadde blitt behandlet på slik rettsstridig måte, deretter begynte de å unnskyldte og bortforklare sine handlinger, så skyldte de alt på hverandre, så ville de høste sympati for sine stakkars enkemødre, koner og barn, før de til slutt tryglet om at de kunne hjelpe til med å oppklare saken, bare de fikk kommet ut av fengselet for en liten stund.

Det skulle omsider vise seg fruktbart å henvende seg til akkurat disse NS-toppene. Fylkesfører Rogstad var ifølge Waaler egentlig medskyldig i store deler av Hegle, Waksviks og Hansens lovbrudd, idet han var deres overordnede og nærmeste sjef. Etter fører- og ansvarsprinsippet var Rogstad som overordnet formelt ansvarlig for mange av faggruppens ulovligheter, men han var også personlig innblandet, blant annet fordi det var han som mottok og avviste enhver henvendelse fra de skadelidende firmaene som faggruppen overtok. På grunn av Rogstads egne forhold var det derfor svært heldig for ham om saken mot NSFO Trondheim ble dysset ned og henlagt. Waaler teoretiserer at det samme kanskje også gjaldt Lippestad og Fossum, da disse også gikk sterkt inn for å få saken stanset.

Argumentene for å fremme saken var mange. Waaler viser til sju straffebud han mente var brutt, deriblant bestemmelsene om underslag, tyveri, trusler, bedrageri og fosterfordrivelse, i tillegg til brudd på prisforordningen av 28. januar 1942. Det forelå, ifølge Waaler, «ikke lovlig adgang til å undlate å reise straffesak i denne sak».²⁶³ Videre lå det en klar oppfordring til å fremme saken i Nasjonal Samlings eget program, spesifikt post 5: «Lov og rett håndheves uavkortet [...] Korrupsjon og uhederlighet bekjempes strengt».²⁶⁴ Waaler argumenterte derfor for at også

---

²⁶³ Waaler, PM 4. februar 1943.

²⁶⁴ Ibid.

politiske hensyn klart tilsa at saken burde fremmes. Det var så langt mer å vinne på å vise at de gikk inn for å håndheve sin egen linje, og klart mer å tape på å la saken ligge og ryktene gå.

Det var naturlig nok utenkelig for Rogstad, som jo var implisert, at saken skulle fremmes. Hva som motiverte de to andre, Lippestad og Fossum, til å gå inn for å henlegge saken er uvisst. Antakeligvis var det et samspill av faktorer – troen på at en offentlig behandling ville skade NS' rykte og redsel for hva som kom til å avdekkes dersom ordinær etterforskning ble igangsatt. «Hvorfor er de så livende redde for for Hegle & Co.'s avsløringer? Grunnen skulde vel ikke være den at disse herrer selv har nogen svin på skogen som de nødig vil ha frem i dagens lys?», funderer Waaler.²⁶⁵

Statspolitiet hadde sendt saken til Nordvik med siktelse for de tre mennene etter straffeloven 1902 § 255 om underslag, for å få avsagt fengslingskjennelse av Folkedomstolen. Etter en tid kom saken tilbake til Riksadvokaten fra Statspolitiet i Trondheim, og det fremkom at statspolitiinspektøren etter samtale med Rogstad hadde bestemt at det var best for partiet om saken ble henlagt, blant annet fordi «Hegle, kunne tenkes å lage storoppvask når saken ble rullet opp».²⁶⁶ Til dette svarte Nordvik at løslatelse ikke måtte skje uten ordre fra ham, og forlanget saken ferdig etterforsket og levert til innstilling. Saken kom endelig tilbake fra Statspolitiet i Trondheim med forslag om tiltale ved Folkedomstolen mot Hegle, Waksvik og Hansen.

Nordvik la saken frem for Quisling, med spørsmål om den burde behandles av ordinær domstol. Dette tok ministerpresidenten avstand fra. Det viste seg at Rogstad hadde vært i kontakt med Quisling og, ifølge retten i landssviksaken, fått tilslutning til at saken ikke skulle fremmes ordinært.²⁶⁷ Nordvik sendte den derfor til Folkedomstolen for rettslig forberedelse. Under sakens gang oppsto det flere vansker. Nordvik var, ifølge det han fortalte til retten i landssviksaken, under et konstant press fra Riisnæs, revisoren som hadde ansvar for kontroll av regnskapene i saken døde, Quisling ville ikke gå med på tiltale, Waksvik meldte seg til fronten og minister Lippestad insisterte på å sende de to andre mistenkte til tvangsarbeid. Nordvik sendte på tross av dette nok en ordre om videre etterforskning, men lot de siktede løslates så de kunne dra til fronten og til arbeidsinnsats. Etter dette svant saken hen, og ifølge det oppgitte i landssviksaken ble den aldri formelt henlagt.²⁶⁸

Det er klart at Nordvik gikk ganske langt i å forsøke å få denne saken fremmet. Han tok mangfoldige initiativer til etterforskning og rettslig forhør, sågar behandling ved ordinær domstol,

---

²⁶⁵ Ibid.

²⁶⁶ Landssvikdommen mot Nordvik s. 77, L-sak Jørgen Nordvik s. 2051.

²⁶⁷ Ibid. s. 78/s. 2053.

²⁶⁸ Ibid.

og holdt de siktede varetektsfengslet i lang tid – til tross for presset som lå på å få saken henlagt. Retten i landssvikdommen konkluderte at det ikke var bevist at Nordvik ytte fienden bistand i denne saken. Det kan se ut som det til syvende og sist ikke var opp til Nordvik å få denne saken hele veien til domstolsbehandling. Motstanden var for stor. Det fremstår som at han gjorde det han kunne for å beholde en tradisjonell behandling av saken, og dermed forsøkte å beskytte normstatlige verdier. Han kan dermed for denne saken ikke sies å ha drevet virkemiddelstaten frem, men heller forsøkt å bremse den.

En lignende sak kan tjene til illustrasjon for hvordan det gikk når Nordvik hadde de rette menneskene på sin side. Statspolitibetjent Håkon Sommervold ledet kontoret i Statspolitiet som arbeidet med beslagleggelse og forvaltning av boene til rømte nordmenn, hvor han ble tatt for å ha underslått omtrent 18 000 kroner.²⁶⁹ Det var grunn til å tro at også høytstående NS-folk var implisert. Gunnar Waaler skrev et PM om saken, med mange av de samme argumentene han brukte i NSFO-saken. PM-et ble forelagt finansminister Prytz, som tok det med til Quisling, som bestemte «at forholdet skulde undersøkes tilbunds uten persons anseelse og foretas av Oslo pol.».²⁷⁰ Nordvik satte i gang rettslig avhør via Oslo kriminalpoliti, hvorpå viktige NS-topper, blant annet Marthinsen og Riisnæs, mobiliserte for å få saken stanset. Ifølge retten i landssviksaken mot Nordvik var det også mulig at innenriksminister Hagelin tok del.²⁷¹

Noen uker senere foreslo finansminister Prytz at han selv i samarbeid med politikommandør Schartum skulle overta etterforskningen av saken, noe Nordvik godtok. I landssviksaken oppga Nordvik at han samtykket til dette fordi han var redd politipresident Bernhard Askvig lett kunne bukket under for presset. Retten i landssviksaken anser dette som «ikke utelukket».²⁷² Saken var så ute av Nordviks hender. Under etterforskningen kom det frem at advokat Ragnar Haug Nilsen og innehaver av en brukbutikk Ivar Midtland også hadde gjort seg skyldig i underslag i forbindelse med Sommervolds forvaltning av boene. Haug Nilsen hadde uttalt at kulturminister Fuglesang, statspolitisjef Marthinsen og sjøfartsminister Irgens også uberettiget hadde beriket seg på rømte nordmenns bo. Ministrene benektet at de hadde gjort noe galt, og Quisling besluttet at det ikke skulle skje noen forføyning for Marthinsen.

Sommervold ble tiltalt og dømt ved Folkedomstolen 3. juli 1944, til fengsel i ett år og tre måneder. Haug Nilsen og Midtland ble ikke tiltalt. Nordvik forklarte for retten i landssviksaken at han unnlot påtale for disse for å unngå «at det ble trukket fram opplysninger som kunne skade

---

²⁶⁹ Waaler, A 1942 sak IX-11.

²⁷⁰ Ibid.

²⁷¹ Landssvikdommen mot Nordvik s. 74, L-sak Jørgen Nordvik s. 2045.

²⁷² Ibid.

Fuglesang i forhold til tyskerne». ²⁷³ Et klart politisk hensyn. Retten i landssviksaken kommenterer i forbindelse med ministrene Fuglesang og Irgens at de ikke har grunnlag for å fastslå om ministrene faktisk hadde begått noe de kunne trekkes til ansvar for, og kan derfor ikke bebreide Nordvik for ikke å ha tiltalt dem. Jeg mener Nordvik hadde en klar oppfordring til å forfølge uttalelsene fra Haug Nilsen om ministrene, og forsøke å undersøke saken nærmere.

Likevel ble Sommervold tiltalt og straffet ved Folkedomstolen, i motsetning til Hegle, Waksvik og Hansen. Den største forskjellen mellom Sommervoldsaken og NSFO-saken er at Nordvik i førstnevnte hadde Quisling og Prytz på sin side. Å være riksadvokat under okkupasjonen var åpenbart et intrikat sosialt spill, og det er klart at å ha de rette personene med seg var helt avgjørende for at sakene kunne gå til domstolsbehandling. Hvem som var enige med ham var ikke noe Nordvik kunne ha kontroll over. Han kan derfor ikke lastes for å ikke ha fått til å beskytte normstaten fullt ut i NSFO-saken. Det må være tilstrekkelig at han forsøkte.

7.1.2.3 Ordinær behandling

Nordvik sendte 5 av 41 inntatte saker til ordinær behandling. Dette er ikke ubetydelig. I en del av sakene trosset han også Riisnæs' henstillinger om henleggelse. Vi skal her se på tre eksempler på hva slags saker Nordvik sendte til det ordinære sporet.

Den første er en sak fra høsten 1942. Saken startet som en injuriersak ved at rikstaler Strand, medlem av NS, anmeldte sogneprest Røkke for æreskrenkelse. Æreskrenkelsen besto i at presten hadde sagt at rikstaleren ulovlig hadde solgt rasjoneringskort. ²⁷⁴ Statspolitiet foreslo sognepresten bøtelagt. Etter at saken kom inn til Riksadvokaten ba Waaler om å få utlevert dokumentene i saken. Der fant han klare beviser for at Strand faktisk hadde solgt rasjoneringskort. Ettersom Strand visste at Røkkes uttalelser var sanne, men likevel anmeldte ham, måtte rikstaleren ha gjort seg skyldig i falsk anmeldelse etter straffeloven 1902 § 168. Waaler foreslo derfor å sende saken tilbake til statsadvokaten i Vestfold til behandling som ordinær straffesak. Dette godtok Nordvik. Saken ble så stanset av Riisnæs, og lå hos Justisdepartementet og senere NS generalsekretariat i lange tider. Waaler purret og purret, og fikk den til slutt tilbake. Han opprettholdt sitt tidligere forslag, og Nordvik godtok det igjen.

En annen sak fra høsten 1942 involverte to hirdmenn som hadde truet en 76 år gammel dame til å testamentere bort huset sitt til en venninne av dem, krevd å få plukke ripsbuskene hennes og ransaket butikken hennes for tobakk. Saken kom inn til Riksadvokaten gjennom

---

²⁷³ Ibid. s. 75/s. 2047.

²⁷⁴ Waaler, A 1942 sak VIII-14.

statsadvokaten i Oslo, «for det tilfelle at De måtte finne at saken har politisk karakter [...]».²⁷⁵ Nordvik sendte den til NS generalsekretariat, og der ble den liggende i flere måneder. Da saken omsider kom tilbake til Riksadvokaten foreslo Waaler at den skulle behandles som en ordinær straffesak, ettersom det eneste politiske med den var «at gjerningsmennene er medlemmer av N.S.».²⁷⁶ Dette godtok Nordvik, og saken ble pådømt i Aker Kriminalrett med seks måneders fengsel for hver av hirdmennene.

Til forskjell fra den tidligere nevnte Keiserås-saken, lyktes Waaler og Nordvik i et annet tilfelle å ekskludere en hirdmann fra NS slik at saken kunne bli behandlet ordinært. Mannen hadde vært overstadig beruset og i uniform innfunnet seg på politimesteren i Sarpsborgs kontor og forlangt en bil for å kjøre til Skjeberg og «arrestere jøssingfaener».²⁷⁷ Blodprøven viste at hirdmannen hadde hatt 2,12 i promille. Etter den påfølgende saksbehandlingen er det tydelig at dette ikke var en mann NS var interesserte i å assosiere seg med, da Nordvik sendte saken til NS Riksledelse som raskt avgjorde at han skulle ekskluderes. Saken ble så sendt til statsadvokaten i Østfold som ordinær straffesak.

Slik det går frem av disse sakene er det klart at ikke alle var unnet den beskyttelsen som lå i NS-medlemskapet. I kun én av disse sakene grep Riisnæs inn for å få den stanset, men også der fikk Waaler tatt saken tilbake og sendt den til ordinær behandling. For disse sakene skal det understrekes at slik det fremgår av Waalers fortegnelse var det han som la den vesentlige innsatsen i å få sakene tilbake fra sine respektive oppbevaringssteder. Ifølge denne kan ikke Nordvik tilskrives mer enn å ha skrevet under på Waalers forslag. Likevel er det bemerkelsesverdig at Nordvik godkjente ordinær behandling av en sak som Riisnæs hadde gått inn for å stoppe. Det kan skyldes en rekke forhold som ikke er notert i Waalers fortegnelse. Riisnæs kan ha endret mening i mellomtiden, det kan være Nordvik ikke var godt nok innsatt i saken til at han visste om Riisnæs' innstilling, eller så tok Nordvik for en gangs skyld et standpunkt som trosset justisministerens ordre.

Uansett hva som lå til grunn for Nordviks avgjørelser, ble resultatet ordinær straffesaksbehandling av saker som var av ordinær strafferettslig karakter. Det var altså ikke slik at hvert eneste lovovertreddende NS-medlem slapp fri. Disse tilfellene trekker Nordvik i retning av å bremse for utviklingen av en dobbeltstat.

---

²⁷⁵ Waaler, A 1942 sak XXX-14.

²⁷⁶ Ibid.

²⁷⁷ Waaler, A 1942 sak VI-9.

7.1.2.4 Tiltale

Det var som nevnt kun i to av de utvalgte sakene at Nordvik besluttet tiltale overfor et NS-medlem. Den første gjaldt en «tidl. mange gange straffet person» som opptrådte beruset og slo til en politikonstabel.²⁷⁸ Han ble satt under tiltale av statsadvokaten i Bergen. Personen anropte Nordvik for hjelp og påsto seg politisk forfulgt. Nordvik fant ingen grunn til å gripe inn i statsadvokatens avgjørelse av tiltalespørsmålet. Teknisk sett var det ikke Nordvik selv som avgjorde tiltalespørsmålet i denne saken, men ettersom han tiltrådte statsadvokatens forslag var han åpenbart enig i resultatet. Dette tas til inntekt for Nordviks bremsefunksjon overfor utviklingen av en dobbeltstat, idet han lot saken bli behandlet på ordinært vis.

Den andre saken gjaldt NS «forsorgsforstander» Nullmeyer på Lørenskog. Denne hadde sammen med en gruppe hirdmenn reist til en dansetilstelning i Nittedal, skremt de tilstedeværende ungdommene vekk med pistolskudd og stjålet til sammen 47 sykler.²⁷⁹ Etterpå avholdt gjerningspersonene et «rettsmøte» hvor de fornærmede sykkeleierne ble «avhørt», og det ble avsagt «dommer» for inndragelse av syklene og «bøter» til fordel for hirdsveiten de tilhørte. Nullmeyer hadde også tilranet seg et helt hus, og hatt for vane å «forvise» folk han ikke likte fra Lørenskog, under trusler om å brenne ned husene deres. Selv Statspolitiet foreslo tiltale.

Riksadvokaten konfererte med kulturminister Fuglesang, som beordret at saken ikke skulle behandles ved ordinær domstol. Til dette spurte Waaler om det var Fuglesang som bestemte dette, og Nordvik svarte: «Nei, men det er hans standpunkt, og det bestemmer meg. Jeg kan ikke treffe en avgjørelse som ikke er i overenstemmelse med partiets syn».²⁸⁰ Waaler fikk i oppdrag å utarbeide en tiltalebeslutning for Folkedomstolen, men saken ble aldri fremmet.

Denne saken viser hvor villig Nordvik var til å følge den politiske linjen. Selv kulturministeren, som egentlig ikke hadde noe å gjøre med strafferettspleien, hadde en påvirkning på riksadvokatens utøvelse av embetet. Nordvik besluttet i dette tilfellet tiltale, men saken ble aldri fremmet for domstolene. Selv om han gjennom tiltalen, kontra de mange henleggelsene, kan sies å ha beskyttet normstatens prinsipper, faller det på gjennomføringen – spesielt med tanke på uttalelsen om at han ikke kunne treffe avgjørelser som ikke var i overenstemmelse med partiets syn.

---

²⁷⁸ Waaler, A 1942 sak IX-5.

²⁷⁹ Waaler, A 1943 sak XV-21.

²⁸⁰ Ibid.

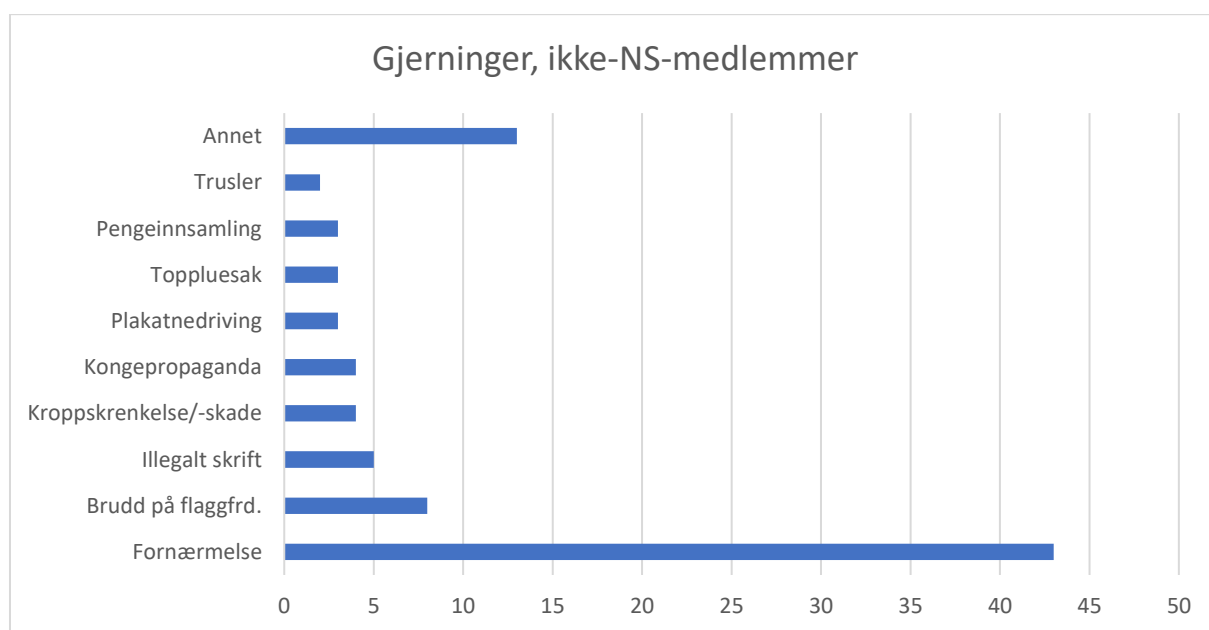
7.1.3 Delkonklusjon

Etter denne gjennomgangen av Nordviks behandling av straffesaker mot NS-medlemmer, består inntrykket av at han så gjennom fingrene når det kom til NS-medlemmers lovbrudd. Han henla eller ignorerte flere saker enn han påtalte eller sendte til ordinær behandling. Nordviks primære intensjoner var ikke alltid var å henlegge, noen ganger ble presset til det. Han forsøkte jo i en del tilfeller, for eksempel i NSFO-saken, å få saken behandlet så korrekt som mulig, men ble hindret av sterkere krefter.

For sakene mot NS-medlemmer stiller Nordviks påvirkning på utviklingen av dobbeltstaten følgelig i tre kategorier. I noen tilfeller, for eksempel Sandli-saken i punkt 7.1.1.1.1, utvidet han aktivt virkemiddelstatens sfære ved å selv ta initiativ til å henlegge saken. I andre besluttet han at sakene skulle behandles ordinært, og må derfor sies å ha bremset utviklingen av dobbeltstaten. I den tredje kategorien har vi sakene hvor han til dels har forsøkt å få saken behandlet på en korrekt måte, for eksempel NSFO-saken, men har blitt overkjørt av Riisnæs og de andre NS-toppene. Resultatet for sakene i den tredje kategorien ble en utvidelse av virkemiddelstaten. NS-folk fikk urettmessig gå fri, på bekostning av prinsippet om likhet for loven, men det var ikke Nordvik direkte som skapte denne utvidelsen.

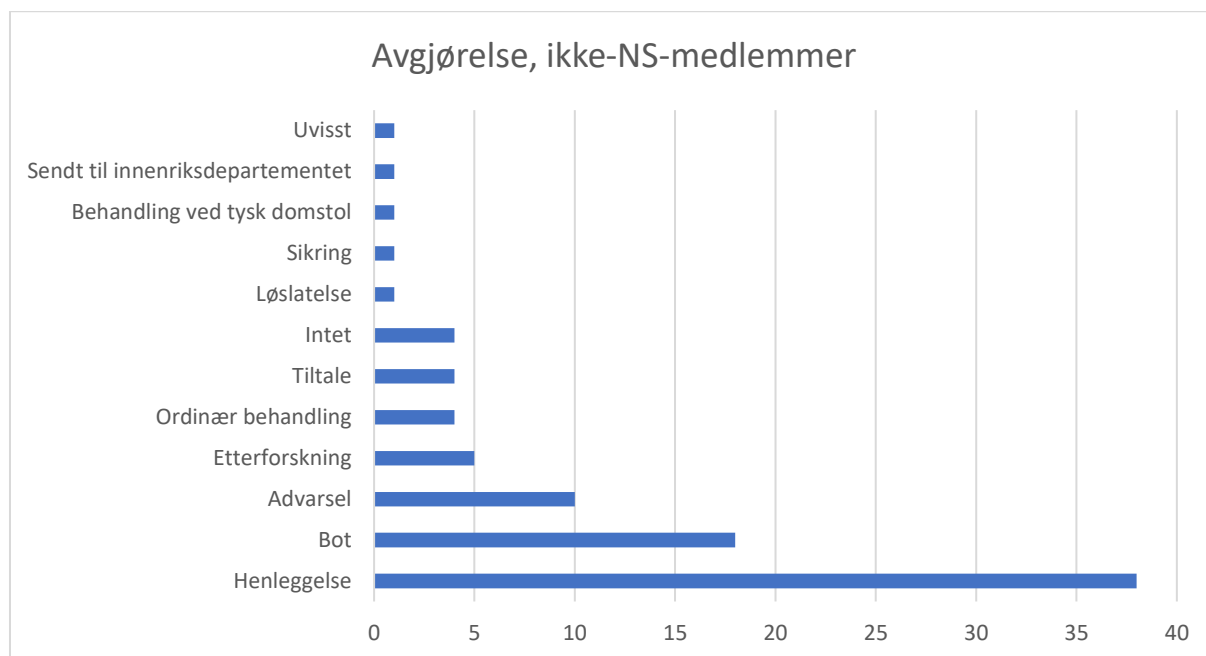
I sum finner jeg at Nordvik i sakene mot NS-medlemmer har gjort mer for å utvide virkemiddelstatens sfære, enn han har gjort for å bremse den, men han har fremdeles agert som både pådriver og bremsekloss for utviklingen av en dobbeltstat i Norge.

7.2 Enkelt saker mot ikke-NS-medlemmer

Figur 3

Figur 3 viser hvilken type saker mot ikke-NS-medlemmer som er inntatt i Waalers fortegnelse. Under «annet» er sortert enkelttilfeller av vandalisme, streik, falsk anmeldelse, brannstiftelse med videre, se vedlegg 2 for alle gjerningsbeskrivelsene.

Figur 4

Figur 4 viser en oversikt over hva slags type avgjørelse Nordvik tok for de ulike straffesakene mot ikke-NS-medlemmer, og hvor mange saker som ble avgjort med de ulike reaksjonene. Kategoriene samsvarer ikke direkte med de lovdefinerte straffereaksjonene i straffeloven 1902 § 15. For eksempel ble sakene i kategorien «advarsel» antakeligvis i realiteten henlagt, men jeg har valgt å skille de rene henleggelsene fra de sakene som ble henlagt med et vilkår om at mistenkte lovovertrедer ble forelagt en advarsel om fremtidig overholdelse av loven.

En liten andel av sakene ble avgjort med en kombinasjon av kategoriene som fremgår av figur 2. Tre saker ble avgjort med henleggelse i tillegg til ordre om løslatelse, advarsel eller avskjedigelse. Disse er for fremstillingens skyld inntatt i kategorien «henleggelse». Fire saker ble avgjort med ordre om ordinær behandling i tillegg til løslatelse. Disse er inntatt i kategorien «ordinær behandling». Slik figur 2 viser, ble en stor andel av sakene inntatt i Waalers fortegnelse avgjort med henleggelse. 38 av 88 saker ble henlagt, altså 43 %. Denne prosenten kan tilsi at Nordvik kanskje ikke var like hårsår som eksempelvis Riisnæs når det gjaldt ikke-NS-medlemmers politiske lovbrudd.

For fremstillingen av Nordviks behandling av saker mot ikke-NS-medlemmer er det mest hensiktsmessig å dele analysen inn etter hvilken gjerning som var begått. På denne måten kommer

det frem hvilke, om noen, terskler Nordvik la til grunn for hva som var straffbart og ikke, og det blir lettere å analysere hvorvidt han drev eller bremsset utviklingen av en dobbeltstat.

7.2.1 Fornærmelser

Fornærmelser mot NS var ikke uttrykkelig forbudt ved noen lov eller forordning, men ble straffet eller anført straffet etter bestemmelsene i straffeloven 1902 om æreskrenkelser.²⁸¹ Visse saker, som jeg anser som fornærmelser, ble også anført påtalt etter forordning 25. september 1940 § 4 «fremme oppløste organisasjoners formål».

Den første saken gjaldt en dame som hadde uttalt: «Fru Schulz er ett fryktelig menneske, nasist er hun også».²⁸² Statspolitiet foreslo tiltale ved Folkedomstolen. Waaler påpekte i sin redegjørelse av saken at utsagnet fremsto mer som en del av en nabokrangel enn som «politisk forfølgelse».²⁸³ Han argumenterte for at utsagnet ikke kunne subsumeres under straffeloven 1902 § 247, for i så fall ville det være en æreskrenkelse å si at noen var nazist eller medlem av NS. Bevisbildet var også ifølge Waaler mangelfullt. Nordvik godtok ikke forslaget, og utferdiget en tiltalebeslutning for Folkedomstolen. Før saken ble berammet fikk Nordvik en henvendelse fra advokat Schetelig, formodentlig anmeldtes forsvarer. Innholdet i henvendelsen er ikke gjengitt i Waalers sammendrag av saken, men den fikk Nordvik til å endre mening: «Jeg har etter omstendighetene og under hensyntagen til de av advokat Schetelig i hans skrivelse [...] nevnte momenter funnet å burde [...] henlegge saken etter bevisets stilling».²⁸⁴

Denne saken viser at det ikke bare var henvendelser fra NS-hold som ble tatt til følge av riksadvokaten. Selv om han i utgangspunktet ønsket å påtale dette utsagnet, tok han til slutt en avgjørelse basert på juridiske argumenter fremfor politiske.

Til sammenligning kan anvendes en sak behandlet et halvt år tidligere. Langfredag 1942 hadde en gruppe hirdmenn overfalt flere kirkegjengere utenfor metodistkirken i Lillestrøm. Pastor Lier hadde etter sigende ropt «pøbel» da en hirdmann hadde revet en gammel dame overende.²⁸⁵ For dette utsagnet ble Lier anmeldt og av Statspolitiet foreslått tiltalt ved Folkedomstolen, subsidiært bøtelagt. Waaler foreslo å henlegge saken på bevisets stilling, da det ikke var tilstrekkelig godtgjort hvem som hadde ropt. Dette var Nordvik ikke enig i, og han beordret utferdiget en bot på 200 kroner.

---

²⁸¹ Straffeloven 1902 §§ 246–254.

²⁸² Waaler, B 1942 sak VIII-2.

²⁸³ Ibid.

²⁸⁴ Ibid.

²⁸⁵ Waaler, B 1942 sak IV-34.

Det er påfallende at Waaler ikke stilte spørsmål ved om uttrykket «pøbel» virkelig kunne anses som ærekrenkende, på samme måte som han gjorde i det foregående tilfellet. Det er også lite konsistens å finne i at Nordvik henla den første saken, men ikke den andre, når bevisene tilsynelatende fremsto som relativt like.

Den første saken viser den kognitive dissonansen i Statspolitiets og Nordviks ønske om å påtale uttalelser som egentlig bare er konstatering av fakta. En relativt lik sak ble fremmet av Statspolitiet, hvor overlegen på Krogstøtten sykehus spurte en pasient «om hun ikke visste at dr. Schaaning som hadde lagt henne inn var medlem av N.S». ²⁸⁶ I sin behandling av saken påpekte Waaler at hvis utsagnet skulle kunne straffes etter straffeloven 1902 § 247, måtte det være egnet til å «skade dr. Schaanings gode navn og rykte». Han påpekte videre, med en tydelig ironi, at Statspolitiet derfor måtte ha gått ut fra at det var nedverdiggende for en person å være medlem av NS. Hvis man likevel la til grunn at dette var et ærekrenkende utsagn, påpekte Waaler at slike uttalelser ikke var straffbare så lenge man kunne føre bevis for utsagnets sannhet. I dette tilfellet var det sant at dr. Schaaning var medlem av NS. Nordvik «forkastet premissene, men godtok konklusjonen», og saken ble henlagt. ²⁸⁷

Hvis en legger godviljen til kan en forstå hvorfor det fantes et ønske om å straffeforfølge slike utsagn, da de åpenbart var *ment* nedsettende. Likevel faller argumentet for begge momentene Waaler påpekte. Statspolitiet og Nordvik kunne jo ikke mene at det var nedverdiggende å bli kalt NS-medlem eller nazist og samtidig være stolte representanter for Norges nazistiske parti. Når utsagnene i tillegg var sanne, var det lite juridisk argumentasjon som talte for påtale. Likevel gikk Nordvik i det første eksempelet inn for tiltale ved Folkedomstolen.

Vi skal nå se på et annet sakspar der bevisbildet fremstår nokså likt, men saksbehandlingen var svært ulik. Den første er den i punkt 3.2 nevnte saken der en jente ble foreslått satt i konsentrasjonsleir for å si at Quisling var forræder. ²⁸⁸ Nordvik avgjorde til slutt saken med advarsel, men ikke før noen intervenerte med de nevnte «gunstige opplysninger». Den andre gjaldt en sak der en mann sa at «Quisling skulde bindes og spises av rotter». ²⁸⁹ Denne ble uten videre henlagt på bevisets stilling. Det er ikke helt klart hva som gjorde at Nordvik reagerte såpass ulikt på to relativt like saker. Trolig har han blitt påvirket av de øvrige aktørene og hva de har foreslått. Den første saken ble reist av en tilsynelatende fanatisk NS-mann som krevde fengsel og konsentrasjonsleir, den andre av en politimester som foreslo saken henlagt.

---

²⁸⁶ Waaler, B 1942 sak IV-13.

²⁸⁷ Ibid.

²⁸⁸ Waaler, B 1942 sak V-18.

²⁸⁹ Waaler, B 1943 sak X-3.

Et tredje sakspar gjaldt en mann, Jansen, som spyttet og sa «fy faen» idet han ble passert av en hirdavdeling i Drammensveien i Oslo,²⁹⁰ og en annen mann i Tønsberg som ble anmeldt for «chikanøse uttalelser» om en hjemvendt legionær.²⁹¹

I den første saken foreslo Statspolitiet ilagt bot. Jansen hevdet han hadde «sur mave og opstøt», og at det var grunnen til hans oppførsel – hirdavdelingen hadde han ikke sett. Nordvik ba Jansen fremlegge legeattest. Riisnæs fikk fatt i saken, mente slik etterforskning var overflødig og beordret Jansen sikret: «Denne ynkelige person bør ikke påføre os bryderiet med rettsforhandling på Folkedomstolen».²⁹² Etersom Riisnæs ønsket sikring ble politiminister Lie involvert, men han «vil ikke sikre».²⁹³ Nordvik tok, slik Waaler formulerte det «skarpt til orde overfor Riisnæs – vil ikke ha slik innblanding fra Riisnæs»,²⁹⁴ og utferdiget følgelig en tiltalebeslutning for Folkedomstolen. Jansen ble frifunnet.

Dette er et av eksemplene på at Nordvik tydelig gikk imot Riisnæs' ordre, og tok et klart standpunkt i retning domstolsbehandling. Det kan argumenteres for at Nordvik valgte domstolsbehandling bare fordi Lie satte en stopper for sikring, men resultatet ble uansett rettslig behandling.

Den andre saken ble av politiet i Tønsberg foreslått henlagt på bevisets stilling, noe Nordvik var enig i. Stabssjef i rikshirden sendte en forarget henvendelse til riksadvokaten og kunne ikke forstå hvordan det var mulig å henlegge en slik sak. Nordvik skrev ifølge Waaler et «pent svar». Han valgte altså å trosse henvendelsen fra rikshirden, og henla saken på bevisets stilling.

Nordvik var lite konsekvent i behandlingen av fornærmelsessakene. Det skjer heller ingen tydelig utvikling over tid.²⁹⁵ Det som er interessant er at han avgjorde 22, over halvparten, av fornærmelsessakene med henleggelse, advarsel eller videre etterforskning. Brorparten av de 15 henleggelsene ble gjort på bevisets stilling, og noen fordi det ikke kunne konstateres at straffbar handling hadde funnet sted. Dette tyder på at Nordvik i en stor andel av sakene vektet juridiske argumenter tyngre enn politiske. Nordvik var etter dette ikke like ømfintlig for fornærmelser som for eksempel Riisnæs, i alle fall ikke slik at han lot det politiske gå foran jussen i alle saker. Likevel beordret han nesten like mange urettmessige bøter og tiltaler. Det må derfor for fornærmelsessakene konkluderes med at han både utvidet og bremset virkemiddelstaten. I disse sakene

---

²⁹⁰ Waaler, B 1942 sak V-22.

²⁹¹ Waaler, B 1942 sak V-27.

²⁹² Waaler, B 1942 sak V-22.

²⁹³ Ibid.

²⁹⁴ Ibid.

²⁹⁵ Se vedlegg 2.

kommer det tydelig frem at han innehadde en viss yrkesmessig integritet som jurist, men at han fremdeles tilfredsstilte den politiske siden tilstrekkelig til å beholde embetet.

7.2.2 Kongepropaganda

Kongepropaganda var forbudt ved forordning 7. oktober 1940 om forbud mot virksomhet til fordel for det norske kongehus. Forordningen fastsatte ikke hva som skulle defineres som «propaganda», men satte straff for «[d]en som driver eller tar skritt til å iverksette propaganda til fordel for det norske kongehus eller et medlem av dette i tale, billede eller skrift eller på lignende måte [...]».²⁹⁶ Som vi skal se ble ordet tolket svært utvidende sammenlignet med hva vi i dag ville betegnet som propaganda.²⁹⁷

I utvalget av saker basert på Waalers fortegnelse foreligger det fire tilfeller av kongepropaganda. De ble alle avgjort ulikt. En endte med tiltale for Folkedomstolen, en ble henlagt, en ble avgjort med advarsel og i en sak, som den eneste av alle de gjennomgåtte sakene, beordret Nordvik de mistenkte sikret.

Den første saken gjaldt en mann i Bergen som smeltet ned ettøringer og lagde nåler med H7-merket på.²⁹⁸ H7 sto for Kong Haakon VII og var og er et sterkt symbol på norsk motstand mot den tyske okkupasjonen. Statspolitiet foreslo tiltale ved Folkedomstolen etter den nevnte forordningen om kongepropaganda. Waaler foreslo mannen bøtelagt etter lov 29. juli 1918 om forbud mot indsmeltning eller anden omdannelse av skillemynt. Nordvik tok Statspolitiets forslag til følge, og mannen ble dømt av Folkedomstolen til 30 dagers fengsel.

Den andre saken gjaldt bilder av kongefamilien hengende i private hjem.²⁹⁹ Lensmannen i Talvik hadde sendt en rapport til Politidepartementet om at flere beboere i hans kommune hadde bilder av kongefamilien på veggene sine, og anså dette som en overtredelse av forordningen om kongepropaganda. Saken kom inn til Riksadvokaten via sikkerhetspolitisjef Møystad. Waaler foreslo saken henlagt, da forholdet ikke kunne anses som propaganda ettersom bildene hang i private hjem, og at det derfor ikke kunne være tale om straffbare handlinger. Dette var Nordvik enig i, og lot saken henlegges.

---

²⁹⁶ Forordning 7. oktober 1940 § 2 (1).

²⁹⁷ «Propaganda er bevisst manipulering av folks følelser og tanker ved hjelp av sterke virkemidler for å fremme bestemte oppfatninger og handlingsmønstre», Skirbekk (2020).

²⁹⁸ Waaler, B 1942 sak IV-2.

²⁹⁹ Waaler, B 1942 sak V-16.

Den tredje saken gjaldt fire personer som hadde sunget kongesangen på Gjendesheim turisthytte.³⁰⁰ Politimesteren i Lillehammer foreslo sangerne bøtelagt. Waaler foreslo henleggelse på bevisets stilling for to av de mistenkte, og at de to øvrige «bes til fremtidig iagttagelse foreholdt gjeldende bestemmelser».³⁰¹ Dette godtok Nordvik. I ettertid hadde det ifølge Waaler blitt klaget til tyskerne, som utferdiget bøter.

Den fjerde saken var mot om lag 100 personer i Ålesund som hadde hatt blomster i knapphullene på jakkene sine på kongens fødselsdag i 1942.³⁰² Det lokale politiet hadde utferdiget bøter og sendt en del av de som ikke ble vedtatt til byfogden, hvor samtlige ble frikjent. Noen av bøkene hadde verken blitt vedtatt eller domstolsbehandlet. Politiet sendte saken til Riksadvokaten med spørsmål om hva som nå skulle gjøres. I første omgang foreslo Waaler å anbefale at byfogdens dommer ikke ble påanket, og at man frafalt de resterende bøkene og heller avgjorde med en advarsel. Nordvik var ikke enig med Waaler, og sendte saken til Statspolitiet.

Statspolitijef Marthinsen arresterte dommerne i byretten og beordret de lokale politikamrene å utferdige bøter på 50 kroner til personene som deltok i blomsterdemonstrasjonen. Hvis bøkene ikke ble betalt skulle det gjennomføres 15 dagers sikring med øyeblikkelig avsoning. Marthinsen beordret også, ifølge Waaler, at denne boten med subsidiær sikring skulle gjelde de personer som allerede var frifunnet av byretten. I et PM til Nordvik angående saken påpekte Waaler de store straffeprosessuelle problemene ved Marthinsens saksbehandling: «Stapochefen må i hensynfulle ordelag gis en orientering om de mest elementære grunnsetninger i straffeprosessretten»,³⁰³ foreleggene måtte frafalles, og saken måtte kunne avgjøres med advarsel. Han skrev videre at «[j]eg vil ikke engang nærmere omtale det forhold at folk som er blitt frifunnet ved endelig dom etterpå skal settes i fengsel for det samme undere navn av sikring. Da rakner jo alt».³⁰⁴

Nordvik tok ikke hensyn til Waalers argumenter, og ba politimesteren i Ålesund sende en liste til Statspolitiet over navnene på de personer som skulle sikres.

I denne saken må Nordvik ha opplevd et klart press fra Marthinsen. Slik det fremgår i Waalers gjengivelse av saken hadde Marthinsen igangsatt sine tiltak uten verken beskjed eller samtykke fra riksadvokaten. Det kan tenkes at Nordvik igjen sto maktesløs overfor statspolitijefen, og at det var derfor han gikk med på sikringsforføyningene. Men, hvorfor skulle han da sendt saken

---

³⁰⁰ Waaler, B 1942 sak IX-15.

³⁰¹ Ibid.

³⁰² Waaler, B 1942 sak VIII-9.

³⁰³ Ibid.

³⁰⁴ Ibid.

til Statspolitiet til å begynne med? Det er tydelig at Nordvik fra start ikke var interessert i å vise demonstrantene nåde, ettersom han ikke godtok Waalers forslag om henleggelse og advarsler. For denne saken passer lagmannsrettens uttalelse om at Nordvik «med energi [har] utført de funksjoner som var tillagt ham og som tok sikte på å nedkjempe norsk motstand mot tyskerne»,³⁰⁵ og han har tatt et klart standpunkt i retning utvidelse av virkemiddelstaten.

De tre foregående sakene viser likevel at det fantes en viss vilje til moderasjon hos Nordvik. Den første ble avgjort gjennom domstolsbehandling, og selv om resultatet kan virke uforholdsmessig, ble det gjennomført en for så vidt forsvarlig saksbehandling. Sak nummer to og tre illustrerer at det gikk en grense for hva Nordvik anså som straffbar kongepropaganda. Igjen var han ikke like radikal som en del av sine partifeller, men viste fremdeles en åpenbar vilje til å følge partiets vilkårlige linje.

7.2.3 Illegale skrifter

Forordning av 20. september 1941 om trykte skrifter m. v. av politisk innhold fastsatte i § 2 bøter eller fengsel inntil 5 år for den som «fremstiller, utsender eller videresender kjedebrev av politisk innhold». Straffen gjaldt også den som trykte eller mangfoldiggjorde skrift av politisk innhold uten å oppgi utgiver, forlegger og trykkested etter forordningens § 1. Hva som ble ansett som «politisk skrift» etter denne forordningen kunne være hva som helst. Det gjaldt for eksempel etablerte tidsskrift som «Londonnytt», men kunne også omfatte privatbrev med enkle skildringer av tingenes tilstand, slik vi så under oppgavens punkt 6.2.1.1 i brevet fra Randi Kjelsen.

I utvalget av saker basert på Waalers fortegnelse foreligger det fem straffesaker om illegale skrifter. Totalt tre av fem ble henlagt, én ble avgjort med bot og en endte med tiltale. Vi skal her se på to saker, hvorav Nordvik avgjorde én med tiltale for Folkedomstolen og én med henleggelse.

Den første saken gjaldt en tobakkshandler som viste en kunde et illegalt skrift han hadde fått anonymt i posten.³⁰⁶ Statspolitiet foreslo tiltale for Folkedomstolen, Waaler foreslo å avgjøre saken med en advarsel. Det var nemlig slik at handlingen var begått før forordning av 20. september 1941 hadde trått i kraft, og kunne dermed ikke straffes. I tillegg mente Waaler at man måtte gjøre forskjell på de som viste slikt frem mer som en kuriositet, og de som «planmessig og i den bevisste hensikt å motarbeide nyordningen [...] distribuerer skrifter av denne art».³⁰⁷ Nordvik fulgte forslaget til Statspolitiet, utferdiget tiltalebeslutning for Folkedomstolen, og brøt

---

³⁰⁵ Landssvikdommen mot Nordvik s. 55, L-sak Jørgen Nordvik s. 2007.

³⁰⁶ Waaler, B 1942 sak IV-4.

³⁰⁷ Ibid.

dermed med åpne øyne forbudet i Grunnlovens § 97 mot å gi lover tilbakevirkende kraft. Tobakkshandleren ble frifunnet av Folkedomstolen.

Den andre saken gjaldt også en mann som hadde vist frem et illegalt skrift. Statspolitiet ønsket mannen tiltalt ved Folkedomstolen, idet han hadde vist frem et nummer av «Londonnitt» og «muligens andre av de nevnte flygeblader», samt at de antok at han hadde flere illegale skrifter på lager.³⁰⁸ I sitt forslag til Nordvik påpekte Waaler at påtalemyndigheten kun hadde mulighet til å anføre det faktum de kunne bevise, og at «muligens andre av de nevnte flygeblader» måtte utgå fra siktelsen. Det var heller ikke bevist at mannen hadde til hensikt å distribuere de skrifterne han hadde på lager, slik at også dette forhold måtte utgå. Dermed foreslo Waaler at mannen kun skulle forelegges en bot for å ha vist frem «Londonnitt». Dette godtok Nordvik, som fastsatte boten til 100 kroner, subsidiært 30 dagers fengsel.

Etter dette kom det inn et brev fra advokat Lindvik med forslag om frafallelse av boten. Hvilke opplysninger som fremgikk av advokatens brev er ikke oppgitt i Waalers sammendrag av saken, men de må ha vært tilstrekkelig overbevisende til at Nordvik gikk med på å frafalle boten og henlegge saken.

Som disse to sakene illustrerer var Nordvik relativt nøktern når det kom til håndteringen av illegale politiske skrifter. Han tok i hovedsak utgangspunkt i juridiske argumenter, slik som i den andre saken, og lot endelig avgjørelse være opp til en domstol, slik som i den første.

7.2.4 Brudd på flaggforordningen

Forordning 8. desember 1941 om vern om flagget og nasjonalsangen m. v. satte blant annet forbud mot å bruke Norges flagg og farger, samt solkorsmerket, på en måte som «krenker nasjonalfølelsen», jf. forordningens § 1, og flagget kunne bare brukes av offentlige myndigheter, jf. § 3. Strafferammen var fengsel inntil ett år eller 100 000 kroner i bot. På samme måte skulle straffes «den som overfor Norges flagg og farger, solkorsmerket eller nasjonalsangen viser manglende respekt, tilkjennegir mishag eller viser utilbørlig opptreden [...]», jf. forordningens § 6 annet ledd.

I utvalget basert på Waalers fortegnelse er det inntatt åtte saker som dreide seg om skjending av solkorset eller ulovlig flagging. To av sakene, som Waaler omtaler som «seriesaker», altså at dette var en type sak de så mange av ved riksadvokatembetet, dreide seg om personer som rev ut solkorsmerket av trikkebillettene sine. De andre gjaldt personer som bar norske flagg på jakkeslaget, pyntet med norske flagg til private fester eller brukte rødt, hvitt og blått i utstilling

---

³⁰⁸ Waaler, B 1942 sak V-34.

i sine butikkvinduer. I alt relativt bagatellartede saker. Vi skal nå se på et par eksempler på hvordan Nordvik forholdt seg til brudd på flaggforordningen.

De to trikkebilletsakene som er inntatt i utvalget ble avgjort av Nordvik med bøter.³⁰⁹ Waaler forsøkte å få sakene trenert gjennom å foreslå videre etterforskning, kreve aldersattester og lignende. Nordvik godtok dette, men vedtok også til slutt bøter for begge to. Det trekker til en viss grad i retning normstatlige verdier at han lot sakene etterforskes, slik at bøkene ikke ble gitt på fullstendig vilkårlig grunnlag.

Den andre sakstypen gjaldt personer som bar eller pyntet med norske flagg eller farger. Av disse ble det gitt to bøter, to advarsler, og to saker ble henlagt. En sak som kan tjene til eksempel på hvor langt NS-regimet var villige til å gå, gjaldt en 60 år gammel dame i Ås som skulle ha bridgesammenkomst 17. mai 1943, og hadde pyntet bordet med små papirflagg.³¹⁰ En hirdmann hadde tilfeldigvis gått forbi, tittet gjennom hekken, sett flaggene og anmeldt forholdet.

Saken kom inn til Riksadvokaten, og Waaler foreslo å henlegge saken da slik bruk av flagget «ikke [...] rammes av straffebestemmelsene i den nevnte forordning eller av noget annet straffebud».³¹¹ Nordvik godtok Waalers forslag, men fikk raskt et «nesevist» brev fra anmelderen: «jøssingene mister sin respekt for os [...] begret må flyte over».³¹² Nordvik sendte etter dette saken til Quisling og ba ham omgjøre den tidligere avgjørelsen om henleggelse og beordre utferdiget forelegg i stedet. Ifølge Waaler hadde Nordvik skrevet at «den første avgj. skyldtes en inkurie».³¹³ Forelegg ble følgelig utferdiget, men ikke vedtatt, og saken endte for Folkedomstolen. Ifølge Waaler ble det til og med hentet inn en sakkyndig fra landbrukshøyskolen for å uttale seg om bladverkets utviklingsgrad per 17. mai 1943, for å avgjøre sannsynligheten for om hirdmannen hadde kunnet se gjennom hekken den aktuelle dagen. Kvinnen ble dømt til å betale boten på 100 kroner.

Til sammenligning ble en omtrent identisk sak fra samme dato henlagt uten videre forføyning.³¹⁴ Her var det også blitt pyntet med små papirflagg til en privat hagefest, men den ansvarlige var en 15 år gammel jente. Statspolitiet foreslo bot, Waaler foreslo henleggelse. Waaler har ikke inntatt hele begrunnelsen i fortegnelsen, men det kan antas at Nordvik gikk med på å henlegge denne saken blant annet på grunn av den mistenktes lave alder. Det kan også tenkes at denne saken ble henlagt fordi ingen NS-person eller -instans intervenerte (i alle fall ikke slik at

---

³⁰⁹ Waaler, B 1942 sakene V-11 og V-17.

³¹⁰ Waaler, B 1943 sak XVII-6.

³¹¹ Ibid.

³¹² Ibid.

³¹³ Ibid.

³¹⁴ Waaler, B 1943 sak XIV-18.

det ble dokumentert av Waaler). Riksadvokaten forsøkte jo å henlegge den første saken før hirdmannen sendte inn sin klage.

Slik det kan leses i vedlegg 2 var det flest av denne typen saker i den senere halvdel av okkupasjonstiden. Det kan korrelere med utviklingen beskrevet i oppgavens punkt 3.2 og 6.2, om at tyskerne og Statspolitiet tok seg av de mer alvorlige sakene, som sabotasje, attentater og andre større motstandshandlinger, og lot Riksadvokaten sitte igjen med bagatellene.

7.2.5 Løvestadsaken

En sak som var alt annet enn bagatellmessig var den som resulterte i henrettelsen av Karsten Løvestad.³¹⁵ Han og en gruppe jødiske flyktinger hadde den 22. oktober 1942 reist med toget til Halden, i den hensikt å smugle jødene over grensen til Sverige. Før toget var fremme kom grensepolitikonstabel Arne Hvam gjennom toget for å kontrollere de reisendes pass. Han oppdaget avvik i papirene til Løvestad og flyktingene, og tok noen av dem med ut på gangen. Her trakk Løvestad sin pistol og drepte Hvam. Løvestad og to jøder kom seg av toget og forsøkte å flykte, men ble senere pågrepet. Resten av flyktingene ble arrestert på stasjonen. Løvestad ble satt i tysk fengsel, og saken ble etterforsket parallelt av tysk og norsk politi, før han om lag et år senere ble dømt til døden. I landssviksaken ble Nordvik i egen post tiltalt, men frikjent for medvirkning til drapet på Løvestad.³¹⁶

Før dødsdom ble avsagt ble saken mot Løvestad etterforsket av Statspolitiet. I desember 1942 sendte Marthinsen saken til Nordvik og forespurte at riksadvokaten reiste tiltale for overlagt drap for Folkedomstolen og nedla påstand om dødsstraff.

Under tiden Nordvik arbeidet med saken forsøkte han å få Løvestad overført til et norsk fengsel, men det tyske politiet hadde ønsket å beholde ham «inntil videre».³¹⁷ Nordvik hadde også fått beskjed fra Riisnæs om at Reichskommissar Terboven overfor ham hadde krevd dødsdom i saken. Riksadvokaten oppsøkte derfor formann i Folkedomstolen Aalvik Pedersen, som ifølge Nordvik hadde gitt uttrykk for at domstolen ikke kom til å idømme dødsstraff.³¹⁸

Det rettslige grunnlaget for å idømme dødsstraff i denne saken fantes i lov 3. september 1942, som i § 2 bestemte: «Når en forbrytelse etter straffeloven kan medføre fengsel på livstid, kan

---

³¹⁵ Waaler, B 1943 sak IX-33 og tiltalepost 1 E a i landssviksaken, L-sak Jørgen Nordvik s. 1965.

³¹⁶ For hele avsnittet se landssvikdommen mot Nordvik s. 88 flg., L-sak Jørgen Nordvik s. 2073 flg.

³¹⁷ Ibid. s. 89/s. 2075.

³¹⁸ Ibid.

dødsstraff anvendes [...]».³¹⁹ Straffeloven 1902 § 233 annet ledd lød: «Har den skyldige handlet med Overlæg, eller har han forøvet Drabet for at lette eller skjule en anden Forbrydelse eller unddrage sig Straffen for en saadan, kan Fængsel paa Livstid anvendes [...]». For at dødsstraff skulle kunne anvendes var det derfor nødvendig å bevise at Løvestad hadde handlet med overlegg, eller at han utførte drapet for å skjule eller unndra seg straff for en annen forbrytelse.

Waalder forsøkte i sin forberedelse av saken å finne argumenter som kunne redde Løvestad. For det første at man måtte prosedere på forsett, og ikke overlegg, for det andre at en mentalundersøkelse kanskje kunne avdekke noen formildende momenter, for det tredje at «en dødsdom utvilsomt psykologisk vil virke meget sterkt ute i folket og i høi grad skade NS», og for det fjerde at Løvestad i 1939 frivillig hadde reist til Finland og deltatt i «kampen mot bolsjevismen».³²⁰ Ifølge Waalder hadde også dommer Wessmann i Folkedomstolen, på samme måte som Aalvik Pedersen, gitt uttrykk for at det for ham ikke ville bli aktuelt å gå med på dødsstraff i saken.

19. januar 1943 sendte Nordvik sin beslutning til Riisnæs. Han var tilbøyelig til å «anta at der foreligger tilstrekkelig bevis for overlegg etter straffelovens forstand», men at man måtte være oppmerksom på at disse bevisene i det vesentlige bygget på Løvestads egne utenomrettslige forklaring, som i løpet av sakens gang kunne bli trukket tilbake.³²¹ Dersom det ikke skulle bli mulig å prosedere på overlegg, trakk Nordvik frem den andre skjerpene omstendigheten i straffeloven 1902 § 223 som et alternativt grunnlag, nemlig unndragelsesmomentet. Løvestad hadde tidligere gjort seg skyldig i å ulovlig forlate og returnere til landet, samt medvirket til andres ulovlige flukt. Disse handlingene var, på det tidspunkt de ble begått, straffbare etter forordning 26. september 1941.³²²

Spørsmålet for Nordvik var følgelig om disse lovbruddene kunne defineres som «anden Forbrydelse» etter straffeloven 1902 § 233. Løvestads handlinger var ikke straffbare etter norsk lov, men etter en tysk forordning. Nordvik skrev at han selv ikke var i tvil om at straffeloven kunne tolkes slik at forsøk på å unndra seg straff for brudd på Reichskommissars forordninger måtte kunne tas i betraktning, «men jeg kan uten videre ikke gå ut fra at domstolen vil dele denne oppfatning».³²³ I tillegg var det den tyske særdomstolen SS- und Polizeigericht Nord som hadde jurisdiksjon for håndhevelsen av forordning 26. september 1941.

---

³¹⁹ Lov 3. september 1942 om midlertidig tillegg til straffelovgivningen under den no pågående krig.

³²⁰ Waalder, B 1943 sak IX-33.

³²¹ Landssvikdommen mot Nordvik s. 89, L-sak Jørgen Nordvik s. 2075.

³²² Forordning 26. september 1941 om forbud mot å forlate norsk område uten tillatelse samt mot virksomhet for en fiendestat.

³²³ Landssvikdommen mot Nordvik s. 90, L-sak Jørgen Nordvik s. 2077.

På dette grunnlaget kom Nordvik til at saken burde pådømmes i sin helhet ved tysk rett. For lagmannsretten i landssviksaken forklarte Nordvik at når dødsdom var krevet av Terboven, ville dette uansett blitt resultatet dersom saken ble fremmet for Folkedomstolen. Aalvik Pedersen og Wessmann ville enten bli presset til å avsi dødsdom, eller erstattet med noen som var villige. I tillegg hevdet Nordvik at Løvestad antakeligvis hadde bedre sjanser for å overleve dersom saken ble overført til tyskerne, fordi den ville «bli en blant mange saker, prestisjementet ville komme i bakgrunnen, og saken ville kanskje slett ikke bli pådømt eller dommen iallfall ikke eksekvert». ³²⁴

Retten fant det «ikke trolig at tiltalte, som han sier, har trodd å kunne hjelpe Løvestad ved å få saken over til tyskerne». ³²⁵ Likevel var det heller ikke trolig for retten at Nordvik hadde ønsket livet av Løvestad. Det sto som mest sannsynlig for dem at Nordvik «har vært redd for Løvestadsaken og har ønsket å kvitte seg med den, for å få minst mulig ansvar for det som i alle høve sikkert måtte skje». ³²⁶ Retten antok at de argumenter Nordvik anvendte i brevet til Riisnæs ble brukt for å slippe saken, og at det ikke kan utledes derfra hva han egentlig har ment om den.

I Løvestadsaken viser Nordvik seg igjen fra en underkuet side. På samme måte som i de tidligere nevnte sakene der han ble overkjørt av Riisnæs og de andre NS-toppene, tok han hendene av rattet og lot noen andre ta styringen. Nordviks håndtering av denne saken er et klart eksempel på en utvidelse av virkemiddelstaten. Okkupert eller ei, å overlate straffeforfølgelsen av en norsk person for en handling begått på norsk jord til en fremmed stat, er ikke forenlig med rettsstatlige prinsipper.

7.2.6 Delkonklusjon

Det fremstår som at Nordvik i sakene mot ikke-NS-medlemmer helt tydelig lot gjeldende rett spille inn i sine vurderinger av sakene i større grad enn han gjorde i sakene mot NS-medlemmer. Dermed har han til en viss grad opprettholdt normstatlige verdier. Samtidig viser han en vilje til å holde seg på den politiske linje. Han gikk en balansegang mellom politikk og vilkårlighet på den ene siden, og de juridiske tradisjonene på den andre.

Han har i sakene mot ikke-NS-medlemmer vært utsatt for press fra NS-hold, men andelen tilfeller er færre enn i sakene mot NS-medlemmer, se figurene i punkt 6.1.3. Det kan tyde på at vi i større grad har sett Nordvik ta egne beslutninger, og at han i mange tilfeller, uten å bli presset til det, vektet politiske argumenter tyngre enn juridiske. På den ene siden tok han tydelige grep

---

³²⁴ Ibid. s. 91/s. 2079.

³²⁵ Ibid.

³²⁶ Ibid. s. 92/s. 2081.

som førte til en utvidelse av virkemiddelstaten, for eksempel ved å godkjenne sikringen av blomsterdemonstrantene i Ålesund, men på den andre forholdt han seg i mange tilfeller til ordinær juridisk metode og rettslige prinsipper. Selv om det rettslige grunnlaget han anvendte var vilkårlig i sin art, var Nordviks bruk mer eller mindre i tråd med den juridiske tradisjonen.

I saker mot ikke-NS-medlemmer har Nordvik både drevet og bremsset utviklingen av en dobbeltstat i Norge.

7.3 Delkonklusjon

Nordviks forhold til straffesaker var ambivalent, uten at det finnes noe klart mønster i hvordan han behandlet sakene verken over tid eller for type sak. Det finnes heller ikke noe klart mønster sett fra om han ble utsatt for press eller ikke. I det ene øyeblikket sto han sterkt opp for lov og rett og tok til motmæle overfor Riisnæs, i det andre foreslo han en jente sendt til konsentrasjonsleir for en slengbemerkning. Det poeng som likevel kan trekkes ut av Nordviks behandling av straffesaker er at han gjennomgående bidro til forskjellsbehandling mellom medlemmer og ikke-medlemmer av NS i rettssystemet.

I alt har Nordvik bidratt til utvidelsen av virkemiddelstaten, og dermed utviklingen av en nazistisk dobbeltstat i Norge, gjennom sitt virke som saksbehandler i enkeltsaker. Han tok ikke vilkårlige avgjørelser i hver enkelt sak, men han skapte med sin konstante inkonsekvens en presedens for usikkerhet i strafferettspleien. Det grunnleggende prinsippet om forutberegnelighet var i det store og hele oversett. Selv om han i en god del saker forholdt seg til juridiske argumenter fremfor politiske, var det, ut fra det behandlede kildegrunnlaget, vanskelig å forutse hvordan han kom til å reagere.

8 Hovedkonklusjon og avsluttende bemerkninger

8.1 En svak, men ikke ondsinnet jurist

Jørgen Nordvik var en godt utdannet og erfaren jurist, som tidlig ble forført av Nasjonal Samlings sosioøkonomiske idealer. Da krigen kom til Norge og landet ble okkupert gjenforpliktet han seg til NS, selv etter å ha kjempet på norsk side i april dagene i 1940. Da han ble tilbudt riksadvokatembetet takket han ja, selv om han følte seg inkompetent. Han beundret Quisling, men hadde selv «utpreget sympati for engelskmennene».³²⁷ Dette var en mann full av motsetninger og selvmotsigelser, noe som også vises i hele hans virke som landets øverste påtalemyndighet.

I samtlige av de tre hoveddimensjonene behandlet i denne oppgaven har Nordvik opptrådt som både pådriver og bremsekloss for utvidelsen av virkemiddelstatens sfære.

I forholdet til allmenheten utvidet han virkemiddelstaten ved å utvide retorsjonsinstituttet i en ny og vilkårlig retning, og gjennom å spre propaganda for Quisling og tyskerne med et påstått juridisk alibi. På den andre siden hadde han en henvendelse til allmennheten av rent juridisk karakter, som bygget på tradisjonell juridisk metode og dermed i sin art var egnet til å bremse utviklingen av en dobbeltstat.

I forholdet til NS-aktørene utvidet han virkemiddelstaten ved delvis å tillate undergravingen av sitt embetes uavhengighet gjennom å la seg instruere av noen andre enn Kongen, samt gjennom å forholde seg passiv til utvidelsen av sikringsinstituttet. I en bremsende retning trekker det at han stanset Riisnæs' forslag om å legge Riksadvokaten under justisministerens instruksjon.

I forholdet til straffesaker utvidet han virkemiddelstaten gjennom å la brorparten av kriminelle handlinger begått av NS-medlemmer lates straffrie, og hadde overfor ikke-NS-medlemmer enkelte svært uforholdsmessige og uforutsigbare reaksjoner. På den andre siden viste han en klar vilje til å forfølge eksempelvis korrupsjon blant NS-medlemmer, og forholdt seg til en viss grad til tradisjonelle strafferettsprinsipper overfor ikke-NS-medlemmer.

Han var gjennomgående flakkende i sine avgjørelser. Av og til snudde han kappen etter vinden og var enig med siste taler, av og til sto han opp for sitt embetes uavhengighet og tok sine egne avgjørelser. Av og til valgte han den vilkårlige løsningen, av og til den juridiske.

---

³²⁷ Ibid. s. 48/s. 1993.

Svaret på hovedproblemstillingen er følgelig: Nordvik var både en pådriver og en bremsekloss for utviklingen av en nazistisk dobbeltstat i Norge.

Hva som motiverte Nordvik til tidvis å velge den bremsende løsningen var, slik jeg ser det, delvis hans tro på de juridiske tradisjonene, delvis tilfeldigheter. «Selv om man endrer de formelle normene og bryter ned de uformelle, ligger det sterke føringer i kunnskaper, forestillinger, atferdsmønstre og holdninger»,³²⁸ skriver Graver om hvorfor jurister som også var overbeviste nasjonalsosialister, blant annet Sverre Riisnæs, anså domstolsapparatet som beskyttelsesverdig. Det var på samme måte kanskje ikke mulig for Nordvik helt å bryte ut av det reisverket retten hadde bygget i ham. Imidlertid bærer riksadvokatens avgjørelser også preg av tilfeldighet. Hvilke aktører som var involvert, hvem som var siste taler og hvordan Waaler hadde ordlagt seg i saksforberedelsen kan også ha spilt en viktig rolle de gangene Nordvik virket som bremsekloss.

Slik jeg ser det hadde Nordvik internalisert at det var forskjell på «vanlig lov og rett» og hva man måtte gjøre «nå for tiden», for å sitere politimesteren i Skien.³²⁹ En av grunnene til at vi ser ham vakle så mye mellom det juridiske og det politiske er nettopp denne erkjennelsen. Han hadde et ønske om å fylle sitt embetes mandat, være en god jurist, men samtidig et ønske om å være i det gode nasjonalsosialistiske selskap. Hadde han hatt en oppfatning av den nazistiske myndighetsutøvelsen som forenlig med ordinær lov og rett, hadde vi antakeligvis ikke sett ham fungere som bremsekloss i like stor grad. Da hadde han kanskje ikke ansett det som nødvendig for eksempel å stanse Riisnæs' lovforslag, eller forsøke å få de korruperte NSFO-mennene tiltalt.

Nordvik forsøkte å balansere yrkesmessig integritet og en overbevist politisk vilje – to størrelser som for ham egentlig ikke var forenlige. Han valgte sine kamper der de kunne gagne ham mest – enten for å tilfredsstille sin yrkesstolthet, eller for å tilfredsstille den politiske viljen. I visse tilfeller, for eksempel i Løvestadsaken, forsøkte han å forene de to gjennom å anvende gjeldende rett for å finne et resultat de nazistiske lederne var fornøyde med. I andre tilfeller fremstår valget av reaksjon som tilfeldig.

Denne balansegangen førte Nordvik til slutt ut av maktposisjonen han ble tildelt i 1941. Quisling, Riisnæs, Lie og Marthinsen etablerte nye prosedyrer i kampen mot sine politiske fiender, og en viktig del av effektiviseringsprosessen var å omgå kontrollorganer som ikke var enige med dem. Ettersom Nordvik var for lite radikal i sine avgjørelser, passet rollen som Riksadvokaten hadde spilt ikke lenger inn i den nye maktstrukturen. Nordvik beholdt embetet frem til

---

³²⁸ Graver (2019) s. 196.

³²⁹ Waaler, A 1941 sak II-6.

frigjøringen, men arbeidet med mindre og mindre viktige saker, fordi det nazistiske godstoget trengte og forventet mer ekstreme tiltak enn de han var villig til å gjennomføre.

Sett fra begge sider av konflikten, var Nordvik en svak jurist. Fra jøssingenes ståsted var han for svak i beskyttelsen av lov og rett, og fra nazistenes ståsted var han for svak i forfølgelsen av jøssingene.

8.2 En norsk dobbeltstat

Det har vært virkningsfullt å se på Nordviks arbeide gjennom en dobbeltstatlig linse. Forholdet mellom normstat og virkemiddelstat har lokket frem dobbeltheten i Nordvik som person, og dobbeltheten i hans virke som riksadvokat. Teorien om dobbeltstater har gjort det mulig å vurdere ham, ikke som enten/eller, men som begge deler – både pådriver og bremsekloss.

Teorien har også vært med på å forklare et av NS-regimets styringsproblemer. Hver leder, for eksempel Karl Marthinsen, førte streng kontroll med sitt organ, og sikret at sin egen vilkårlige maktutøvelse dominerte. På den måten gikk det etablerte systemet for myndighetskontroll tapt. Dette illustrert ved at Nordvik som riksadvokat ikke i realiteten hadde mulighet til å instruere eller korrigere påtalemyndigheten i Statspolitiet som jo hierarkisk var underordnet ham. Styringen av Statspolitiet skjedde først og fremst gjennom Jonas Lie og Karl Marthinsens vilkårlige vilje, ikke gjennom lover og regler. Nordviks embete var i sin art knyttet langt tettere til lovens ord og den juridiske tradisjon enn Lie og Marthinsens, og det fantes dermed ingen instrumenter riksadvokaten kunne ha anvendt for å føre kontroll med deres praksis. Nordvik hadde kun juridiske instrumenter til rådighet, og disse var ikke anvendbare i en lovløs sfære.

Denne kollisjonen mellom rett og vilkårlighet skapte et uforutsigbart system som ikke bare var uheldig for norske borgere, men også for NS selv. Dobbeltstatstilstanden fungerte til enkeltaktørene i NS sin fordel, ettersom den virkemiddelstatlige sfæren lot dem uhemmet utfolde sin politiske agenda, men denne vilkårlighetstilstanden gjorde også at maktapparatet mistet kontrollen med hverandre. Dette kan for eksempel utledes av de ulike institusjonenes frustrasjon overfor hverandre: Marthinsens klager på Folkedomstolen og gjennomføringen av sikringsinstituttet, Riisnæs' klager på Riksadvokaten, og Riksadvokatens klager på Statspolitiet. Systemet og strukturen i myndighetsapparatet forsøkte å forene rett og vilkårlighet, gjennom på den ene siden å videreføre lovregulerte tradisjonelle institusjoner, og på den andre innføre nye institusjoner som var fritatt lovregulerte styringsmekanismer, noe som resulterte i oppløsningen av et fungerende rettssystem.

Svaret på underproblemstillingen er følgelig: Teorien om dobbeltstater har vært nyttig for å analysere norsk myndighetsutøvelse under okkupasjonen, fordi den har gjort det mulig å sette fingeren på denne todelingen, og hvordan de to sfærene – rett og vilkårlighet – sameksisterte og kolliderte.

Nordvik var en svak, men ikke ondsinnet jurist, som både var skyld i, og offer for, et rettssystem i total oppløsning.

9 Vedlegg

9.1 Vedlegg 1: Straffesaker mot NS-medlemmer

1941

Sak	Gjerning	Press	Fra hvem	Avgjørelse	Trosser
I-13	Mishandling			Henleggelse	
II-6	Mishandling	X	Riisnæs	Bot	X
II-11	Innbrudd	X	Hirden	Bero	Delvis
IV-3	Falsk anmeldelse			Henleggelse	
IV-6	Mishandling			Henleggelse	
IV-9	Knuse butikkruter			Henleggelse	
IV-10	Knuse butikkruter	X	Hirden	Henleggelse	
IV-28	Mishandling	X	Riisnæs	Henleggelse	
XV-12	Mishandling	X	«NS» og rikshird	Henleggelse	Delvis

1942

Sak	Gjerning	Press	Fra hvem	Avgjørelse	Trosser
IV-27	Kroppskrenkelse			Henleggelse	
V-12	Falsk anmeldelse			Henleggelse	
V-14	Mishandling	X	Hirden	Henleggelse	
V-15	Mishandling			Henleggelse	
VI-9	Fyll			Ordinær behandling	
VI-11	Falsk anmeldelse			Henleggelse + reprimande	
VI-12	Skyting	X	Riisnæs	Bot	Delvis
IX-5	Fyll			Tiltale	
IX-11	Underslag, korrupsjon	X	Riisnæs	Etterforskning	X
IX-20	Tyveri			Ordinær behandling	
VII-1	Mishandling			Henleggelse	
VIII-8	Drap	X	Riisnæs	Henleggelse	Delvis

VIII-14	Falsk anmeldelse	X	Riisnæs	Ordinær behandling	X
XXX-14	Utpressing			Ordinær behandling	

1943

Sak	Gjerning	Press	Fra hvem	Avgjørelse	Trosser
X-1	Underslag, korrupsjon	X	Rogstad, Quisling m.fl.	Etterforskning	Delvis
X-9	Underslag, korrupsjon			Intet	
XII-7	Mishandling mm.			Intet	
XII-37	Mishandling			Henleggelse	
XV-1	Kroppskrenkelse			Etterforskning	
XV-2	Fyll	X	«NS-hold»	Bot	Delvis
XV-11	Mishandling			Intet	
XV-21	Underslag, korrupsjon	X	Fuglesang	Tiltalebeslutn.	Delvis
XV-22	Mishandling			Intet	
XVII-2	Tyveri	X	Fylkesf. Dalen, Riisnæs m.fl.	Etterforskning	Delvis
XVII-8	Svindel, korrupsjon	X	Ministerpres. Kanselli	Intet	
XIX-15	Svarthandel	X	«NS-hold»	Henleggelse	
XIX-17	Skyting			Henleggelse	
XX-8	Rassia			Intet	
XX-15	Mishandling	X	Riisnæs	Henleggelse	
XXI-1	Falsk anmeldelse			Ordinær behandling	
XII-21	Korrupsjon			Intet	
XIV-12	Tyveri mm.	X	Riisnæs	Bero	

9.2 Vedlegg 2: Straffesaker mot ikke-NS-medlemmer

1941

Sak	Gjerning	Press	Fra hvem	Avgjørelse	Trosser
I-14	Ryktespredning, trusler	X	Marthinsen	Tiltale	
II-18	Oppsigelse pga. ny NS redaktør			Henleggelse	
IV-22	Rev ned NS-plakater	X	Riisnæs	Henleggelse	Delvis

1942

Sak	Gjerning	Press	Fra hvem	Avgjørelse	Trosser
II-10	Toppluesak	X	Hirden	Henleggelse	X
IV-1	Tok «beslaglagt» lue fra hirdmann			Bot	
IV-2	Lagde H7-nåler av ettøringer			Tiltale	
IV-4	Viste illegalt skrift			Tiltale	
IV-5	Bemerkning til hirdgutt			Bot	
IV-13	Fortalte at kollega var medlem i NS			Henleggelse	
IV-20	Trusler			Henleggelse	
IV-24	Pengeinnsamling			Advarsel	
IV-25	Ulykke			Henleggelse	
IV-32	Anti NS-plakater og mindre vandalisme			Etterforskning, bot	
IV-33	Fornærmelse	X	Fylkesfører i Telemark	Henleggelse	X
IV-34	Fornærmelse			Bot	
V-5	Fornærmelse			Advarsel	
V-11	Rev ut solkorset av trikkebillett			Etterforskning, bot	
V-16	Bilder av kongefamilien i private hjem			Henleggelse	

V-17	Rev ut solkorset av trikkebillett			Bot	
V-18	Fornærmelse i privat samtale			Advarsel	
V-19	Nærmet seg en hirdmann som plaget en jente			Bot	
V-22	Fornærmelse	X	Riisnæs	Tiltale	Delvis
V-27	Fornærmelse	X	Rikshirden	Henleggelse	X
V-30	Toppluesak			Henleggelse	
V-34	Antatt vist illegalt skrift			Henleggelse	
VI-2	Geleidet uforskammet hirdgutt ut av butikk			Henleggelse	
VI-7	Fornærmelse			Bot	
VI-13	Fornærmelse			Etterforskning	
VI-16	Illegal virksomhet			Etterforskning	
VI-19	Ødela oppslagskasse og fjernet «Fritt Folk»			Etterforskning	
IX-6	Fornærmelse			Henleggelse	
IX-15	Sang Kongesangen			Advarsel	
IX-19	Fotograferte bombebede hus			Uvisst	
VIII-2	Fornærmelse			Henleggelse	
VIII-4	Ba hirdfolk om å forlate private hjem			Bot	
VIII-6	Trodde på et rykte			Henleggelse	
VIII-7	Fornærmelse			Advarsel	
VIII-9	Hadde blomster i knapphull på kongens fødselsdag	X	Marthinsen	Sikring	
VIII-10	Fornærmelse			Henleggelse	

VIII-13	Delte ut illegale skriv			Henleggelse	
VIII-15	Fornærmelse			Etterforskning	
XIV-29	Unnlot å invitere NS-folk til privat dans			Henleggelse	

1943

Sak	Gjerning	Press	Fra hvem	Avgjørelse	Trosser
IX-27	Fornærmelse			Henleggelse	
IX-30	Fornærmelse			Advarsel	
X-2	Fornærmelse			Etterforskning	
IX-28	Mishandling av hirdgutt			Løslatelse	
IX-33	Drap, Løvestadsaken	X	Terboven m.fl.	Behandling ved tysk domstol	Delvis
X-3	Fornærmelse			Henleggelse	
X-5	Sendt illegal avis			Henleggelse	
X-6	Brannstiftelse			Henleggelse	
X-7	Skolestreik mot NS lærer	X	«NS-hold»	Henleggelse	
X-12	Solgte Olympiaflagg			Henleggelse	
XII-8	Pengeinnsamling			Intet	
XII-11	Fornærmelse			Henleggelse	
XII-12	Fornærmelse			Henleggelse og advarsel	
XII-15	Fornærmelse			Henleggelse	
XII-19	Fornærmelse			Bot, subsidiært fengsel	
XII-23	Fornærmelse			Sendt til innenriksdep.	
XII-24	Fornærmelse/trussel			Henleggelse	
XII-35	Fornærmelse			Henleggelse	
XII-36	Bar «Norges-merke»			Advarsel	
XIII-3	Fornærmelse			Bot	

XIII-7	Åpnet ikke døren raskt nok			Løslatelse og ordinær behandling	
XIII-13	Saget ned stolpe med NS-plakat på	X	Fylkesfører	Henleggelse	X
XIII-15	Solgte to kasser ep-ler, sikret			Intet	
XIII-17	Fornærmelse/trussel			Løslatelse og ordinær behandling	
XIII-18	«Sett hånlig» på to legionærer			Henleggelse	
XIII-25	«Vrien» ved levering av varer			Løslatelse og ordinær behandling	
XIV-8	Fornærmelse			Advarsel	
XIV-9	Fornærmelse			Henleggelse	
XIV-10	Fornærmelse			Henleggelse	
XIV-13	Fornærmelse			Henleggelse	
XV-3	Fornærmelse			Bot	
XV-7	Bar norsk flagg på jakken			Bot	
XIV-16	Stilte ut hatt med rødt, hvitt og blått bånd i butikkvindu			Advarsel	
XIV-18	Pyntet privat bord med norske flagg			Henleggelse	
XV-13	Fornærmelse			Løslatelse og ordinær behandling	
XVI-1	Ulovlig dans	X	Riisnæs	Bot	
XVI-5	Viste illegalt skrift			Bot	
XVII-6	Pyntet privat bord med norske flagg			Bot	

XVII-7	Falsk anmeldelse			Løslatelse og henleggelse	
XVIII-8	«Ertet» hirdgutt			Bot	
XVIII-9	Fengselsbetjent sikret			Intet	
XVIII-20	Fornærmelse			Intet	
XVIII-21	Lærer ønsker seg til landet, «men ikke til nasister»	X	NS	Henleggelse og avskjedigelse	
XIX-13	Fornærmelse			Bot	
XIX-16	Bemerkning om at penger til blinde barn går til Frontkjemperkontoret			Advarsel	
XX-7	Pengeinnsamling			Henleggelse	

Litteraturliste

Arkivalia

Landssviksaken mot Egil Yngvar Olbjørn – RA, Landssvikarkivet, Oslo politikammer, Dnr. 4207.

Landssviksaken mot Gunnar Wilhelm Lindblom – RA, Landssvikarkivet, Sarpsborg politikammer, inkl. Mysen, D/Da/L0027/0001: Anr. 1281/45.

Landssviksaken mot Jørgen Kornelius Nordvik – RA, Landssvikarkivet, Oslo politikammer, D/Da/L0961: Dommer, dnr. 4086-4087, 0002: Dnr. 4087. [Lest i digitalarkivet.no].

RA, Statspolitiet – Hovedkontoret/Osloavdelingen (RA-S-1329).

Waalder, Gunnar. Politifullmektig Waalers innstillinger og forslag til Riksadvokaten i politiske straffesaker årene 1941–1944. [Privatarkiv]. Dokumentet er hentet hos HL-senteret.

Lov- og forarbeidsregister

1814	Kongeriket Norges Grunnlov 17. mai 1814 (Grunnloven – Grl.).
1887	Lov 1. juli 1887 nr. 5 om Rettergangsmaaden i Straffesager (straffeprosessloven (opph.)).
1934	Forskrift 14. desember 1934 Regler om ordningen av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen (opph.)).
1902	Lov 22. mai 1902 nr. 10 almindelig borgerlig straffelov (straffeloven 1902).
1945	Samling av provisoriske anordninger, kgl. res. m.v. 1940–1945 utgitt av det Kgl. Justis- og Politidepartement, p.t London.
1947	Lov 21. februar 1947 nr. 1 um straff om økonomisk ansvar for landssvikarar (landssviklova (opph.)).
1981	Lov 22. mai 1981 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven – strpl.).

2005 Lov 20. mai nr. 28 om straff (straffeloven – strl.).

NUT 1969: 3 *Innstilling om rettergangsmåten i straffesaker fra Straffeprosesslovskomiteen (Komiteen til revisjon av straffeprosessloven).*

Rettspraksis

Rt. 1933 s. 212.

Rt. 1945 s. 13.

Rt. 1948 s. 164.

HR-2019-34-S.

Register over lover, forordninger og rundskriv gitt av okkupasjonsmakten og -styret

1940 Forordning 25. september 1940 om forbud av de politiske partier i Norge.

1940 Forordning 7. oktober 1940 om forbud mot virksomhet til fordel for det norske kongehus.

1940 Forordning 25. oktober 1940 om opprettelsen av en norsk særdomstol.

1940 Forordning 4. november 1940 om aldersgrense for visse av den offentlige påtalemyndighets tjenestemenn.

1940 Forordning 21. desember 1940 om utbygging av Folkedomstolen.

1941 Forordning 17. september 1941 om trygging av næringslivet og arbeidsfreden.

1941 Forordning 20. september 1941 om trykte skrifter m. v. av politisk innhold.

1941 Forordning 26. september 1941 om forbud mot å forlate norsk område uten tilatelse samt mot virksomhet for en fiendestat.

1941 Midlertidig forordning 6. oktober 1941 om anvendelse av sikringsforføyninger overfor personer som mistenkes for overtredelse av Reichskommissars forordninger av 25. september 1940 § 4 og av 7. oktober 1940 § 2.

- 1941 Forordning 8. desember 1941 om vern om flagget og nasjonalsangen m. v.
- 1942 Rundskrivelse fra Politidepartementet 28. februar 1942. Sikringsforføyelser overfor personer som mistenkes for overtredelse av Reichskommissars forordninger av 25. september 1940 § 4 og av 7. oktober 1940 § 2.
- 1942 Lov 5. mars 1942 nr. 2 om Folkedomstolen.
- 1942 Lov 3. september 1942 nr. 3 om midlertidig tillegg til straffelovgivningen under den no pågående krig.
- 1942 Forordning 12. oktober 1942 om beskyttelse av de besatte norske områder.
- 1942 Lov 24. oktober 1942 nr. 1 om tillegg til midlertidig forordning av 6. oktober 1941 om anvendelse av sikringsforføyninger overfor personer som mistenkes for visse overtredelser.

Litteratur

Aftenposten. «De åtte svartejørshandlere som ble dømt» *Aftenposten*, aftenutgaven 6. mai 1944.

Andenæs, Johs. *Det vanskelige oppgjøret: rettsoppgjøret etter okkupasjonen*. 3. oppl., Oslo: Tano Aschehoug, 1998.

Dahl, Hans Fredrik. *Vidkun Quisling: En fører for fall*. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1992.

Dahl, Hans Fredrik m.fl. (red.). *Norsk krigsleksikon 1940–45*. Oslo: Cappelen, 1995.

Debes, Jan. *Sentraladministrasjonens historie: Bind 5 1940–1945*. Oslo: Universitetsforlaget, 1980.

Dorenfeldt, L.J. «Haakon Sund, Sven Arntzen og Andreas Aulie.» I *Riksadvokater gjennom 100 år: jubileumsskrift for Riksadvokatembetet*. [Oslo]: TANO, 1990, s. 58–80.

Engh, Arnljot og John Lyng. *Den tørre jus – Juristforeningen gjennom tyve år*. Oslo: Aschehoug, 1928.

Fraenkel, Ernst og Jens Meierhenrich. *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*. Oxford: Oxford University Press, 2017.

Graver, Hans Petter. *Dommernes krig: Den tyske okkupasjonen 1940–1945 og den norske rettsstaten*. Oslo: Pax, 2015.

Graver, Hans Petter. *Okkupasjonstidens Høyesterett*. Oslo: Pax, 2019.

Grimstad Adressetidende. «Det avgjørende i dag er å få det norske folk med i frigjøringskampen.» *Grimstad Adressetidende*, 15. juli 1941.

Gustavsen, Terje. «På feil side: Arven etter gudfar.» *Aftenposten*, 28. april 1995.

Helljesen, Vilde. «Hør Quisling erklære statskupp i NRK radio.» (06.04.2022) <https://www.nrk.no/norge/hor-quisling-erklare-statskupp-pa-nrk-1.12302434> hentet 05.12.2022.

Hetland, Øystein. *In the Shadow of the SS: Three Norwegian Police Districts 1940–1945*. Oslo: Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, 2020.

Hjort, Maria Astrup. «Rettshistorisk metode og tolkning av historiske tekster.» I *Fordom og forventning: Ei handbok i rettshistorisk metode*. Jørn Øyrehagen Sunde red., Oslo: Akademisk publisering, 2019, s. 16–47.

Kolsrud, Ole. *En splintret stat: Regjeringskontorene 1940–1945*. Oslo: Universitetsforlaget, 2004.

Madsen, Per. «Folkedomstolen – ‘en skyggedomstol’.» I *Norsk Arkivforum nr. 12, festskrift til Helge Paulsen 30. januar 1996*. Per Madsen og Jørgen H. Marthinsen red., Oslo: Arkivarforeningen, 1996, s. 111–139.

Meierhenrich, Jens. *The Remnants of the Rechtsstaat: An Ethnography of Nazi Law*. Oxford: Oxford University Press, 2018.

Michalsen, Dag. *Rett: En internasjonal historie*. Oslo: Pax, 2011.

Nordvik, Jørgen. *Provokasjon og retorsjon (gjengjeldelse): Et aktuelt strafferettsemne*. Oslo: Nasjonal Samlings Rikstrykkeri, 1941.

Nordvik, Jørgen. «Rasjoneringssmerker og rasjonerte varer. En advarsel fra Riksadvokaten.» *Aftenposten*, 25. november 1943.

Nøkleby, Berit. *Da krigen kom*. Oslo: Gyldendal, 1989.

Nøkleby, Berit. *Politigeneral og hirdsjef: Karl. A Marthinsen*. Oslo: Aschehoug, 2011.

Politidepartementet. «Fengslingsformene i politiske saker». Kunngjøring til politiet nr. 49, 19. desember 1942, 2. årgang.

Program for Nasjonal Samling. (u.s.): Thule-selskapet, 1940. [Lest i nb.no].

Pryser, Tore. *Arbeiderbevegelsen og Nasjonal Samling: Om vestrestrømninger i Quislings parti*. Oslo: Tiden Norsk Forlag, 1991.

Regjeringen. «Ulovlige statsråder i Oslo 1940-1942.» (u.å.) <https://www.regjeringen.no/no/om-regjeringa/tidligere-regjeringer-og-historie/sok-i-regjeringer-siden-1814/historiske-regjeringer/norske-regjeringer-1940-1945/konstituerte-ns-statsrader-oslo-1940-1942/id2602595/> hentet 05.12.2022.

Riisnæs, Sverre. *Den nye rettsstat på nasjonalsosialistisk grunn*. Oslo: Nasjonal Samlings Rikstrykkeri, 1941.

Ringdal, Nils Johan. *Mellom barken og veden: Politiet under okkupasjonen*. Oslo: Aschehoug 1987.

Ringdal, Nils Johan. *Gal mann til rett tid: NS-minister Sverre Riisnæs – en psykobiografi*. Oslo: Aschehoug, 2004.

Salomonsen, Olaf. *Den norske straffeproseslov med kommentar*. Bind 1, 2. utg., Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard), 1925.

Simonsen, Kjetil Braut. *Nazifisering, kollaborasjon, motstand: en analyse av Politidepartementet og Forsyningsdepartementet (Næringsdepartementet)*. Oslo: Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, 2016.

Skeie, Jon. *Den norske straffeprosess. Første bind*. Oslo: Olaf Norlis forlag, 1939.

Skirbekk, Sigurd. «Propaganda.» (09.07.2020) <https://snl.no/propaganda> hentet 22.12.2022.

Skodvin, Magne. *Norsk historie 1939–1945: Krig og okkupasjon*. Oslo: Det Norske Samlaget, 1991.

Stang, Fredrik. *Historisk innledning til formueretten*. Oslo: Universitetsforlaget, 1961.

Store norske leksikon. «Jøssing.» (24.09.2021) <https://snl.no/jøssing> hentet 05.12.2022.

Støen, Ane Ingvild. *Justisdepartementet under okkupasjonen*. [Masteroppgave]. Oslo: Det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo, 2013.

Sunde, Jørn Øyrehagen. «Om å få historia i tale.» I *Fordom og forventning: Ei handbok i retts-historisk metode*. Jørn Øyrehagen Sunde red., Oslo: Akademisk publisering, 2019, s. 7–15.

Sørensen, Øystein. *Fra Marx til Quisling: Fem sosialisters vei til NS*. Oslo: Dreyers forlag, 2012.

Utenriksdepartementet. *Norges forhold til Sverige under krigen 1940–45: Aktstykker*. Oslo: Gyldendal, 1948.